

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 11 сакавіка 1988 г. № 11 (3421) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

«ДЫХНУ ВЕЦЕР ВЯСНЫ...»

Рэпартаж з Дома-музея
I з'езда РСДРП

3

«Перабудове— ідзі абнаўлення»

ПРЭМ'ЕРА РУБРЫКІ

5—6

ВЕРШЫ

Г. КАРЖАНЕЎСКОЙ,
У. СКАРЫНкіНА
і з паэтычнай пошты
«ЛіМа»

«Іван і Сцяпан»
Апавяданне Б. САЧАНКІ

5, 8—9, 12

«Корань праблем...»

Гутарка з кампазітарам
В. ІВАНОВЫМ

10—11

«Понеже от прирожения...»

Старонкі з кнігі
А. ЛОЙКІ
пра СКАРЫНУ

13—15

У МІНУТУ АДПАЧЫНКУ.

Пакой эмацыянальна-псіхалагічнай разгрузкі прадзільнага цеха Пінскага вытворчага прадзільна-трыкатажнага аб'яднання імя 60-годдзя Вялікага Кастрычніка.

Фота М. АМЕЛЬЧАНКІ.

● **УСЁ СПРАМАЕМ?**

● **НАШ АГУЛЬНЫ КЛОПАТ**

● **А У АДКАЗ—«НЯМА...»**

● **МЕТРО У ВЕРХНІМ ГОРАДЗЕ: СІГНАЛ ТРЫВОГІ**

Артыкул В. Пашкевіча «Неспакойная плынь прыпяці» новым бодем разануў па сэрцы. Я не спецыяліст (нешта дзіўнае ёсць у гэтым слове), і не мне меркаваць аб мэтазгоднасці абвалавання ці тэхніка-эканамічных абгрунтаваннях гідралагічнай абстаноўкі. Хай аб іх мяркуюць іншыя. Я мастак і, як «служитель красоты», аберагаю характэрнае прыроды.

Скажу адразу: тое, што належыць усім, нельга аддаваць у рукі толькі спецыялістам, асабліва спецыялістам з «хранічай недастатковасцю» лірыкі.

У нас у Віцебску некай распачалі кампанію па «спрамленні»... дрэў. Кожнае дрэва з прыкметамі «свавольства» формы аб'явілі «вне закона». Каб стаялі як па камандзе «смірна!». Да сённяшняга дня студэнты мастацка-графічнага факультэта педінстытута ў час летняга пленэра, не могуць знайсці ў горадзе дрэва, якое не было б падобна на іншае. Усе славуціцы флоры выкарчавалі. Мабыць, усё, хто быў у Рызе, назаўсёды запомніў цуды раслінных форм, якія бытуць там побач з цудамі архітэктуры. Ці не тая ж тэндэнцыя «спрамлення» прывяла ў нас да страт архітэктурных шэдэўраў, ад таго і блукаем мы, як сіроты, па прамых праспектах бездухоўнай геаметрыі.

Угледзецца ў географічную карту Зямлі. Схема, а дыхае жыццём! Бо кожная лінія — абрыс прыроды. І мы замахваемся на гэты цуд?!

А. МЕМУС,
мастак.

г. Віцебск.

Вельмі ўсхваляваў мяне артыкул Віталія Тараса «Небяспечная зона». Незайздроснае экалагічнае становішча яшчэ ў 1979 годзе ўстрывала мяне. Тады ж і напісаў я верш «З гэтым канчэць неабходна». Паслаў яго ў многія выданні, але безвынікова. Прапаную «ЛіМу» — як водгук на артыкул.

«Хвост лісіны» —
Вось вам слова —
Загадзе усё як ёсць,
І у Гродне паступова
Зьяне знікне прыгажосць.

Ад азотнага заводу
«Хвост» той сцелецца, паўзе,
Нісе немач ён народу,
Труціца, дыхаць не дае.

Да таго ж,
З другога краю
У яго з'явіўся «брат»:
Вунь хвасты свае ўзімае
Слінаваты камбінат.

З гэтым канчэць неабходна
Як мага хутчэй,
Сябры,
Бо інакш згіне Гродна,
Згіне горад наш стары.

Мікола ЯНЧАНКА,
г. Рагачоў.

Праблема музычнага выхавання, лёсу народнай песні, закранутыя ў размове карэспандэнта «Політэкаса» (1988, № 2, с. 28 — 31) В. Бацкалевіча з галоўным дырэктарам Дзяржаўнага акадэмічнага народнага хору БССР імя Г. Цітовіча, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі БССР, народным артыстам БССР, старшынёй праўлення Беларускага музычнага таварыства М. Дрынеўскім, — вельмі надзённыя. Яны хвалюць шырокія колы грамадскасці, хвалюць і нас, фалькларыстаў, бо адну з галоўных мэт сваёй працы мы бачым у тым, каб традыцыі народнага спеву не перарываліся, а шырыліся, каб народную песню зразумела і падхапіла моладзь. Мы таксама ўжо неаднойчы пісалі пра істотныя недахопы ў прапагандзе народнай песні, выступалі па гэтых праблемах па радыё, па тэлебачанні. Сапраўды, і ў самадзейных, і ў прафесійных харавых калектывах нярэдка значную частку рэпертуару займаюць і не заўсёды ўдалыя апрацоўкі народнага песня, часта зробленыя без адчування прыроды песні, шаблонныя, якія пры выкананні выдаюцца за сапраўдную творчасць народа. Адбываецца нівеліроўка, страчваецца непаўторнасць народнай песні, якая заўсёды звязана з канкрэтным асяроддзем, з пэўнай мясцовасцю. У выніку часам не адрозніш па выкананай песні, хто спявае — гродзенцы або віцебчане. Мы вельмі мала арыентуем самадзейныя харавыя калектывы на выкрыстанне свайго мясцовага матэрыялу. На жаль, і кадры, якія едуць на вёску, недастаткова падрыхтаваны для гэтай работы, слаба знаёмы з фальклорам і этнаграфіяй. Зварот калектываў мастацкай самадзейнасці да сваёй спадчыны часта не знаходзіць разумення і падтрымкі з боку кіруючых работнікаў культуры, журы раённых, кустаных і абласных аглядаў. Фальклорныя праграмы Беларускага тэлебачання рыхтуюцца рознымі рэдакцыямі і не заўсёды на належным узроўні. Усё гэта так, і наш агульны клопат у тым, каб пераадолець гэтыя недахопы.

Зразумелы нам і клопат М. Дрынеўскага, каб з тэлеэк-

рана, па радыё часцей гучала натуральная аўтэнтычная беларуская песня. Але нас здзівіла, калі ў якасці адмоўнага прыкладу выканання народнага песня М. Дрынеўскі прыводзіць дуэт В. Пархоменка і А. Казака. Здзіўляе, таму што ў рэспубліцы мала іншых выканаўцаў, якія б так глыбока адчувалі народную песню і так ашчадна ставіліся да спадчыны. Захоўваючы народную манеру выканання, яны ўпрыгожваюць песню сваім талентам і майстэрствам. Возьмем, напрыклад, цудоўную народную песню «У цёмным лесе», запісаную на Полаччыне. Спелакі дакладна даносіць да аўдыторыі своеасаблівую тыпова поўнацукровую манеру выканання календарных абрадавых песень, якой амаль не сустранеш у іншых рэгіёнах Беларусі. З такой жа ўвагай да мясцовай фальклорнай традыцыі ставяцца яны да выканання песень з Брэстчыны («Ой, за гаем, гаем зеляненькім»), Гомельшчыны («Зайшло сонца за ваконца»). Ва ўсіх гэтых рэгіёнах нам давядзілася неаднойчы працаваць у фальклорных экспедыцыях. У нас ёсць багатыя фонды палявых запісаў, параўнанне з якімі пераконвае, што дуэт у кожнай песні вельмі дакладна захоўвае мясцовую манеру выканання, нясе слухачу сапраўдны фальклор, сапраўдную беларускую народную песню. Вельмі добра і тое, што выканаўцы адзначаюць, дзе іх песні запісаны, што гэта за песні, — яны сьведкі пра народную песню слухачам.

Мы перакананы, што становячы ацэнку дзейнасці дуэта прапагандзе народнай песні падзяляюць з намі многія слухачы. Невыпадкова майстэрства аднаго з удзельнікаў дуэта — заслужанай артысткі БССР В. Пархоменка — атрымала высокую ацэнку на фестывалях і конкурсах рознага ўзросту. Яна дыпламаці Сусветнага фестывалю моладзі і студэнтаў у Маскве, лаўрэат Усесаюзнага конкурсу артыстаў эстрады (у галіне народнай песні). Радасна ўсведамляем, што ў 1987 г. беларуская народная песня была хораша прадстаўлена на Міжнародным конкурсе фальклорных радыёзапісаў у Браціславе, а яе выканаўца В. Пархоменка атрымала званне лаўрэата (1 месца і залаты медаль). Што ж датычыць дуэта, то ён толькі пачынае сваю дзейнасць, пачынае цікава, арганічна працаваць напрамак, ужо прапанаваны В. Пархоменка і прыхільна прыняты слухачам.

чом. Крытыка дуэта, якая прагучала ў выказваннях М. Дрынеўскага, нам незразумелая. Думаецца, што ў разважаннях на такую важную для развіцця нацыянальнай культуры тэму неабходна больш аб'ектыўнасці, самакрытычнасці і адказнасці. Дапамога і падтрымка кожнага новага пачынення ў галіне фальклору, аб'ектыўная ацэнка спрыяюць агульнай справе — развіццю нашай нацыянальнай культуры. Думаецца, што менавіта з гэтых пазіцый трэба падыходзіць да ацэнкі дзейнасці фальклорных калектываў, якіх, на жаль, і да гэтага часу не так многа ў рэспубліцы.

А. ФЯДОСІК,
доктар філалагічных навук,
К. КАБАШНІКАЎ,
доктар філалагічных навук,
Г. БАРАШЭВІЧ,
кандыдат філалагічных навук,
А. ЛІС,
кандыдат філалагічных навук,
А. ГУРСКІ,
кандыдат філалагічных навук,
І. ЦІШЧАНКА,
кандыдат філалагічных навук.

Не магу падзяліць думку Адама Мальдзіса, выкладзеную ім у артыкуле «Давайце будзем паслядоўнымі» («ЛіМ», 12 лютага, 1988 г.), што прадаўцоў кнігагандлю трэба спецыяльна матэрыяльна заахоўваць за продаж нацыянальнай кнігі. Бо гэта прывядзе да яшчэ больш сумных вынікаў, чым маем зараз. У прапанове не ўлічваецца існаванне «нябачнага» гандлю, дзе беларускй кнізе адводзіцца вельмі значная, але зусім не зайздросная роля.

Ніхто дакладна не ведае, колькі кніг з нагрукай рэалізуецца «добраахвотамі» з таварыства аматараў кнігі і так званымі грамадскімі распаўсюджвальнікамі. Адно скажу: асобныя творы, а дзе-нідзе амаль поўныя зборы нашых пісьменнікаў трывала ўпісаліся ў сучасны інтэр'ер службовых памяшканняў, дзе працуюць інжынеры і эканамісты, прафстаўнікі дзяржпрыёмкі і бухгалтары (спіс інтэлігентных прафесій мог бы і падоўжыць, пішу толькі тое, з чым сам сустракаюся амаль штодня).

Не, нават не спрабуюць шукаць у іх нашы адукаваныя адказаў на сучасныя пытанні рэчаіснасці. Бо ўсе яны ўтрымліваюць адны пытанні: што рабіць людзям з навізанай літаратурай, куды яе несці (у «Буцінцё», вядома, не бяруць — спасылаюцца на адсутнасць плошчаў), дзе хаваць?

З гэтым злом барацьба вядзецца шмат гадоў, але канца не бачна. Не дзіўна: купля-продаж учыняецца палюбоўна, паміж бліжэйшымі падзічамі па мяшчанскаму мысленню.

Ад «нябачнага» гандлю можна было б і адмахнуцца, калі б, па-першае, насельніцтву з перыядычнасцю паступлення новага тавару ў кнігарні воля-няволя не ўдзёўвалася б думка аб другараднасці беларускамоўнай літаратуры; па-другое, да неверагоднасці не скажалося б зваротная сувязь паміж выдавецтвам і чытачом. Актывізаваць цікаўнасць пакупнікоў да нацыянальнай кнігі, безумоўна, трэба, але варта шукаць нейкія іншыя шляхі.

На маю думку, мае рацыю

вопыт краін, дзе пра «кніжны дэфіцыт», «нагрукку» ніхто не ведае. Там, каб прыцягнуць пакупнікоў, у звычайных кнігарнях прымаюць прачытаную кнігу, незалежна, ёсць яна ў продажы ці не, а ў абмен прапануюць пакупніку на выбар адну з навінак той жа катэгорыі па кошту з 3-працэнтнай скідкай. Відавочна, што пры гэтым новых гандлёвых плошчаў не спатрэбіцца.

М. ШЛЯФЕР,
інжынер.

г. Матілеў.

Мінулай восенню мне давалося пабываць на радзіме Я. Коласа: райсабес прапанаваў мне пуцёчку ў прафілакторый у вёсцы Мікалаеўшчына, які так і называецца — «Радзіма Якуба Коласа».

У гэтым прафілакторыі частка пенсіянераў жыве пастаянна, а другая частка, адпачыўшы тут па пуцёчцы 26 дзён, пакідае прафілакторый.

Хадзіла, знаёмілася з гэтымі мясцінамі і ўсё думала, што гэта ж — радзіма Якуба Коласа, што тут хадзіў і сам пісьменнік. Надвор'е сонечнае, цёплае, у лесе шмат грыбоў.

Аднойчы масавік Міхаіл Міхайлавіч павёў нас у музей. Там мы пазнаёміліся з экспазіцыяй і хатай, дзе сустрэліся ўпершыню Якуб Колас і Янка Купала ў 1912 годзе.

Вырашыла наведаць і бібліятэку, пачытаць часопісы, пагартыць беларускія кнігі. Туды і накіравалася. Прашу даць мне пачытаць беларускія часопісы, ну хоць бы «Полымя». Кажуць, што яго няма. А «Малодосць»? Таксама няма. «А што ж у вас ёсць з беларускіх часопісаў?» — пытаюся я. «Нічога няма», — прагучала ў адказ. «А ці ёсць у вас кнігі, якія падарылі бібліятэцы беларускія пісьменнікі?» — пацікавілася я. І зноў у адказ: няма. Пісьменнікі сюды не заглядаюць, кніжак сваіх не дораць. І таму я вырашыла аб гэтым становішчы з культурным жыццём у прафілакторый напісаць у «ЛіМ». Можна, хоць што-небудзь тут зменіцца?

Л. КАМОЦКАЯ,
пенсіянерка.

г. Мінск.

Мне як мінчанцы, якая любіць свой горад і з гордасцю паказвае гэтым стары і новы Мінск, цяжка глядзець на тое, што частка старога Мінска з яго непаўторнымі помнікамі архітэктуры, старадаўнімі і ўтульнымі дварычкамі і вулічкамі не аберагаецца.

Хачу прывесці такія горкія факты.

Будаўніцтва другой чаргі Мінскага метрапалітэна ў раёне Верхняга горада і Замчышча ўжо прывяло да незваротнага страт: знішчэння археалагічнага помніка, старажытнай вуліцы горада Замкавай, адзінага ацалелага будынка былой аптэкі XVIII ст. на вул. Д. Беднага, а цяпер пагражае разбурэннем помніку архітэктуры комплексу манастыра бернардынаў з жамчужнай старога горада — саборам XVII ст. на вул. Бакуніна, №№ 3, 5.

У сувязі з работамі — капаннем катлавана, сатрасаннем

ДА ЮБІЛЕЮ РЭСПУБЛІКІ

Міністэрствам культуры БССР, Саюзамі пісьменнікаў і тэатральных дзеячаў рэспублікі прынята сумесная пастанова аб правядзенні агляду беларускай драматургіі і тэатральнага мастацтва, прысвечанага 70-годдзю ўтварэння БССР.

Мэтай правядзення гэтага мерапрыемства ставіцца далейшае павышэнне ролі тэатральнага мастацтва ў ідэйна-эстэтычным выхаванні працоўных рэспублікі, актывізацыя сумеснай рабо-

ты драматургаў і майстроў сцэны па стварэнні новых сцэнічных твораў гістарычнай і сучаснай праблематыкі.

У аглядзе прымуць удзел усе тэатральныя калектывы рэспублікі. Творцы і аўтары лепшых спэктакляў па арыгінальных п'есах будучы адзначаны грашовымі прэміямі, іх работы рэкамендаваны для паказу на II Беларускай тэатральнай фестывалі.

• **В. ЛУК'ЯНОВІЧ.**

ПАМЯЦІ КАЛІНОЎСКАГА

Два цікавыя мерапрыемствы — адкрыццё выстаўкі з калекцыяй выкладчыка філасофіі БДУ імя У. І. Леніна А. Белага, прысвечанай 150-годдзю з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага, і вечар у гонар беларускага змагара за зямлю і волю — адбыліся нядзяду ў Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча г. Мінска.

З частнай прадстаўленай на выстаўцы работ (а іх было 45), глядачы мелі магчымасць пазнаёміцца раней. Гэта серыя графічных лістоў М. Купалы, ілюстрацыя да кнігі У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім» А. Кашукі, адна з першых работ, прысвечаных барацьбіту, — ілюстрацыя да пазмы Міхаса Машары «Смерць Кастуся Каліноўскага» П. Сергіевіча.

Былі і творы, якія раней не

экспанаваліся. Гэта — праент помніка Каліноўскаму скульптара В. Варав'я, жывалісны партрэт героя, выкананы мастаком В. Барабанцавым; бюсты аўтарамі якіх з'яўляюцца скульптары С. Логвін і М. Нещараўскі, і іншыя творы.

На вечары, які адбыўся пасля вернісажа, глядачоў таксама чакаў сюрпрыз. У выкананні студэнтаў Мінскага інстытута культуры прагучаў харал «А хто там ідзе?» на словы Я. Купалы і музыку Л. Рагоўскага. Была паказана інсцэніроўка пазмы А. Куляшова «Хамуціус», на сцэне тэатральнай залы палаца выконвалі вершы, прысвечаныя Каліноўскаму, урыўкі з яго «Лістоў з-пад шыбеніцы», нумароў «Мужычнай праўды».

Б. СВЕТАВА.

Запрашае тэатр з Харкава

Сёння ў Мінску распачынае гастролі Харкаўскі акадэмічны ўкраінскі драматычны тэатр імя Г. Р. Шаўчэнкі, адзін з самых вядомых калектываў Украіны. Ён заснаваны ў 1922 годзе выдатным украінскім савецкім рэжысёрам Лесем Курбасам.

Багатая творчая спадчына, традыцыі рэвалюцыйнага мінлага вымагаюць асабліва адказнасці і творчых намаганняў калектыву. На гастролі ў Мінск (яны працягнуцца да 20 сакавіка і будуць праходзіць на сцэне Дома афіцэраў) тэатр прывёз свае лепшыя спэктаклі: «Тэўе-малочны» паводле Шалам-Алейхема, «Палёт над гняздом зялёны» Д. Васермана, «Шалыменка-дзяшчыца» Г. Квіці-Аснаўяненкі, «705 дзён да Нюрнберга» А. Вяляцкага і З. Сагалава.

Т. КІЦЕВА.

грунту, паніжэннем грунтовых вод — з'явілася вялікая колькасць шчыліл як на фасадах, так і ў інтэр'ерах будынкаў. А пра гэта неаднаразова папярэджвалі спецыялісты. Чым гэта пагражае, думаю, зразумела кожнаму. Сумным прыкладам можа паслужыць Дзяржаўная бібліятэка імя Леніна ў Маскве (былы «Дом Пашкова»).

Ды і ў Мінску пры заканчэнні работ па будаўніцтве метрапалітэна па вул. Замкавай ужо можна зрабіць горкія вывады. Гэтае будаўніцтва нанесла вялікую шкоду будынкам, размешчаным на блізкіх і больш аддаленых месцах ад будаўніцтва — на вуліцах Астроўскага, Вызвалення, Шпалернай. Бязрадаснае відовішча ўяўляюць сабой будынкi №№ 25, 34 на вул. Астроўскага; № 3 на вул. Вызвалення; № 7 на вул. Шпалернай — гэта сярэдняя школа № 26. Нягледзячы на праведзеныя летам 1987 г. работы па ўмацаванні будынка школы, гарантыі таго, што ён не будзе разбурацца далей, няма. Пры ўводзе ў эксплуатацыю метро вібрацыя канчаткова разбурыць усё, бо школа знаходзіцца непдалёк ад самага метро. Разлічваюць на нейкія меры па ўмацаванні будынка, якія зберагаюць ад разбураўня, мякка кажучы, наўна. І яшчэ. Прыкметна павысілася вільготнасць у гэтым раёне ў выніку маніпуляцый з грунтовымі водамі, так што можна чакаць розных сюрпрызаў яшчэ і ад грунту.

Пракладка метро ля комплексу манастыра бернардзінак, ля сцен самага сабора, дзе абстаноўка з грунтовымі водамі значна больш складаная (архітэктурны комплекс размешчаны ля зліцця р. Свіслачы і Нямігі), узмацніць працэс разбураўня будынкаў гістарычнага цэнтру Мінска.

Метро праходзіць па самым сэрцы гістарычнага цэнтру Мінска. Яно ўжо пры сваім будаўніцтве нанесла велізарныя страты, а ўвод метро ў дзеянне пагражае яшчэ большай бядою. Мы можам страціць гістарычны цэнтр нашага горада. Апраўдання перад гісторыяй нам не будзе.

Хочацца спадзявацца на нейкі разумны выхад з таго становішча, у якім апынуўся гістарычны цэнтр нашага Мінска.

Л. МІРОНАВА,
служачая.

г. Мінск.

Той, хто рэгулярна глядзіць праграму БТ, напэўна, заўважыў, што прамысловасць і сельская гаспадарка тэлебачанне цікавяць больш за культуру. Нейкім чынам гэта зразумела: пытанні духоўнага жыцця нашай рэспублікі значна вастрыжы ў параўнанні з праблемамі эканомікі, таму пра першыя і гаварыць складаней. Яны патрабуюць высокай адказнасці, грамадзянскай смеласці і прафесійнай сумленнасці. Вядома, рэгулярна выходзіць «Ліра», «Літаратурная Беларусь», «Роднае слова», праграмы абласных студый тэлебачання накіталі «На прыёманскіх прасторах»... На

жаль, тэлебачанне не знайшло магчымасці паказаць юбілейны вечар А. Гаруна, які адбыўся ў Доме літаратара. Думаю, ніхто не будзе спрачацца з тым, што вяртанне пісьменніка ў літаратуру — адна з найбуйнейшых з'яў культурнага жыцця апошняга часу. Тэлебачанне ўзяло гэтую тэму ўскосна — «Наш каментарый» 29 лютага практычна толькі засведчыў факт факсімільнага выдання кнігі «Матчын дар». Таму пяціхвілінная перадача з удзелам Р. Тармолы можа ўспрымацца толькі як пачатак вялікай, сур'ёзнай размовы.

Зрэшты, такой размовы вымагаюць шмат якія старонкі нашай даўняй і нядаўняй гісторыі. Так, пра «белыя плямы» мінулага ў той ці іншай сферы грамадскага жыцця ўжо стала вядома, але крыніцай інфармацыі звычайна быў цэнтральны друк, Усесаюзнае тэлебачанне і радыё, зрэдку — рэспубліканскія газеты... І вось раптам! Раптам, на працягу ўсяго гадзіны эфірнага часу мы дзякуем БТ даведальніку, што стаіць за гэтымі «белымі плямамі» — якія іменны (малавядомыя), лічбы (ашаламляльныя), факты (горкія) з нашай гісторыі, нашай культуры: літаратуры, кіно, выяўленчага мастацтва, тэатра. Маю на ўвазе мастацка-публіцыстычную праграму «Ліра», што выйшла ў эфір і сакавіка. Аўтары запрасілі ўдзельнічаць у сур'ёзнай размове С. Грахоўскага — чалавека, які сам прайшоў праз нялёгкае выпрабаванні, а таксама кінарэжысёра М. Пташукі, тэатральнага крытыка Г. Коласа, мастацтвазнаўца У. Бойку.

Тое, што гаварылі ўдзельнікі перадачы, не магло не зацікавіць, не крануць, пакінуць абяякавым. І хоць ўспрыняць усю інфармацыю было псіхалагічна вельмі цяжка, сказанае выклікала ў глядачоў не прыгнечаны настроі, а грамадзянскі імпульс, жаданне дзейнічаць самому. Шкада толькі, што аўдыторыю «Ліры» сабрала невялікую, неадпаведную значэнню перадачы. Пра гэта можна сказаць упэўнена, бо ні само тэлебачанне (напрыклад, у нядзельным выпуску «Тэлетыздзень: праграмы, дзень, час»), ні «Ліра», ні «Звязда» не парупіліся належным чынам занаваць яе, хоць кожная такая перадача для рэспублікі (прынамсі, пакуль што) — падзея. Таму спадзяюся, што ў хуткім часе БТ паўтарыць яе, толькі цяпер ужо з абавязковай папярэдняй рэкламай.

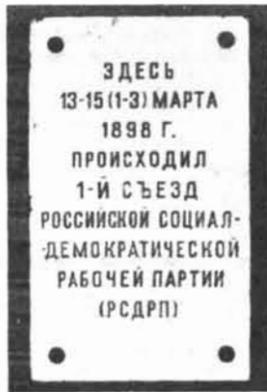
На маю думку, першасакавіцкая «Ліра», вострапраблемная, публіцыстычная, напружаная — самае лепшае з прапанаванага нам у апошні час рэспубліканскім тэлебачаннем. І падкрэсла: праграма выйшла ў эфір у першы дзень вясны. У гэтым, думаецца, ёсць свой сімвалічны сэнс...

У. РАГОЙША,
студэнт БДУ.

Ля гэтага дамкі, што прытуліўся ледзь не на самым беразе Свіслачы, заўсёды людна. Прыязджаюць турыстыкія аўтобусы з розных гарадоў Саветскага Саюза, завітаюць замежныя госці. Поруч вірліва жыве галоўная магістраль сталіцы рэспублікі — Ленінскі

ладштурхнуў развіццё марксісцкіх арганізацый ва ўсёй Расіі. Яны ж, у сваю чаргу, падрыхтавалі глебу для стварэння сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі. Ідэю яе стварэння У. І. Ленін упершыню вылучыў у 1894 годзе, а ўжо ў снежні 1895 года ён у пісьмах

Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі» (надрукаваны ў красавіку ў падпольнай друкарні ў Бабруйску) — першаафіцыйнага дакумента партыі, у якім, між іншым, гаварылася: «Патрэбную яму палітычную свабоду расійскі пралетарыят зможа заваяваць са-

ДЫХНУЎ ВЕЦЕР ВЯСНЫ...

90 гадоў назад у Мінску адбыўся I з'езд РСДРП

праспект, а тут час быццам спыніўся: усё амаль так, як і дзесяць дзесяцігоддзяў назад. Тады на гэтым месцы таксама стаяў невялікі дамок (цяперашні ўзнік у 1948 годзе па макеце, які захоўваецца ў Музеі рэвалюцыі ў Маскве), і жыў у ім служачы чыгуны, сацыял-дэмакрат Пётр Васільевіч Румянцаў...

Украіна губернскага Мінска. Месца, можна сказаць, глухое. За колькі крокаў адсюль — невялікі лясок. У да-

з турмы гаворыць аб неабходнасці склікання агульнарасійскага з'езда. Ільіч піша «Праект праграмы», «Растлумачэнне праграмы». Крыху пазней, знаходзячыся ў ссылцы ў Шушанскім, піша работу «Задачы рускіх сацыял-дэмакратаў».

Нарэшце настаў чаканы момант. У канцы лютага 1898 года дэлегаты збіраюцца ў Мінску. Размяшчаліся пад выдуманымі прозвішчамі ў гасцініцах, на канспіратыўных кватэ-

бе толькі сам». Сціплыя музейныя экспанаты, але як шмат яны гавораць! Сама рэвалюцыйная гісторыя ажывае ў іх. І чым больш знаёміцца з матэрыяламі, якія маюць дачыненне да I з'езда РСДРП, раскажваюць аб далейшым згуртаванні перадавых сіл у былой царскай Расіі, тым больш пераконваецца, якім складаным, цяжкім, самаахвярным быў шлях рэвалюцыйнай перабудовы грамадства, як паступова згуртаваліся тыя, хто здолеў здзейсніць у далейшым сацыялістычную рэвалюцыю.

У сакавіку 1898 года дыхнуў нецер вясны. Дэлегаты з'езда былі прадстаўнікамі шасці буйных сацыял-дэмакратычных арганізацый: чатырох «Саюзаў барацьбы за вызваленне рабочага класа» — пецябургскага (С. Радчанка), маскоўскага (А. Ванноўскі), кіеўскага (П. Тучапскі), екацярынаслаўскага (К. Петрусевіч); «Рабочай газеты» (Б. Эйдэльман, М. Вігдорчык), Бунда (А. Крэмер, А. Мутнік, Ш. Кац). Сярод іх узросі іх быў 28 гадоў. Сяг партыі ўзнімалі маладыя, упушчаныя рукі. Узнімалі, каб рыхтаваць дарогу наступнікам.

Па-рознаму складаліся іх лёсы ў далейшым. Адыны адны ад рэвалюцыйнай барацьбы, знайшліся і такія, што наогул здраджлі ідэям рэвалюцыі. Лепшыя ж з лепшых назаўсёды засталіся вернымі ідэалам свабоды маладосці. Сярод іх нельга не вылучыць Казіміра Адамавіча Петрусевіча, уладжэнца былога Слуцкага павета. За ўдзел у з'ездзе ён правёў два гады ў турме, пяць гадоў знаходзіўся ў высылцы ў Валгодскай губерні. У 1905—1907 гадах уваходзіў у кіруючы цэнтр Мінскай групы РСДРП. Пазней займаўся адвакацкай дзейнасцю, абараняў ад царскага самодзяржаўя многіх рэвалюцыянераў. Яркая старонка ў дзейнасці К. Петрусевіча звязана і з імем Якуба Коласа. Казімір Адамавіч быў адвакатам песняра ў час суда над удзельнікамі настаўніцкага з'езда. Прайшло дваццаць восем гадоў, і лёс з'яў К. Петрусевіча з Максімам Танкам. І зноў рэвалюцыянеру давялося абараняць таго, хто ўзяў свой голас супраць нацыянальнай і сацыяльнай несправядлівасці...

Нам неаднойчы кідаць позірк у гэты, цяпер ужо далёкі год. Невыпадкава ў дакладзе «Кастрычнік і перабудова: рэвалюцыя працягваецца» М. С. Гарбачоў сказаў: «Для лёсаў нашай краіны рашаючае значэнне меў час, калі на зары XX стагоддзя Уладзімір Ільіч Ленін павёў за сабой цесна згуртаваную групу аднадумцаў па шляху стварэння ў Расіі пралетарскай партыі новага тыпу. Імяна гэта вялікая ленінская партыя ўзяла народ, лепшыя, сумленныя сілы яго на штурм старога свету».

Вытокі нашай партыі — у памятным 1898-ым...

А. КУНЦЭВІЧ.

Не зарастае сцежка ў Дом-музей.

У гэтым пакоі праходзіла пасяджэнне з'езда.

Фота А. КАЛЯДЫ.

датак мост праз Свіслач разабраны, калі што, дык паліцыя няхутка дабарэцца. Зрэшты, і паліцыя тутэйшай далёка да прыткасці пецябургскай ці маскоўскай.

Усе гэтыя акаліччасці і прынялі пад увагу расійскія сацыял-дэмакраты, калі вырашылі сабрацца на свой першы з'езд менавіта ў Мінску, вось у гэтым дамку на тагачаснай Захар'еўскай вуліцы. Захар'еўская, 135... Шыльда гэтая на будынку і цяпер. А ў будынку — музей I з'езда РСДРП.

У музеі знаходзіцца шмат матэрыялаў, якія дазваляюць прасачыць, як «выпакутавала, ішла Расія да марксізму. Муляж брашуры Карла Маркса і Фрыдрыха Энгельса «Маніфест Камуністычнай партыі», копія кнігі У. І. Леніна «Што такое «сябры народа» і як яны ваююць супраць сацыял-дэмакратаў?». Прадстаўлены дакументы, якія тычацца дзейнасці пецябургскага «Саюза барацьбы». Менавіта сацыял-дэмакратычны рух у Пецябурзе, на чале якога стаяў Уладзімір Ільіч,

рах. Пачаткам з'езда I сакавіка прызначылі невыпадкава. У 1881 годзе, таксама I сакавіка, група «Народная воля» забіла Аляксандра II. Пераемнасць рэвалюцыйнай барацьбы, пераемнасць на новай, больш арганізаванай аснове.

З'езд адрыўся і сакавіка ў дзесяць гадзін раніцы і працаваў тры дні, за якія адбылося шэсць пасяджэнняў. Асноўныя пытанні — утварэнне партыі, даклады з месца, адносіны да іншых рэвалюцыйных арганізацый. На першым жа пасяджэнні ўзнікла дыскусія адносна назвы партыі. Вырашылі назваць яе «Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыяй». Расійскай, а не рускай... Адрозніваўся арыенціроўка на інтэрнацыянальны характар рэвалюцыйнай барацьбы, на аб'яднанне ў марксісцкай партыі прадстаўнікоў розных народаў і нацыяў Расіі, якія б маглі ў сумесным змаганні звергнуць царскае самодзяржаўе.

Важнае значэнне мела прыняцце на з'ездзе «Маніфеста

Сцэна са спектакля «705 дзён да Нюрнберга». Фота Я. ФАЙТЛІНА.

«Словам, нацыянальнай палітыкай на сучасным этапе нам трэба заняцца вельмі грунтоўна. Па ўсіх лініях — і ў тэорыі, і ў практыцы. Гэта — прынцыповае, жыццёва важнае пытанне нашага грамадства. Думаю, адзін з Пленумаў Цэнтральнага Камітэта нам трэба прысвяціць праблемам нацыянальнай палітыкі», — гаварыў на лютаўскім Пленуме ЦК КПСС М. С. Гарбачоў.

Паказальна і па-свойму сімптаматычна тое, што на парадак дня чарговага пленума праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, які, як паведамлялася, адбыўся на пачатку сакавіка, было вынесена пытанне: «Удасканаленне нацыянальных адносін, перабудова і задачы сучаснай літаратуры». Два дні ў галоўнай зале Цэнтральнага дома літаратараў імя Фадзеева ішла ажыўленая, зацікаўленая, часам надзвычай вострая дыскусія па вынесенай на абмеркаванне тэме. Прамоўцы, прадстаўнікі літаратуры народаў СССР, гаварылі аб неабходнасці вяртання

да ленінскіх нормаў і прынцыпаў, ленінскіх традыцый у галіне нацыянальнай палітыкі, ачышчэння яе ад напластаванняў часоў культуры і застою, аб дабратворным уплыве на справу патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання палітыкі дэмакратызацыі і абнаўлення, аб нацыянальным фактары перабудовы, аб становішчы моў і разнамоўных літаратур Краіны Саветаў, аб далейшых шляхах культурна-нацыянальнага і нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва ў краіне. Докладчык, першы сакратар праўлення СП СССР У. Карпаў назваў у заключным слове пісьменніцкі пленум «разведкай боем перад Пленумам ЦК КПСС па праблемах нацыянальнай палітыкі», і для такога вываду ў яго былі адпаведныя падставы.

Ад беларускай пісьменніцкай арганізацыі на пленуме выступіў першы сакратар праўлення СП Беларусі, сакратар праўлення СП СССР Н. Гілевіч. Ніжэй друкуем у перакладзе стэнаграму яго выступлення.

культуры — мовы? Забілі здаровыя, прыгожыя народныя традыцыі і хочам, каб з мёртвага дрэва падсеклі і здзіўляемся, чаму яно не зелянее, не квітнее і не дае пладоў?..

За апошнія дзесяцігоддзі мы звывкліся, што калі з трыбуны гаворыцца пра дружбу народаў, то гэта будучы агульныя, абкатаныя, збітыя словы і фразы. Таму што прамоўцы ішлі не ад жыцця, не ад рэальнай рэчаіснасці, а ад лозунгаў, а гэта значыць таксама ад фразы. Фраза нараджала фразу. А на самай справе тым часам паступова ішло зніжэнне культуры міжнацыянальных адносін, якая залежыць ад узроўню маральнай культуры грамадства.

дасць усяму чалавецтву. І яны прыкладаюць намаганні, каб і далей па ўсёй краіне ішла уніфікацыя культурнага жыцця, каб рознакаляровае мноства культур звесці да адной масавай культуры, а больш дакладна — да аднаго ўсесаюзнага бескультур'я, да таго, што нядаўна ў «Літаратурнай газете» Атар Чыладзе вельмі дакладна назваў «глобальным правіццызмам».

У адным з нумароў «Правды», у пісьме групы відных тэатральных дзеячаў ёсць такія, вельмі правільныя, на мой погляд, словы: «Па-за рэальным супастаўленнем нашага шляху з ленінскім кампасам да сапраўднага сацыялізму не прабеіцца». Крыху перафразіруючы гэтую думку, скажу, што і па-за рэальным клопатам аб развіцці нацыянальнай мовы, літаратуры і мастацтва да сапраўднага сацыялізму мы таксама не прабеімся. Таму што сацыялізм вымагае высокай культуры і маральнасці. А што бывае, калі гэтымі катэгорыямі пачынаюць грэбаваць — нас дастаткова пераканаў час, які мы цяпер для зручнасці называем часам «культу асобы».

Адна з прычын узнікнення праблем з нацыянальнай мовай і школай — празмерная цэнтралізацыя ў гэтай галіне. Прымаюцца рашэнні і пастановы на адну агульную мерку для ўсяго Саюза. А праблемы ж тут могуць быць і бываюць у кожнай рэспубліцы свае, спецыфічныя. Напрыклад, дзесьці, у нейкай рэспубліцы ёсць цяжкасці з вывучэннем рускай мовы. А ў Беларусі — усё наадварот: з рускай мовай праблем няма, а б скажу — зусім няма, але ёсць, і вялікія, праблемы з роднай беларускай мовай. Аднак жа і ў нас у рэспубліцы зарплату павялічылі выкладчыкам рускай мовы, хаця, калі зыходзіць з рэальнай сітуацыі, — дык трэба павялічыць зарплату выкладчыкам беларускай мовы — каб падтрымаць іх, заахвоіць, бо яны працуюць у даволі цяжкіх умовах, ва ўмовах агульнага нігілістычнага стаўлення да беларускай мовы.

І нарэшце — дзве канкрэтныя праблемы: добра было б да 70-годдзя СССР выдаць у Маскве на рускай мове, вялікім тыражом — каб трапіў ва ўсе бібліятэкі і школы, двухтомны анталогічны зборнік пра кожную з 15-ці рэспублік — у першым томе якога выступяць паэты, пісьменнікі, эсэісты і публіцысты ўсяго Саюза, у другім томе — усяго замежнага свету. Як падрыхтаваць такія зборнікі — пытанне практычнае і не тут яго абмяркоўваць. Другое. У пастанову данага пленума СП СССР прапаную ўнесці такі параграф: пленум звяртаецца ў Вярхоўны Савет СССР з просьбай прыняць закон аб тым, што ў кожнай рэспубліцы дзяржаўнай мовай з'яўляецца мова народа, які даў назву рэспубліцы, г. зн. вярнуцца да таго, як было пры Леніне.

Р. С. Чытач, напэўна, заўважыў, што маё выступленне на пленуме ў падачы «Літаратурнай газеты» пачынаецца крытычнай заўвагай і адрас дакладна У. В. Карпава. Тут я гэтыя радкі зняў, бо мая заўвага была часткова ўлічана пры падрыхтоўцы даклада да публікацыі, у выніку чаго даведна пра стан сучаснай беларускай літаратуры, пададзена ў «ЛГ», разыходзіцца з той, якая прагучала з трыбуны пленума. І яшчэ: лічу сваім абавязкам падкрэсліць, што даведна для дакладчыка была зроблена без удзелу сакратарыята СП БССР.

Ніл ГІЛЕВІЧ

ІМЕМ САПРАЎДНАГА ІНТЭРНАЦЫЯНАЛІЗМУ

Выступленне на пленуме праўлення Саюза пісьменнікаў СССР

Мэта сённяшняй гаворкі і ўсёй нашай будучай работы — садзейнічаць ідэяна-палітычнай і маральнай кансалідацыі грамадства на аснове ідэй перабудовы, у імя перабудовы. Паколькі гэта прама звязана з лёсам Айчыны і сацыялізму, пісьменніцкае слова, як, мабыць, ніколі за ўсе пасляваенныя гады, заклікана быць дзейным. Але якое слова можа сёння мець у чытача поспех? Толькі гранічна сумленнае і таленавітае. Вось чаму тым, хто хітруе і хлусіць, трэба сказаць: дарэмна стараецца, спячых ужо няма і дурняў няма таксама — усё ўсім бачна і ўсё зразумела. Марная справа — хітраваць, замоўчваць, негаварваць і гэтую непрыгожую гульню выдаваць за шчырае імкненне удасканаліваць нашы міжнацыянальныя адносіны. Гэта ж сама непатрэбны крык і ўзаемныя абвінавачванні. Усё, што патрабуецца, — гэта сапраўды брацкае ўзаемаразуменне і ўзаемапавага.

У сферы, пра якую мы сёння гаворым, трэба рашуча спыніць самападман, паказуху і пусканне туману, адкінуць звычку вешаць на саромнае месца фігавы лісток, гэтак жа, як і агульнымі валавымі паказчыкамі змазваць канкрэтную і даволі нярадасную карціну. Расдумаць гэта канкрэтнымі прыкладамі.

Робім у адной школе Мінска адзін першы клас — з пяці паралельных — беларускамоўным і ва ўвесь голас заяўляем: ёсць беларуская школа ў сталіцы БССР! І калі трэба — прывядзем у гэты адзін клас на экскурсію дэлегацыю, асабліва — замежную. Альбо: аб'яўляем, што ў Беларусі амаль палова школ — беларускія; як быццам не так ужо і кепска; але колькі дзяцей вучыцца ў гэтых беларускіх школах — мы не гаворым; а іх у шмат разоў меней, чым у рускіх школах, бо гэта маленькія пачатковыя і васьмігадовыя вясковыя школкі. Альбо: пахваляемся шматмільённымі тыражамі выдадзеных у рэспубліцы кніг, а колькі з гэтых мільёнаў на беларускай мове? Мізэрны працэнт. Скажыце сорамна. Таму і замоўчваем.

Вось так і хлусім і абманваем — і сябе, і іншых. І да якога ж часу? Як доўга будзе гэта яшчэ працягвацца? Спымім мы нарэшце гэтую хлусню і крывадушша, ці — як спытаў герой самага новага апавядання Залыгіна — «ці Чарнобылям не будзе канца да самага Канца?»

Развіццё культуры немагчы-

ма без развіцця дэмакратыі. Вышэйшая ступень культуры — інтэрнацыяналізм, пачуццё братэрства людзей. Літаратура, якая не абуджае ў чытачоў гэтага пачуцця, — не самая лепшая літаратура. Прырода сапраўднай мастацкай культуры — інтэрнацыяналістычная. Інтэрнацыяналізм — добры, спагадлівы, справядлівы. Але не злосны, не цынічны, не жорсткі.

Калі Распуцін з болем гаворыць пра лёс Байкала — мне гэта зразумела так, нібы гаворка ідзе пра наша возера Нарач ці пра нашу Прыпяць. Калі з гэтай трыбуны Каіпбергенаў гаварыў пра пакутніцкую смерць Арала, пра трагедыю каракалпакскага народа — мне было гэтак жа балюча, мяне ахоплівала гэткае ж пачуццё пратэсту, як у жалобныя і страшныя дні Чарнобыля. Але і калі я тут жа, у гэтай зале, гаварыў пра трагічнае становішча беларускай мовы — Сяргей Паўлавіч Залыгін з болем у сэрцы сказаў: «Гэта жакліва...», штосьці падобнае сказаў і многія іншыя таварышы і нібыта ўзялі на сябе частку маёй непазбыўнай скрухі, і на душы ў мяне стала трошчу лягчэй.

Мы вельмі многа гаварылі і гаворым пра выхаванне інтэрнацыяналізму. Але паўстае пытанне: ці лёгка выхаваць у сыноў і дачок аднаго народа пачуццё радасці за поспехі другіх народаў у развіцці нацыянальнай культуры, калі яны бачаць, у якім становішчы знаходзіцца іх уласная культура, іх нацыянальнае мастацтва, іх родная мова? Калі іх гняць пачуццё крыўды, незадаволенасці і пратэсту?

Пытанне мовы і нацыянальнай школы ў кантэксце тэмы нашага пленума прадаўжае заставацца самым балючым пытаннем. Што значыць пазбавіць яшчэ ў малалетнім узросце новае пакаленне грамадзян роднай мовы? Гэта значыць адраваць яго ад усёй здабытай за стагоддзі духоўнай спадчыны народа, якая перш за ўсё ў яго мове, у нацыянальным фальклору, літаратуры і мастацтве.

І што ж? Адрываўшы ад нацыянальнай культурнай глебы, мы хочам выхаваць моладзь культурнай? Цяпер многія з нацыянальна абезаблічаных малых людзей, можна сказаць, робяцца відучымі, і гэта нараджае ў іх пачуццё крыўды і азлобленасці за тое, што некалі ў дзяцінстве ў іх не выхавалі пачуцця нацыянальнай годнасці, павагі і любові да мовы продкаў, ведання гісторыі свайго краю і народа. Адсюль пачынаюцца праблемы, якія ніякімі заклікамі і заклінаннямі не вырашыць, а толькі рэальным выпраўленнем становішча, што складалася.

Пакуль мы не прызнаем, што адымаць у дзяцей з ранняга ўзросту магчымасць жыць у стых і роднай мове — гэта амаральна, гэта ідзе супраць вышэйшага распарадку самой прыроды, супраць законнага і натуральнага права чалавека, — пакуль мы гэтага не зразумеем і не прызнаем — гармоніі ў наладжванні ўзаемаадносін нацыянальнага і інтэрнацыянальнага мы не дасягнем. Бо гармонія — гэта не уніфікацыя, не абезаблічванне, не страта народа свайго аблічча. А такое абезаблічванне ідзе, прадаўжаецца, і вельмі інтэнсіўнымі тэмпамі, і калі гэты працэс не спыніць, то аднойчы мы не пазнаём сябе, усклікнем: «Ды ці народ мы?» Нядаўна ў гутарцы з карэспандэнтам «Літаратурнай Росіі» Расул Гамзатаў сказаў: «Без нацыянальных традыцый рэспубліка падобна на нарыхтоўчую кантору». Знішчальна дакладнае вызначэнне! Дзесяці гадоў хаджу і еджу па роднай Беларусі і дзе ні ўзіраюся ў сацыяльна-культурны побыт, у духоўнае аблічча горада ці вёскі, — амаль усюды і заўсёды мяне гняць адчуванне, што жыццё губляе сваю прыродную душу, прыродныя колеры і гукі, душэўную цэльнасць і святло, быццам і не жыццё ўжо, а нейкае суцэльнае выкананне службовых абавязкаў. Мы ўсё намагамся стварыць новы культурны быт, новыя светы і абрады, але як? На голым месцы? І ў адрыве ад першага элемента

Горка пра гэта думаць і гаварыць, але мне здаецца, што ў нашых міжнацыянальных адносін стала меней, а сказаў бы, абаліваасці і далікатнасці, меней шчырасці, ўзаемаразумення і, галоўнае, — ўзаемнай бескарыслівай зацікаўленасці. Нярэдка бачым, што гэтая зацікаўленасць нейкая фармальна-казённая-бюракратычная.

Звярніце ўвагу, якой скорараворкай, адным абзацам, у дакладах і прамовах з высокіх трыбун гаворыцца пра нацыянальную культуру і мову. А гэта ж адно з самых галоўных палітычных пытанняў у шматнацыянальнай краіне. Пры гэтым і ў адным-адзіным абзаце перш за ўсё нагадваюць пра небяспеку нацыянальнай адзобленасці. Кожны раз хочацца спытаць: хто з пісьменнікаў, з дзеячаў «культуры» патрабуе гэтай адзобленасці? Хто з пісьменнікаў супраць двухмоўя? Хто з нас не разумее ролі і значэння рускай мовы ў нашай краіне? Хто супраць ўзаемазвязі, ўзаемаўплыву, ўзаемаўбагачэння нашых літаратур і культур? Ды якімі ж прымітыўнымі істотамі трэба ўяўляць сабе пісьменнікаў, каб такое падазраваць у іх? Але ўся справа ў тым, што падазраюць і абвінавачваюць звычайна тыя ўсёзнаючыя і непакісныя таварышы, якія даўно, раз і назаўсёды засвоілі адзін тэзіс: культуры ў нас збліжаюцца, а мовы зліваюцца, і ў хуткім часе ўсё будзе прыведзена да адной роўніцы. Гэтым «збліжальнікам» і «злівальнікам» амаль немагчыма растлумачыць беспадстаўнасць, ненавуковасць і абсурднасць іх тэзіса. Немагчыма, хоць бы таму, што многім з іх у такім выпадку давядзецца ў сталым узросце вывучыць сваю родную мову, ад якой яны даўно адракліся і забылі, бо ў іх уяўленні найбольш культурны чалавек той, хто далей за ўсё ад роднай мовы аддаліўся. І яны дзяк не рэагуюць на голас, на крык, на лямант мастацкай — дадам: сумленнай і ўдумнай — інтэлігентцы аб тым, што захаванне і развіццё нацыянальных моў і культур — на карысць і на ра-

стрэчы хочацца словамі, запісанымі Р. Барадуліным у Кнігу ганаровых гасцей школы: «У марозныя дні абгрэўся душой у сценах Мётчанскай школы, адгрэўся, бо пачуў, як шыра, як натуральна, як спаконвечна — нязводна гучыць у самых малых вуснах наша роднае беларускае слова».

Уладзімір ЛАЙКОЎ,
дырэктар Мётчанскай СШ.

СУСТРЭЧА У МЕТЧЫ

У Мётчанскай сярэдняй школе Барысаўскага раёна адбылася сустрэча з Рыгорам Барадуліным. Падрыхтоўка да гэтага мерапрыемства пачалася загадзя. Былі выпушчаны спецыяльныя наценныя газеты, прысвечаныя жыццю і творчасці пісьменніка,

арганізавана выстаўка яго кніг. Першая сустрэча паэта адбылася з малодшымі школьнікамі. Дзеці слухалі вершы Р. Барадуліна, чыталі яго творы самі, задавалі шмат пытанняў, паказвалі ілюстрацыі вядомых беларускіх казак, кампазіцыі па кні-

гах «Індыкала-Кудыкала», «Азбука», «Ай, не буду, не хачу!»

Пасля наротнага знаёмства гасця са школай, з ле іраўнаўчым музеем адбыўся літаратурны вечар, на які прыйшлі таксама вучні і настаўнікі суседніх школ, працаўнікі вёскі, кіраўнікі гаспадарні. Барадулін чытаў свае творы, адказаў на шматлікія пытанні. Потым школьнікі чыталі вершы паэта, далі кан-

цэрт. Асабліва прыйшліся паэту даспадобы беларускія песні ў выкананні школьнай агітбрыгады. На заканчэнне словы падзякі Р. Барадулін у яго прыезд, цікавую гаворку выказаў дырэктар саўгаса «Мётча» П. Стралюўскі, а члены вучнога ўрачылі ганаровому гасцю кнігу-сувенір, зробленую з дрэва ў школьнай майстэрні.

Заночыць расназ аб гэтай су-

ПАЭЗІЯ

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

3 КНІГІ «Вечны водгук»

І хвілінкі няма азірнуцца назад.
Мінулае бяжыць і траціць адценні.
Паэзія, мройлівы твой даляглад
І сёння ледзь бачны,

а часу ўсё меней.

За табой, недасяжная, мчуся,
а бег
Дыханне збівае, знямозе спрыяе.

Адступіцца — вялікая ганьба і грэх,
І зняверыцца — ганьба,

пакуль маладая.

Хай жа вецер у твар, у асмужаны
твар!

Ёсць у руху бязмернасць

і ёсць асалода.

Нада мною чародкі няспраўджаных мар
Лёгка пырхаюць

і апяваюць свабоду.

Усё на лепшае, што ні робіцца...
Ах ты, горкая мудрасць!

Спрадвек

Ты вучыла не плакаць, не горбіцца,
Сучышаўся табой чалавек.

Галадаў і калеў.

Дарэшты

Выгарала жытло ў бедака.
Уздыхаў ён сярод галавешак:
Перамелецца — будзе мука.

У гарачцы кідаўся.

Малымі

Ён адвозіў дзяцей на кладзі.
І луналі анёлы над імі,
І жыццё мізарнела тады.

Ды вытрымліваў, тварам чорны.
А калі апануе слата,
Петушыцца:

бяда — шчэ не гора,
Ну, а гора — тым больш не бяда!..

Пралілася скупая сляза
І упала на тую магілу,
Што дзядулю майго затуліла
Ад жыцця — ад добра і ад зла.

Не азваўся маўклівы грудок.
Паяднаны навекі з зямлёю,
Ты ці сочыш за доляй маёю,
Ты ці помніш мяне, мой дзядок?

Каб забыўся, было б мне лягчэй.
Не заўсёды бываю я вартай
Не замгленага жалем пагляда,
Не закрытых любоўю вачэй...

Зіма ўступіла ў дачны гарадок
І надала завершанасць пейзажу.
То не жылы —

то прывідны куток,
Ілюзія ўвасоблена наша.

Нам думаецца, што ўдалечыні
Ад безлічч людской ад мітуслівай.
Надточацца падараныя дні,
Забудуцца іх выбрыкі і звіы.

Тут глеба навучае нас азам
Стараннасці,

і ўсе яе сакрэты,
Не роўнячы, што казачны Сезам,
Перад якім мы — ўкленчышы, паэты.

Тут лона неабдымнае відно,
Што зоркі і сюзор'і нараджае,
Што велічна, бяспасна

на кіно —
Часовае, зямное — пазірае.

А мы між двух пачаткаў і асноў —
Часцінка, атам, розуму іскрынка.
Такая бель..

Такое свята сноў...

І на шчацэ — расталая сняжынка.

На сцэне дня

Рассоўваем мы штору, як заслону,
Выходзячы на сцэну-дня
штодзённа.

Хто ў галоўнай ролі, хто статыст.
Узнагарода — воплескі ці свіст.

Здараецца,
як найвышэйшай ласкі,
Чакаем мы нябачнае падказкі

Перад рашучым крокам.
І дарма.
Суфлёра аніводнага няма.

Як рэжысёр, кіруе намі лёс,
Усмешак патрабуе ён і слёз.

Выкладваемся. Плачам і рагочам.
На сцэне дня
халтурыць мы не хочам.

Летні жарт

Шкада мужчын:
не носяць парасонаў,
Хаваюцца пад лісцікам зялёным,
Пад выпадковым дахам,

а бывае,

Іх капалюш уласны выручае.
Каторы змокне — з галавы да пят,
А крочыць — на прагульцы, акурат.
Здаецца, не зважае ён ані
На зябкія тугія струмяні.
І што яму грамы,

што навальніцы!..

Ён толькі жонкі з цешчаю баіцца.

Маналог

паўднёвага дрэва

Я скінула кару.
Я вызваленым целам
З вяскою гавару.
Я гэтага хацела.
Хоць шапаткі чуваць,
Што неяк не прынята

Вам сутнасць адкрываць, —
Я быць сабою рада!
Не скура на камлі
(Назвамі бессаромным) —
То звісла да зямлі
Ашмоцце забабонаў.
То даўнасці маёй
Каравае аблічча,
Што трызіць чысцінёй
І вызваліцца кліча.
Даўжэй, святочнай дні.
Расту я вышай, вышай,
Значэнне вышыні
Сваёй усведаміўшы.
І лашчацца вятры
К майму прамому стану,
І лахманы кары
З крывёю абарваны.

Як спатыкнуцца аб пагляд,
Як апячыцца...
Няўжо?
З якіх таемных спрат,
З якое высі
Дарунак?
(Што рабіць мне з ім?
Дарунак радкі!)
У вочы лезе даўнішняга дым,
А дым той едкі.
І я праз нечаканую смугу,
Пад грукат сэрца
Гляджу, усё гляджу —
І не магу
Я наглядзецца...

Дарожны верш

Дарожны верш — зусім не навіна,
Хутчэй адзнака творчага застою.
...Да дрогкага вагоннага ака
Дзяўчына прыхінулася шчакою.

П'е сон не сарамяжліва, нагбом,
І сны над ёй лунаюць
белым днём.

На твары — шчасця зведанага след.
Ад юнага пашчотнейшага рота
Адводзіць погляд

сталы мой сусед,

Як злоўлены,
і глянуць зноў ахвота.

Прыпынак аб'явілі. Таўкатня,
Дзяўчыну абмінаючы, бы востраў,
Жыве сваім жыццём,
а вочы дня
Глядзяць на ўсё уважліва і проста.

ПЕРАБУДОВЕ — ІДЭА АБНАЎЛЕННЯ

КАБ АСВЯТЛІЦЬ ШЛЯХ У БУДУЧЫНІЮ

ТАКАЯ ўжо асаблівасць чалавечай памяці — помніць добрае. Відаць, так і трэба. Дрэннае мінулае чалавек не павінен несці ў будучыню. Па гэтых прычынах факты рэпрэсій 30-х і 40-х гадоў, якія закранулі мяне асабіста, як і тысячы іншых несправядліва пацярпеўшых, існавалі ў памяці як непрыемная колішняя рэальнасць. Але выпадак прымуціў зірнуць на іх па-іншаму.

Больш за дзесяць гадоў назад у палаце бальніцы, дзе я лячыўся, раптам успыхнула спрэчка паміж двума даволі пажылымі людзьмі. Калі б не было мяне, яна б скончылася бойкай. Адзін з іх крычаў:

— Гэта такія гады, як ты, шкодзілі краіне, нішчылі лепшую частку народа, і гналі такіх, як я, у Сібіры!

— Гадоў 20—25 назад я б цябе, контру, уміг знішчыў!

З рэплік высветлілася, што сутычка наспявала даўно. Пасля яе адзін з хворых праз дзень

выпісаўся. Ён аказаўся персанальным пенсіянерам, у мінулым — палкоўнікам НКВС. Першы ж быў Уладзімір Навумавіч Мязэвіч, вядомы беларускі пісьменнік, бязвінна рэпрэсаваны. Ён цудам ацалеў у месцах, адкуль звычайна не вярталіся, і быў рэабілітаваны ўжо ў 50-х гадах з аднаўленнем ва ўсіх ранейшых правах. Аказалася таксама, што родам ён з маіх мясцін — з Горацкага раёна. Калі я быў зусім ячэ малым, ён працаваў сакратаром райкома камсамола. Забраў яго па даносе, калі Мязэвіч працаваў спецкорам «Известий» па Беларусі.

Абаяльнасць, інтэлігентнасць, памножаная на глыбокі роздум, дзейнічалі прыцягальна. З Мязэвічам мы хутка пасябравалі, і колькі ж жахлівага ён мне расказаў! Нават сярэдневяковы вандалізм саступаў пачутаму па маштабах і вытанчанасці здзекаў з людзей, віна якіх заключалася толькі ў тым, што яны былі

больш сумленныя за некаторых сваіх калег.

Усё пачулае прымуціла іначай зірнуць на падзеі тых гадоў у маёй роднай вёсцы Кляднёвічы Горацкага раёна Магілёўскай вобласці.

Толькі паблізу ад нашай хаты арыштавалі 5 малазямельных, з адным канём, сялян (М. Бядрагін, П. Кавалёў, Д. Анікеў, Я. Шадурыкі, В. Шадурыкі). Яны не мелі нічога агульнага з класічным вобразам кулака, намалёваным тагачаснай нашай літаратурай. Але ж план па выдольванні «класавых ворагаў народа» трэба было выконваць. Іначай «выканаўцы» самі маглі не ацалець. А названыя сяляне дрэннае называлі дрэнным, ад каго б яно ні зыходзіла, а дурня і гультая называлі дурнем і гультаём незалежна ад яго пасады.

Знішчаны быў і ні ў чым не вінаваты, паважаны аднасяльчанамі свяшчэннік з карэнных сялян. Цудам ацалеў мой баць-

ка. Да яго ніяк нельга было прычапіцца, бо з вельмі ўжо беднай быў ён сям'я. Каб, напрыклад, купіць трохі зямлі, ён з 14-ці гадоў падаўся са сваяком у Адэсу, дзе зарабляў грошы цяжкай працай. Спачатку працаваў у хлебапяркарні, потым — партовым рабочым. Усю першую сусветную вайну служыў кавалерыстам, удзельнічаў у слаўным Брусілаўскім прарыве, браў удзел у грамадзянскай вайне. І каб занесці бацьку ў спісы класава ненадзейных, яго абклалі цяпер мала каму вядомым «цяжкім падаткам», г. зн. нормай здачы зерня дзяржаве, якую яўна нельга было выканаць.

Аднойчы зімовым вечарам трое дзядзькоў з рэвалюцыйнага забралі яго. Але была страшная завя, у райцэнтр трэба было схадзіць за 7 кіламетраў па бездарожжы, і прадстаўнікі ГПУ пабаяліся ехаць і часова адпусцілі арыштаваных. Потым выявілася, што па іншых вёсках план арыштаў перавыканалі — саджаць не было куды. На позы бацька не рэагаваў, некалькі разоў хаваўся, уступіў у калгас, і ўсё неяк абышлося. У Вялікую Айчынную вайну ён ваяваў, сумленна выканаў свой абавязак перад Радзімай.

Так яшчэ ў дзіцячыя гады я адчуў праз слёзы і знявагі механізм дыктатуры Сталіна. Гэта тэма і ўсё з ёй звязанае ўвайшло ў мяне. Таму з вялікай увагай я прачытаў артыкул В. Быкава «Пытанні, якія чакаюць адказу», апублікаваны

ў «Советской Белоруссии» (9.01.1988 г.). Разабрацца ў гэтых справах цяпер важней, чым вырашаць неспрэдна праблемы, тэхнічныя задачы — дзеля таго, каб узяць святло мінулага для асвятлення шляху ў будучыню.

В. Быкаў ставіць пытанні на іштат: «адкуль такая нецярпнасць да мінулага, і яго людзей, ідэй...», «адкуль такі надзвычайны максімалізм людзей, якія не адчулі і дзястай долі таго, што давялося... адчуць іншым», «чаму мы цяпер... не можам правяці элементарную цяярпнасць ці паблажлівасць...», «нарэшце, «хто вінаваты? ...якія канкрэтныя ўмовы і прычыны спарадзілі масавае знішчэнне нацыянальных кадраў, наму гэта было на руку і хто столькі гадоў турбаваўся аб тым, каб усе нацыі былі надзейна схаваны?» Але, па-мойму, ёсць і іншыя пытанні, з якіх бяруць выток астатнія. Іх можна сфармуляваць так. Як магло здарыцца, што пад сцягамі найвялікшых ідэй Кастрычніка пачало тварыцца супрацьлеглае ім? Якія павінны былі быць умовы, каб адзін чалавек змог самацвердзіцца найгоршымі метадамі на вяршыні ўлады, стварыць добра адпрацаваную сістэму прамога знішчэння ці маральнага падаўлення мільёнаў прадстаўнікоў лепшай часткі народа? Чаму імя Сталіна лічылася сінонімам Радзімы і яе магутнасці. Саветскай улады з яе святлымі мэтамі, сацыялізму з яго прыцягальнай веліччу? Чаму партыя не змогла паўплываць на фарміраванне і дзейнасць свайго кіруючага ядра? Якія меры трэба прыняць, каб нішто падобнае не магло паўтарыцца ніколі? Што зрабіць, каб мы перабудаваліся не пад шум фанфар, а пастаянна, спакойна, на аснове гістарычнай праўды і логікі? Што рабіць, каб аўтары-

(Заканчэнне на стар. 6).

КАБ АСВЯТЛІЦЬ ШЛЯХ У БУДУЧЫНЮ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5). Тэт нашай Радзімы быў лшчэ больш прыцягальны для лепшай, перадавой часткі чалавецтва і ўсяго працоўнага люду ў свеце?

Адказаць на гэтыя пытанні давядзецца нам і наступным пакаленням. Мы жывыя сведкі мінулага.

Поўнаасцю згодны з тым, што піша Васіль Быкаў у сваім артыкуле. Так, не трэба празмернай паспешлівасці і кампанейшчыны ў пошуках адказаў на вельмі цяжкія пытанні, якія патрабуюць ад нас надзвычайнай адказнасці, і не трэба абмяжоўваючай катэгарычнасці. Гісторыя патрабуе называць дрэннае — дрэнным, добрае — добрым. Пры гэтым нельга не ўлічваць, як трансфармавалася ва ўмовах нашага грамадства паняцце «класавая пазіцыя». У нас ужо склалася адзіная аднасць — працоўны народ, і цяжка сказаць, хто больш рабочы: прафесар ці лабарант, урач-хірург ці санітарка, інжынер-канструктар ці слесар, аграном ці араты і г. д. Усе мы адзіны ў агульным арганізме жыцця. Таму правамерна ацэнку дзеянням і падзеям даваць і з пазіцыі агульначалавечай маралі, з якой у прынцыпе сфарміраваліся асновы камуністычных ідэалаў.

Цяпер пра эмігрантаў часоў рэвалюцыі і грамадзянскай вайны. Гэтае пытанне значна складанейшае, чым рэзкі падзел на «белых» і «чырных» (гл. артыкул «Памяць добрая і злая», надрукаваны ў той жа «Советской Белоруссии»). Бо паводле афіцыйных дадзеных колькасць эмігрантаў дасягнула 2-х мільёнаў. І далёка не ўсе яны (у тым ліку дачка і ўнукі Л. М. Талстога) былі ворагамі народа. Іх эміграцыя — інтэлектуальная страта, і немалая для нашай краіны таго перыяду. І калі б былі зроблены з нашага боку своечасовыя гарантываныя крокі прымірэння, то выйгралі б усе, і ў тым ліку аўтарытэт нашай Радзімы.

У заключэнне адзначу, што памяць не можа быць ні добрай, ні злой. Памяць — гэта сховішча фактаў, дзеянняў з іх мысліцельнай ацэнкай. Думаю, што чалавецтва выйграе, калі з мінулага будзе браць тое, што заклікана служыць добрай будучыні.

Аляксей САЛАМОНАУ,
доктар тэхнічных навук,
прафесар.

г. Мінск.

КНИГАПІС

БЕЛАРУСЬЛІТЭАГРАФІЯ

Літаратура артыкула

АПАВЯДАННІ БЕЛАРУСЬСЬКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ. Серыя «Вяснянка». Кішынёў. «Літаратура артыкула», 1987.

У серыі «Вяснянка» якую выпускае маладзёнае выдавецтва «Літаратура артыкула», пабачыў свет том выбраных апавяданняў беларускіх пісьменнікаў, складзены Галінай Васілеўскай. Каля паліцэсіці аўтараў, сярод якіх Я. Брыль, В. Быкаў, І. Шамякін, В. Адамчык, З. Бяспалы, М. Гамолка, Г. Далідовіч, В. Іпатава, В. Казько, А. Капусцін, Л. Левановіч, У. Ліпскі, В. Лукша, І. Навуменна, І. Пташнінаў, А. Савіцкі, Б. Сачанка, І. Чыгрынаў, А. Шабалін і іншыя, выдчу ўсхваляваную гаворку з юным чытачом на самыя розныя тэмы, судносячы ў сваіх творах дзень учарашні з сённяшнім.

Апавяданні на маладзёскую мову пераклалі Стэла Бутнара, Яфім Спыну, Зіновія Чанушэ і іншыя. Прамову да зборніка напісала Г. Васілеўская.

У КАНТЭКСЦЕ надзённай гаворкі пра мову, якая выдзецца ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», часопісе «Польмя», іншых выданнях, мэтазгодна звярнуцца да творчай спадчыны пачынальнікаў беларускай савецкай літаратуры. Іх клопат пра ўзбагачэнне мовы, роздум пра шляхі яе развіцця і ўдасканалення не страцілі сваёй актуальнасці і сёння, а вопыт дбайнага абыходжання са словам павучальны і каштоўны для сучаснай моўна-літаратурнай практыкі.

— А. К.) давядуць яго да ладу. Галоўнае прабіцца ў план...» («ЛіМ», 4.12.87). Нізкі ўзровень мовы некаторых аўтараў адзначаюць таксама В. Быкаў, Н. Гілевіч, іншыя майстры слова. Гэта ў наш час! У дваццатых ж гады, калі адбывалася складанне літаратурнай мовы, праца над мовай і стылем мастацкіх твораў, над мовай газет, радыё, дзяржаўных устаноў набывала асаблівае значэнне. Гэта добра разумеў Кузьма Чорны. У «Аўтабіяграфіі» (1928 г.) ён прызначае: «Пішу многа, многа працую і думаю над формай». Цікава.

казак, і там, у казках, яна дарэчы: «Точат мечи булатные». Далей пісьменнік разгортвае думку: «Але што было б, каб мы механічна запазычылі гэтую форму і перанеслі яе на змест нашае савецкае пралетарскае літаратуры? Напрыклад, ...форму фразы — «Точат мечи булатные» — перанеслі ў фразу з іншым зместам: «ужываюць угнаенні суперфасфатныя»...»

Форма і змест, дасягненне іх мастацкага суладдзя, адзінаста — ці не галоўны клопат пісьменніка і ў нашы дні. Вось чаму не старэе літаратурная

зіраннямі і адкрыццямі з маладымі аўтарамі.

Адначасова з Кузьмой Чорным плёні працаваў у літаратуры і ў галіне мовы Уладзімір Дубоўка. У канцы 20-х гадоў ён апублікаваў у часопісе «Узвышша» некалькі артыкулаў, нататкаў, прысвечаных пытанням мовы. Гэта быў канкрэтны ўклад пісьменніка ў рэалізацыю абвешчанага рэдакцыйнага часопіса тэзіса пра «неабходнасць узвышэння культуры мовы, як адной з перадумоў належнага развіцця культуры наогул» (У. Дубоўка).

Калі К. Чорны ў сваіх выступленнях асноўную ўвагу адыдаваў граматыцы і стылістыцы, дык У. Дубоўка разглядае як вельмі актуальныя праблемы беларускай лексікалогіі, якая на той час, паводле слоў паэта, знаходзілася «ў першабытным стане. Яна яшчэ не сканцэнтравала на сабе грамадскай думкі». Гэта цытата з артыкула «Пра нашу літаратурную мову (думкі і нататкі)», у якім У. Дубоўка дзеліцца «сваімі нагляданнямі над развіццём нашага літаратурнага слоўніка» («Узвышша», 1927, № 2). У. Дубоўка канстатуе, што ў друку сустракаецца шмат памылак пры ўжыванні слова. Ён прыводзіць (з вершаванага твора А. Вольнага) недакладныя радкі, асобныя словаўжыванні і дае да іх свой каментарый. У прыватнасці, У. Дубоўка звяртае ўвагу на слова травы ў радку «Вечер травы да долу хлілі...»: «Слова «трава» — заключае ў сабе паняцце многасці. Слова «травы» пачало ўжывацца ў сельскагаспадарчай навуцы дзеля спецыфічных патрэб. У даным выпадку — патрэбы ніякай не было і ўжывае А. Вольным паказвае на незнаёмства яго з народнай мовай».

Адзначае У. Дубоўка ў творах А. Вольнага і русізмы — лунныя (лапы), уцёс — і падкрэслівае, што слоў лунны, луня ў беларускай мове няма, а слова ўцёс «нашы старэйшыя пісьменнікі ўнікаюць ужываць».

Паказваючы недарэчнасць «лунных лап» у беларускай мове, У. Дубоўка ўдакладняе сваю пазіцыю: «Я не праціўнік, а прыхільнік запазычанняў з суседніх моваў, але толькі ў тым выпадку, калі гэта вымагаецца неабходнасцю».

Маючы на ўвазе, што беларуская мова папаўняецца і будзе папаўняцца новымі словамі, У. Дубоўка распрацоўвае «асновы развіцця мовы». У адпаведнасці з імі ў літаратурную мову ўводзяцца словы, пашыраныя на ўсім этнаграфічным абшары. Як прыклад такіх слоў разглядаецца «дойлід». Мясцовыя словы («паветалізм») можна ўводзіць у літаратурную мову, калі яны: а) пашыраны на значнай частцы беларускага этнаграфічнага абшару; б) могуць ці выразіць паняцце, на якое няма адпаведнага слова ў літаратурнай мове, ці ўзбагаціць гэтае паняцце новым адценнем; в) маюць сувязь у гучанні і пабудове з рэштай слоў.

У. Дубоўка зазначае, што ад самага пачатку літаратурнай дзейнасці ён, раней падсвядома, пачаў кіравацца пры ўжыванні тых ці іншых слоў гэтымі асновамі. І далей піша: «Некаторыя ўведзены мною з жывой народнай мовы словы, — уведзеныя, а не створаныя штучна, бо штучна я не стварыў, бадай, ніводнага слова, — набылі гэтыя самыя правы грамадзянства».

У беларускім мовазнаўстве высока ацэнена дзейнасць У. Дубоўкі ў справе ўзбагачэння літаратурнай мовы, яго «цвярозы падыход да вырашэння пытання аб так званых правінцыялізмах». Да ліку слоў, створаных У. Дубоўкам, адносяць адлюстроўваць, мілагучны, мэтазгодны, дабрабыт, ажыццяўленне, цемраша.

У згаданым артыкуле «Пра нашу літаратурную мову» У. Дубоўка прыводзіць цікавае назіранне, якое мае непасрэдна адносіны і да сучаснага літаратурнага працэсу:

КУЛЬТУРА МОВЫ

Алесь КАУРУС

СЛУЖЭННЕ СЛОВУ

У праблемным артыкуле «Развіццё і ўзбагачэнне літаратурнай мовы» Якуб Колас пісаў: «Вельмі паказальнай у адносінах моўнай дбайнасці, чыстаты, цікавай пабудовы сказаў з'яўляецца пісьменніцкая работа Кузьмы Чорнага. Літаратурная спадчына гэтага, так рана памёршага мастака, патрабуе самай пільнай увагі з боку як літаратурнай моладзі, так і сталых пісьменнікаў. Там ёсць шмат чаму павучыцца: пісьменнік умеў адкрыць новае гучанне слова, умеў выказаць усё, што турбавала яго, з вялікай дасканаласцю».

Кузьма Чорны не толькі дасканалы майстар, дасведчаны практык мастацкага слова, а і сур'ёзны яго даследчык. У канцы 20-х — пачатку 30-х гадоў ён выступіў у друку з шэрагам вострых, надзённых артыкулаў, прысвечаных літаратурнаму працэсу, пісьменніцкаму майстэрству, праблемам культуры мовы.

У артыкуле «Небеларуская мова ў беларускай літаратуры» (1928 г.) Кузьма Чорны адзначае, што жыццё ўсклала на літаратараў «вялікую гістарычную адказнасць» за лёс роднага слова, асабліва цяпер, калі беларуская літаратурная мова перажывае пару свайго фарміравання.

Пачатковыя радкі згаданага артыкула — гэта сапраўдны апафеоз роднай мовы, яе моцы і прыгажосці: «Вялікая беларуская моўная стылія не толькі не загінула за час шматвяковага нацыянальнага падняволення Беларусі, не толькі не была праглынутая моцнымі культурамі суседніх народаў, а захавала сваю чыстату скрышталывалася ў надзвычайнае багацце арыгінальных формаў, служачы нават багатым матэрыялам для суседніх моўных культур. Беларуская мова — мова беларускіх казак і песьняў, фразеалогія народнае гутаркі, — гэта найглыбейшая самабытнасць і характэрна».

К. Чорны напамінае літаратарам пра іх гістарычную адказнасць у справе зберажэння «моўнага багацця, якое Беларусь збірае і ахоўвала доўгія вякі», заклікае пісьменнікаў з увагай, патрабавальна ставіцца да мовы сваіх твораў. Ён адкрыта абурэцца тымі аўтарамі, хто няўважлівым, абыхавым адносінамі да слова псуе, калечыць мову.

Свярдэжэнне, што пісьменнік павінен няспынна працаваць над формай, над мовай твора, сёння, відаць, не патрабуе доказу. Аднак на практыцы яно часта ігнаруецца. Сведчыць Алесь Асіпенка: «Нявычтаная пасля машынкі рукапісы, абыхавыя скіданыя зборнікі вершаў і прозы, артыкулы з такой мовай, што, па даўняму выразаў Янкi Брыля, пара няма куды ўбці, — усё гэта запаланіла рэдакцыі і выдавецтвы. А навошта гібець над рукапісам? Добрыя дзядзькі (рэдактары.

што ў гэтай невялікай, усяго на друкаваную старонку, аўтабіяграфіі пісьменнік не столькі падае звесткі з жыцця, колькі акрэслівае праблематыку сваёй творчасці, сутнасць мастацкіх пошукаў».

Паводле К. Чорнага, «мова і стыль — гэта тая форма, у якіх падаецца чытачу думка твора. Дык формы гэтыя павінны быць прыгожымі, уда-сканаленымі». Далей у артыкуле «Замест паштовае скрынкі» гэтая думка канкрэтызуецца і дапаўняецца: «Мова твора павінна быць па-мастацку простаю, жывою — гэтакаю, якую яна жыве, а не прыдумліваецца».

Робячы такі вывад, К. Чорны не толькі абавіраецца на моўныя факты з твораў беларускіх аўтараў, але і спасылалася на вопыт рускай, украінскай, нямецкай і іншых літаратур свету. Гэта надае ягоным сцверджанням большую грунтоўнасць, значнасць.

Кузьма Чорны прыводзіць з газет і часопісаў, з вуснай мовы шмат ілюстрацый «моўнай канцыляршчыны», іншых моўных заганаў. Асабліва цікаваць і каштоўнасць маюць тыя прыклады, дзе даюцца і беларускія нарматыўныя адпаведнікі, паказваюцца хібы таго ці іншага выразу, словаўжывання.

«Даклад датычыўся самавольных парубак». Наконт гэтага сказа К. Чорны заўважае: «Няўжо было цяжка напісаць: «у дакладзе гаварылася пра самавольныя парубкі».

Яшчэ выпіска з артыкула К. Чорнага: «У народных гучах гавораць: «вандруе цэлую ноч», а ў кнігах... пішуць: «вандруе на працягу цэлае ночы». І ўсё затым, што «в продолжение ночи». Выяўленне і разгляд такіх прыкладаў даюць правільны кірунак пошуку, паказваюць шляхі, каб унікнуць «моўнай канцыляршчыны». А яна, моўная канцыляршчына, канстатуе К. Чорны, вельмі пашыралася.

У «Заўвагах да стылёвых тэндэнцый у творчасці Сяргея Знаёмага» досыць выразна праходзіць думка пра функцыянальна-стылістычную дыферэнцыяцыю беларускай мовы: «Але паколькі народная мова не маналітная, не аднолькавая для розных пластоў насельніцтва, паколькі яна развіваецца, змяняецца ў залежнасці ад часу, то трэба глядзець, якія стыль народнай мовы можа быць на месцы тут, а не там, і наадварот. Іначэй кажучы, трэба ведаць, як карыстацца мовай».

Аналізуючы апавяданне маладога аўтара, К. Чорны адзначае неадпаведнасць формы і зместу: «Фразы ў аўтара маюць кірунак да старадаўняга сялянскага сказа. Напрыклад, «вісела кайстра чорная», «памацае макраватаю лапаю за сцены сухія»... На думку К. Чорнага, гэта стылістыка

навука Кузьмы Чорнага.

Побач з мовай аўтарскай у мастацкім творы вялікую ролю адыгрывае мова герояў. Падаючы мову персанажаў як адметную, індывідуальную, К. Чорны дбае пра тое, каб яна захоўвала структурную і функцыянальную натуральнасць жывой гаворкі народа. У артыкуле «Небеларуская мова ў беларускай літаратуры» К. Чорны даводзіць: кожнае слова, кожны выраз, інтанацыя дзейнай асобы павінны адпавядаць характару вобраза, які ствараецца пісьменнікам:

«У п'есе «Наля тэрасы», якую ставіць Другі Беларускі Дзяржаўны тэатр, ёсць гэтакія з'ява. Бляжыць сялянка і крычыць: «У чым справа, у чым справа?» Няўжо гэта крычыць сялянка? Не, гэта крычыць сам аўтар п'есы. Ён думае: «в чем дело» і пісаў «у чым справа». Дзе гэта аўтар чуў, каб сялянка гаварыла гэтак? Таму і чуча тут фальш, таму і траціца вобраз ці тып сялянкі. І відавата тутана моўнае думанне аўтара, якое зусім чужое сялянцы-беларусцы».

Увогуле, погляд К. Чорнага вызначаецца шырынёй ахопу моўных з'яў. Пісьменнік вельмі тонка адчуваў мову, заўважаў безліч адценняў у кожным слове, разумеў і выкарыстоўваў такую якасць мовы, як выразнасць. Вось характэрнае ў гэтым сэнсе выказванне:

«Мова — жывая істота. Яна жыве, а не існуе. Адным словам можна вельмі шмат выказаць, або тым жа самым словам нічога не сказаць. І гэта нават можа быць ад таго, як гэтае слова выгаварыць. Напрыклад, можна сказаць «ты не ведаеш». І можна сказаць: «вельмі ты ведаеш!» Выказана тое самае, але другі раз — мацней, нават з аднакамі «пін».

У ходзе палемікі К. Чорнага з прафесарам П. Бузуком акрэсліваецца важная якасць, неабходная ўсім літаратарам і мовазнаўцам. Гэта — навуковая добрасумленнасць і шчырая заклапочанасць лёсам роднага слова. У справе павышэння культуры мовы не павінна быць месца абыхавасці. К. Чорны гаворыць без аглядакі, на ўвесь голас:

«Вось што добра сказаў прафесар Бузук, гэта тое, што пытанні культуры мовы «не так лёгка вырашаюцца, як гэта здаецца на першы погляд». Зусім слушна. Асабліва калі замест працы над культурай мовы высмейваць тых людзей, якія змагаюцца за гэтую культуру. Калі пакепліваць з імкненняў узняць культуру мовы».

Выходзіць так: справа гэтая цяжкая, яе не лёгка рабіць, дык, значыцца, і думаць пра яе няма чаго. Няхай сабе яна павольнае, як хоча, робіцца, а калі і не робіцца, дык такое бяды. Апраўданне ёсць — «нялёгка справа». Вось дык уцеха!

Тым, што гэта адразу не зробіць, не трэба апраўдваць тае бяздзейнасці, што яшчэ тут па-нуе».

«Нашы пісьменнікі, бадай, зусім незнаёмы з нашым раслінным царствам. Можна падлічыць і злажыць спіс усіх раслін, пра якія пішуць у творах: хвоя (сасна), ёлка (елка), ядленец (ядловец), жыта, ячмень, авёс, клён, ліпа, явар, ясакар, трысьце, чарот і... бадай, усё». Ён падкрэслівае, што пісьменнікі павінны лепш прыглядацца да навакольнага свету, павінны адлюстроўваць гэтыя нагляданні ў сваіх творах. А гэта, натуральна, запатрабуе лепшага ведання і шырэйшага скарыстання розных пластоў лексікі.

У Дубоўкі надаваў вялікае значэнне такой уласцівасці мовы, як мілагучнасць. Пісьменнік робіць вывад адносна сродкаў, якімі дасягаецца прыгожае гучанне мовы: «Трэба раз назаўсёды ўстанавіць адно: прыстаўныя галосныя, прыдыханні, падвойныя формы некаторых склонаных канчаткаў (напрыклад, канчаткі прыметнікаў роднага склону жаночага роду ў адзіночным ліку — «ае», «ай»...) з'яўляюцца ў народнай мове не выпадкова, а дзеля мэты ўхілення немілагучных гукаслучэнняў».

Майстры слова працуюць над мовай усё жыццё. У гэтай сувязі цікава згадаць гутарку А. Гарэцкага з У. Дубоўкі, у якой выдатны беларускі пісьменнік спыняецца на праблемах жывой народнай і літаратурнай мовы.

Адносіны да народнай мовы У. Дубоўкі выказвае проста і дакладна: «Я люблю і люблю цяпер увадзіць прыгожыя словы з народнай мовы ў літаратурную, але толькі тады, калі яны дапамагаюць убагачэнню яе нейкімі новымі адценнямі». Пісьменнік выказвае шэраг думак, што і цяпер слоўнікі не даюць усё багацце нашай мовы, і цяпер даводзіцца шукаць у некаторых выпадках: «Пры перакладзе санетаў Шэкспіра вы мне трэба было перадаць слова «похитительница». У нашых слоўніках «воровка» — зладзейка, «похитительница» — зладзейка, Падыходзіць? Не! З жывой народнай мовы я ўзяў для другога паняцця — «срадица». Дрэзна? — Дайце лепшае, інакшае, але толькі не «зладзейку», і я падзякую вам. Таксама з народнай песні, для перадачы паняцця «сипатыль», «мілка», я ўзяў слова «спадбанка».

Усёй сваёй творчасцю, усім сваім жыццёвым вопытам пісьменнік здабыў права сказаць, што моўнае багацце — у народзе, што «настаўніаў, мудрых, чым народ, не бывае».

Сёння даследчыкі адкрываюць усё новае глыбіні і ў творах М. Гарэцкага, шукаюць выток іх мастацкай сілы, іх самабытнасці. І як самае істотнае адзначаюць: М. Гарэцкі, як і іншыя класікі, глыбока дакопваўся да асноў роднага слова, да яго чыстых і гаючых крыніц. Ён вельмі патрабавальна ставіўся да мовы — сваёй і сваіх калег-пісьменнікаў.

Разглядаючы творы маладога М. Лынькова, ведучы іх літаратуразнаўчы аналіз, М. Гарэцкі значнае месца адводзіць мове твораў, паказвае разнастайныя парушэнні норм. Хоць часта прывесці частку выпісак, зробленых М. Гарэцкім з твораў М. Лынькова (у дужках — падабраныя М. Гарэцкім адпаведнікі).

З-за патрэбы (дзеля патрэбы) за табанернай (па табанерну) барада Івана, бацька Рывы... — Іванава барада, Рывін бацька і г. д. чарней цемней ночы (чарней за цемней ночы, або чарней за цяжноту ўночы) ённулі сэрцы Моталы і Панкрата (ённула сэрца ў Моталы і ў Панкрата) — аж боляча-боляча зрабілася (аж забалела-забалела (руцэ) адарваўшыся (адарваны, які адарваўся) плацце (суценку) пытаеш мяне (пытается ў мяне) толькі і ўсяго (і толькі таго).

Ужываючы слова «неабходныя» не трэба забывацца, што па-беларуску лепей у гэтым сэнсе сказаць «патрэбныя», пільна патрэбныя і г. д. Каб іх жыццё прайшло як мага найлепей. — Калі «мага», дык не трэба «най», а яшчэ лепей зусім без «мага», а проста — «як найлепей».

Няма сумнення, што клопат К. Чорнага, У. Дубоўкі, М. Гарэцкага пра культуру мовы дае матэрыял і штуршок для роздому і нашым сучаснікам — чытачам, пісьменнікам, крытыкам.

З пошты аддзела крытыкі і бібліяграфіі «ЛіМа»

РОЗДУМ АБ РОЗДУМЕ

НЕ ПЕРШЫ ўжо год — і як чытач, і па роду занятку — цікаўлюся ўсім, што мае дачыненне да асобы і творчасці М. Гарэцкага. Нядаўна прачытаў і роздум С. Дубаўца «Арэол для класіка». Над старонкамі збору твораў Максіма Гарэцкага («ЛіМа», 22 студзеня 1988 г.). Уражанне засталася, скажам так, вельмі неадназначнае. Наколькі разумее, аўтар імкнецца давесці неабходнасць як хутчэй надрукаваць усё, што напісана М. Гарэцкім, і тым самым даць магчымасць у поўнай меры ацаніць маштабы яго асобы і дзейнасці шырокаму колу чытачоў. Думка ў цэлым — падкрэсліў, у цэлым — слушная. Аднак многае, перш за ўсё спосаб аргументацыі галоўнага тэзіса, не можа не выклікаць прэрэчання.

Падзаглавак артыкула дае падставы меркаваць, што гэта ў нечым і рэцэнзій на прыгаданы чатырохтомнік. А значыць, і ацэнка выдання, працы тых, хто рыхтаваў яго да друку. Што ж сказаць у гэтым плане С. Дубавец? «Творчасць самага «няпэўнага» (М. Гарэцкага. — М. К.) выходзіць самым няпоўным «Зборам твораў» у 4-х тамах (Мн., 1984—1986 гг.). Прыблізна, у палову поўнага. За межамі стэрэатыпу застаюцца аповесць «Дзве душы», «Гісторыя беларускае літаратуры», многія арыгінальныя слоўнікі, лісты... і вершы».

Сказаўшы колькі слоў пра вершы пісьменніка (якія, думаецца, былі вядомыя і для рэд-

калегіі «Збору...» у час яго падрыхтоўкі), аўтар артыкула працягвае: «Збор твораў» Максіма Гарэцкага — (...) — чарговая ілюзія разгадкі ягонае таямніцы, прастарнейшы, але арэол (? — М. К.), вальнейшы, але канон. Вынік інерцыі нашай — паўмеры — паўзбор, паўГарэцкі. Гэтак, палавіначы крокі, ніколі, не дойдзеш да цэлага, да адпаведнага яму разумення яго».

Папрок? Але — наму? Усім нам, нядбалым — агулам і нікому манірэтна? Рэдкалегіі? Тады — за што? Як вынікае з артыкула М. Мушынскага «Скарбы душы чалавечай...» («ЛіМа», 18 лютага 1983 г.), і планавалася менавіта збор твораў. Таму калі «паўзбор, паўГарэцкі» — ацэнка, то аб'ектыўнай яе не назавеш, бо аўтар выходзіць з патрабаванняў, якія стасуюцца да іншага плана выдання. Калі ж ён хоча падкрэсліць, што ў нас да гэтага часу няма поўнага збору твораў пісьменніка, то ці лепшы для гэтага спосаб — згадзіць без асаблівых падстаў прыгаданы чатырохтомнік? Урэшце, няўжо варта толькі надрукаваць «ўсяго Гарэцкага», і мы тут жа ўразумеем яго «дананца»? Здаецца, і сам С. Дубавец так не думае.

Але вернемся да тэмы размовы. «Трэба, вядома, аддаць належнае тым, хто падрыхтаваў 4-томнік, хто адшукаў, адкрыў ягоныя забытыя творы, рэканструяваў аповесць «Меланхолія», апрацаваў дзеля першае публікацыі «Камароўскую хроніку», склаў даволі шырокія каментарыі. Г. М. і Г. І. Гарэцкі, Аляксей Адамовіч, Міхась Мушынскі... Не можа быць ніякага сумніву ў шчырым імкненні рэдкалегіі як найпаўней прадставіць творчасць М. Гарэцкага ў межах выдзеленага друкарскага аб'ёму. У межах...» — гаворыць-

ца ў артыкуле далей. Што гэта? Канстатацыя фактаў, своеасаблівы «рэверанс» у адрас рэдкалегіі ці ацэнка яе працы? Удалося рэдкалегіі здзейсніць свае шчырыя імкненні ці яны толькі імі і засталіся? Згадацца не так проста...

Гэтак жа няпэўна сказана і аб прыдатнасці да «Збору...» уступнага артыкула А. Адамовіча. Па сутнасці, размова пра яго — перш за ўсё падстава для аўтара артыкула выказаць уласны погляд на аповесць «Дзве душы» і наогул усю творчасць пісьменніка. А вось і тое, што бліжэй да тэмы нашай гутаркі: «У «Збор твораў» Гарэцкага — 100 з лішнім купюраў, сарамаіва замоўчаных у каментарыях. У гэтым сэнсе выданне таксама — абсалютны рэнардсмен сярод збораў твораў. Заўважым, праўда, што ў параўнанні з папярэднім 2-томнікам Гарэцкага (1973 год) купюраў паманела».

І далей: «Стольні сказана ўва ўступе, у каментарыях пра добрае, глыбокае, цікавае «Камароўскую хроніку», а ў самім творы... калі смядзесці (і) скарачэнняў. Мусліць жа, тыя, хто рэдагаваў выданне, умеюць прааналізаваць «слізкія» мясціны, даць характарыстыку «памылкам». Памылкі класіка — вялікая навука. Дык навошта ірацыяналі забароны сенчы тое добрае, глыбокае, цікавае, нішчыць уласны навуковы аўтарытэт? Такого ж плана — і закіды накіонт асвятлення апошніх гадоў жыцця пісьменніка, калі ён быў незаконна рэпрэсіраваны і «павольна, але няўхільна сцёрты з твару зямлі».

Што ж, купюры і сапраўды не спрыяюць разуменню твора. Але ж ці справядліва вінаваціць у рознага роду «замоўчваннях» толькі членаў рэдкалегіі? Здаецца, і сам С. Дубавец разумее, што не. «Можна, на пару гадкоў паспяшаўся з выходам 4-томнік і вось ужо трохі спазніўся...» — зазначае ён у тым жа артыкуле раней. Дык што, трэба было прадбачыць будучыню (каб жа ўмець так!) ды пачакаць «пару гадкоў», каб не столькі, можа, смела (бо і небяспекі няма),

але гучна, як нямала хто цяпер, сказаць усё, што трэба, асабліва не рызыкуючы?

Баюся, што калі б разважаў так А. Адамовіч, Д. Бугаёў, М. Мушынскі і шмат хто яшчэ, каб не ішлі на прыватныя кампрамісы ў імя галоўнай мэты, настойліва, крок за крокам набліжаючыся да яе, то наўрад бы ведалі мы аб М. Гарэцкім тое, што ведаем зараз. Наўрад ці мелі б і гэты «Збор твораў» пісьменніка — пакуль што найбольш поўнае і па сутнасці першае навукова-каменціраванае выданне яго спадчыны, якое ўключае больш як 40 твораў, што не друкаваліся з 30-х гадоў, а то і наогул ніколі.

Не лішне, відаць, улічваць і тую акалічнасць, што «Камароўская хроніка» так ці інакш закрэае інтарсы жывых людзей, бо сапраўдныя імёны прататыпаў многіх персанажаў твора «расшыфраваны» ў каментарыях. Тым больш тычыцца сказанае і лістоў М. Гарэцкага. Можна, і не час яшчэ выдаць і пракаменціраваць усё, што не ўвайшло ў 4-томнік і ў кнігу «Максім Гарэцкі: Успаміны, артыкулы, дакументы» (Мінск, 1984), да чаго заклікае С. Дубавец? «Слізкія» мясціны бываюць такімі па розных прычынах...

Не буду спыняцца на іншых падобных момантах, а таксама на асобных супярэчнасцях і фактычных недакладнасцях, што сустракаюцца ў артыкуле. Адзначу галоўнае: пераадольваць рэцывы культуры асобы, безумоўна, трэба. Трэба і па магчымасці ў поўнай меры вярнуць тое, што было страчана, забыта за многія гады. У тым ліку — і спадчыну М. Гарэцкага, аб чым клапаціцца і аўтар аналізуемага артыкула. Варта, аднак, пазбягаць пры гэтым паспешлівасці, неаб'ектыўнасці ў ацэнках таго, што ўжо зроблена ў патрэбным кірунку. Бо гэта — не на карысць справе.

М. КАРАТКОУ,
выкладчык педінстытута,
г. Мар'ілеў.

ХАЧУ падзяліцца з чытачамі «ЛіМа» сваім уражаннем ад артыкула Сяр-

гі на некаторых розначытаннях твораў М. Гарэцкага, якія змешчаны ў тэксталагічных ка-

НЕ МАГУ ПАГАДЗІЦЦА

гея Дубаўца. Гэта першы друкаваны водгук на 4-томны Збор твораў Максіма Гарэцкага. Прачытала артыкул з цікавасцю, за многае ўдзячна.

На жаль, ніяк не магу пагадзіцца з С. Дубаўцом, што гэты Збор твораў «ўсяго толькі «паўзбор, паўГарэцкі». Нельга так сказаць пра падрыхтаваны і апублікаваны тэксталагічны Інстытута літаратуры АН БССР вялікі матэрыял. У ім большасць напісаных М. Гарэцкім твораў, а сярод іх каля 30-ці толькі цяпер узноўленых, вярнутых жыццё тэкстаў (апаваданні, замалёўкі, драматычныя абразкі, раздзелы, якія ўвайшлі ў аповесці «Ціхая плынь» і «Меланхолія», і інш.). Згодна з крытыкам, што далёка не ўсё зроблена ўвайсці ў збор адпаведна М. Гарэцкаму друкаваным аркушам. Але ж рыхтуецца яшчэ і зборнік яго публіцыстычных твораў, дзе, спадзяюся, будуць і іншыя, новыя для сучаснага чытача матэрыялы. Шкада, што С. Дубавец не спыніў хоць невялічкай ува-

ментарыях і таксама не дазваляюць лічыць 4-томнік «паўзборам».

Не магу зразумець, чаму С. Дубавец палічыў мяне і Г. І. Гарэцкага складальнікамі Збору твораў. Недарэчна гучыць наша прозвішча ў яго, чамусьці вельмі кароткім, пераліку складальнікаў: «Г. М.—Г. І. Гарэцкі, Аляксей Адамовіч, Міхась Мушынскі...». Я аказала некалькі добраахвотную дапамогу пры падрыхтоўцы 4-томніка, але ці ж можна параўнаць яе з нялёгкай, няпростай, напружанай і вельмі адназначнай працай тэксталагаў, якія, пэўна ж, чакалі ад крытыка больш глыбокага аналізу змешчанага ў Зборы твораў матэрыялу і трохі болей слушных заўваг, каб можна было ўлічыць іх пры наступным перавыданні. Нічога не сказаў С. Дубавец і пра грунтоўны літаратурны каментарый (да 2 і 3 тамоў) М. Мушынскага, загадчыка сектара тэксталагіі.

Крытык разважае пра друкаваныя ў перыядыцы «паэтычныя пробы» М. Гарэцкага, «блізкія да Купалавых, як

верш «Полацк». Але ж гэта даволі блізкі да рускага тэксту вольны пераклад верша Э. І. Губера «Новгород». М. Гарэцкі сам пазначыў у падзаглаўку: «Пераробка песні Губера «Новгород». (Э. І. Губер (1814—1847) — рускі паэт і першы перакладчык на рускую мову «Фаўста» Гётэ — па просьбе А. С. Пушкіна).

С. Дубавец гаворыць, што М. Гарэцкага параўноўваюць з некаторымі пісьменнікамі, у тым ліку з Рэмаркам, што ён «улічваў працывапаказанне, але простага наследстванага пазбягаў». Працывапаказанне мною словы крытыка да Э.-М. Рэмарка аднесці нельга, паколькі запіскі М. Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне» выйшлі ў 1926 годзе, а першы раман Э.-М. Рэмарка «На заходнім фронце без перамен» з'явіўся толькі праз тры гады — у 1929 годзе. Аднак параўноўваць гэтыя творы, вядома, можна.

Не зусім зразумела, чаму агульнапрынятую дату нараджэння М. Гарэцкага — 18 лютага 1893 года С. Дубавец замяняе датай па старому стылю — 6 лютага. Чаму ён кажа пра дзёнік Парфёра, малодшага брата М. Гарэцкага? Магчыма, быў такі дзёнік, але ж невядома, у якой меры ён выкарыстаны аўтарам «Камароўскай хронікі». Можна, не варта занадта атаясамліваць прататыпаў з літаратурнымі героямі і гэтым міжволі пазбаўляць твор мастацкага вымыслу.

Вельмі трапіна прыведзены ў артыкуле прыклад, калі купюра робіць «шкоду» не толькі ідэі, але і зместу твора. У дадзеным выпадку і ў многіх іншых купюры былі зроблены выдавецкім рэдактарам (галоў-

ным чынам — у 4 томе). І гэта трэба было ўдакладніць, каб не рабіць лішняй крыўды тэксталагам. Кажу так, бо ведаю, як дамагаліся тэксталагі і некаторыя члены рэдкалегіі, каб у выдавецтве не рабілі такой колькасці купюр, да таго ж зусім беспадстаўных.

С. Дубавец папракае, што ў «Летапісе» (4 том) пасля даты «1937. Лістапад, 4» наступны па часе запіс: «1939. Сакавік, 20». Што ж можна сказаць пра астатнія 1 год і няпоўныя 3 месяцы жыцця М. Гарэцкага, калі гэтага не ведаюць нават родныя? Апошняя запіска бацькі з перасыльнай турмы ў г. Вязьме, дзе знаходзіўся ён у нечалавечых умовах, датавана 8.1.1938 года. Апошнія словы яго да родных: «Думаю пра сябе. Максім. З успамінаў маёй Леанілы Усцінаўны Чарняўскай-Гарэцкай: «Я вырашыла з'ездзіць яшчэ раз у Вязьму. У камендатуры той самы дзядзурны, што раней даў мне дозвол на перадачу, сказаў, што Гарэцкага ў Вязьме ўжо няма, а куды яго адправілі, не ведае». Пасля настойлівых пошукаў і заяў у розныя інстанцыі маці нарэшце атрымала 1 лістапада 1939 года афіцыйнае паведамленне пра смерць яго, але дакладнае месца пахавання засталася невядомым».

Ахвотна пагаджаюся з С. Дубаўцом, што М. Гарэцкі як пісьменнік да гэтага часу «не аформіўся, не кананізаваны». Няма ніводнага яго твора ў школьных праграмах, і дзень яго 95-годдзя — 18 лютага — не быў адзначаны. Сумна, ды што зробіш...

Г. ГАРЭЦКАЯ,
г. Ленінград.

Я НЫ пахаваны на нашых вясковых могілках. Іван адразу ж пры ўваходзе. Сцяпан — крыху далей, пад маладою, калючаю хвойкаю. На магілах — не надта дагледжаных, засыпаных іглаю, зарослых рэдкаю, чэзлаю травой — і ў аднаго, і ў другога стаяць цяжкія дубовыя крыжы. Без усякіх надпісаў, партрэтаў... Івана і Сцяпана я ведаў жывых, сустракаўся з імі, гаварыў. І таму, бываючы на могілках, не магу, каб не спыніцца, не пастаяць ля іхніх магіл...

...Некалі, у маленстве і юнацтве, Іван і Сцяпан сябравалі. Гулялі ў клэца, караблі, лапту, бегалі ў лес па ягады і грыбы, а пайшоўшы ў школу, сядзелі разам за партай. Ды і потым, пасля дзесяцігодкі, паехалі разам у горад — паступаць у вучышча ў інстытут.

Што там і як было ў горадзе — доўга ніхто не мог нічога сказаць, бо і не ведалі: Іван і Сцяпан раптам, як і многія ў тая гады, зніклі, нібы ў вяду канулі...

Пачалася вайна, вёску занялі немцы. І ўсё закруцілася, завярцелася, ды так, што нікому і ўпамкі не было ні да Івана, ні да Сцяпана. Не да іх было і пасля, калі вызваленне прыйшло, — вёску ж спяпалілі фашысты, ні двара, ні кала ні ў кога не асталося. Нават бацькі, маці і то сваіх сыноў невя-

дома дзе зніклых усё радзей і радзей успаміналі.

А яны, калі іх ужо ніхто не ўкаў, раптам з'явіліся. Першы — Іван, потым, гады праз два, — і Сцяпан. Іван у адпра-

гаў: ведалі ж, што зусім нядаўна было, ды і культ Сталіна якраз выкрывалі, гаварылі пра тую несправядлівасць і беззаконнасць, што панавала ў краіне. І Сцяпану ўсё спахучва-

І, угнуўшы галаву ў плечы, кіраваўся, як бы ўцякаў ад шкаўных.

Іван жа паводзіў сябе зусім інакш — цэлымі днямі хадзіў па вёсцы, спыняў кожнага, і га-

самого товарища Сталина одно время был... Вот, скажу тебе, житуха была. Ешь, сколько хочешь и чего хочешь, даже девочек можно было каждый день на ночь выбирать... Одно не-

ПРОЗА

ІВАН І СЦЯПАН

Барыс Сачанка

апавяданне-быль

саваным, дарагім касцюме, чысты, дагледжаны. Сцяпан — худы, скура ды косці, да таго ж, у ватовачцы, палапленых картовых штанах і стоптаных, без шнуркоў, чаравіках.

— У турме, у лагерах Сцяпан быў, — пранеслася па вёсцы. — На Калыме, у Сібіры... Чаму, за што — ніхто не пы-

лі — і мужчыны, і жанчыны. Сустракаючыся, не-не дый за гаворвалі з ім:

— Расказаў бы, Сцяпанко, як ты жыў усе гэтыя гады...

Але Сцяпан языка не распускаў, маўчаў. Ці казаў, кідаў:

— Я распіску даў, каб нічога нікому не раскажашь, дзе быў і як жыў...

варыў, гаварыў.

Ён не хаваў таго, нават быццам пахвальваўся, што ён таксама зведаў турмы і лагеры. Праўда, не як зняволены, а як ахоўнік — быў нейкім там начальнікам, займаўся перавыхаваннем парушалнікаў савецкіх законаў.

— Я, брат, даже в охране

удобство — нікуда отлучаться не разрешалось, запрэчалі пісьма кому бы то ні было пісаць, даже родзіцям... Прывезут на пост — і увезут...

— А які ж ён, той Сталін, зблізку быў — хоць бачыў калі? — пыталі ў Івана.

— Почему же, видел. С виду так себе, ничего особенно-

ПАЭЗІЯ

Уладзімір СКАРЫНКІН

Не будзіць болей быццам гром вясновы.

Не здрыганецца ад яго пакой, Навокал цішыня — як перад боем. Такі жаданы некалі спакой Маім бяссоннем стаў і неспакоем.

Гром рэактыўны загнушаў усе Усхліпы, шэпты, шорахі і плёткі. Магутны лайнер болей пакрысе Не адарвецца ад маёй узлёткі.

Крылом не памахае нада мной І не памкнецца ў сіняву начную... Як плача немаўлятка за сцяной, Цяпер я часта і выразна чую.

А хто там ідзе?

ПРАЦЯГ ТЭМЫ

А хто там ідзе, А хто там ідзе У згуртаванай такой грамадзе? — Народ беларускі!

Хай чуюць усе, Хай бачаць усе — Не крыўду сваю на руках ён нясе, Не долю цяжкую.

Шчаслівай хадой Іду з грамадой І сцяг уздымаю вышэй над сабой Чырвона-зялёны.

Край сініх азёр І светлых крыніц, Тваіх песняроў і тваіх чараўніц Свет ведае цэлы.

Хто іх разбудзіў, Хто іх акрыліў, Хто радасць у іхніх вачах запаліў? — Кастрычнік вялікі!

Хай гора і слёз З-пад чорных нябёс Павек не прыносіць суровы лёс Нашчадкам Купалы.

Ля старога аэрадрома

Аціх зусім стары аэрадром, Ля Смалявіч пабудавалі новы, Мяне на золку рэактыўны гром

На Іслачы

Дзе грэецца іржавая На сонцы асака, Пятлае Іслач — жвавая, Вясёлая рака.

У цішыні і снежнасці Сярод лясоў густых Спявае ў незалежнасці Ад бед і крыўд маіх.

Пра золкі ненаглядныя, Пра любы край пяе. І маразы калядныя Не сцішваюць яе.

Нямья лозы, віснучы Над плыню гаманкой, Вяртаюць мне на Іслачы Натхненне і спакой.

У цішыні і снежнасці Сярод лясоў густых Спявае ў незалежнасці Ад бед і крыўд сваіх.

Над несціханай Іслаччу Сярод ялін і хвой Я высачу, я высачу Шчаслівы момант свой.

ТЫ не хацеў бы, каб я краўся балючых момантаў, я і не буду гэтага рабіць. Але я не магу пра многае змаўчаць, чаго не ведаюць шматлікія твае прыхільнікі і што некаторыя «былыя», ды і хто-ніхто з «цяперашніх» хацелі б выкрасліць з памяці, назаўсёды ехаць ад увагі грамадства. Я хачу...

ку едзем мы (паказваю на Лену), а дзяцей пакідаем вам з Косцем. Кароў, курэй няма, вам будзе лягчэй, чымся Лявону...» Андрэй адразу перамяніўся. Стаў, як заўсёды, вясёлым, знаходлівым. Пасыпаліся дасціпныя, гарэзлівыя словы. Жарты, анекдоты. Паверыў у самога сябе. Макаёнкам стаў Макаёнкам... Хутка прыехаў з Мінска ты. Пасля

Кастусь КІРЭЭНКА

Размова з Андрэем Макаёнкам

РЭПАРТАЖ СЭРЦА

Але — мяне зноў перабівае твая найшчырэшая сяброўка: «Дай, можа, я скажу...» Ну, што ж, пакуль перабунтуе ў сэрцы тое, што ў ім накіпела, пакуль прыйдуць патрэбныя словы, паслухаем яе. Яна гаворыць: «Мне хочацца сказаць пра цэпільню яго душы, яго трывогі. Пра тое, як нам сумна было часам бачыць адзіноцтва, самотнасць Андрэя, як хацелася яму дапамагчы. Але ты ўжо мяне не спыняй...»

Былі ў Каралішчавічах. У Андрэя з Ленай ужо двое дзетак. Рады быў Андрэй, што дачушка ў іх і сын. Падкідае свайго Сяргейку ўгору, цалуе і кажа табе: «Апярэдзіў ты мяне, Косця, у цябе ўжо трое. Зайздросчу. Але нічога! Даганю і пераганю!»

Тады ён пісаў новую п'есу — «Лявоніху на арбіце». Але не заўжды нешта задаволены быў. Хваляваўся, хадзіў нейкі разгублены. Нават жарты гучалі стрымана. Я і Лена яго цэлы дзень з малымі ў лесе, на двары. Але яна тут жа і п'есу на машыны перадрукоўвала. Аднойчы я сяджу побач, Лена друкую, раптам весела засмяялася. Перадала мне тэкст, я глянула, і мы такі моцна пачалі рагатаць. Андрэй праз акно пачуў наш рогат, выбег да нас. Узрадаваўся. На хаду: «Ну, што, ягадкі мае, няўжо смешна?..» «Андрэй, смешна, яй-богу!» «От ведаеш што? — кажу яму. — На рыбал-

вчэры вы хадзілі па лесе. Чутны былі вашы ўзбуджаныя галасы. Муціць, як было нярэдка, чыталі адзін аднаму вершы любімых паэтаў. Потым распалі касцёр. І зноў Андрэй быў з дзецьмі. Божа, як ён любіў дзяцей! Усякая засмучанасць знікала, калі ён падумаў на рукі свайго Сяргейку. Ці наогул любога з дзяцей. Нашага Сашу падахвочваў падкідаць дрывы ў агонь. Разам хадзілі ў лес збіраць ламачка для кастра. Саша быў малы, дык ён яго возьме на рукі ды і пайшоў.

Потым вы зноў праходжваліся. Да вас далучыўся Пятрусь Усцінавіч Броўка. Андрэй, муціць, раскажы пра сваю «Лявоніху», бо рогат стаяў на ўвесь лес, ажно сосны дрыжалі. Лена слухала і ціха усміхалася, радая за Андрэя. І мне таксама было прыемна, што ў цябе і ў вас усё добра. Мы, жанчыны, наогул заўсёды ішчаліся, калі ў вас усё добра.

І хто б мог падумаць, хто б мог падумаць... Андрэй з Ленай разышліся! Як магло такое стацца? Так яны любіліся! Нейкае як няшчасце паміж імі пранеслася. Доўга мы пра гэта не ведалі, пакуль — памятаеш? — не ўбачылі Андрэя пад Новы год. Мы тады сустракалі Новы год у твайго сябра-земляка Івана Паўлавіча Зяцькова. Ужо амаль раніцаю ішлі праспектам дахаты. Нас праводзілі Зяцьковы. Моцна марозіла. Снег ажно звінеў пад нагамі. Шэрань лезла на скроні, на бровы, на вейкі. Аж дых займала.

(Заканчэнне. Пачатак у нумары за 4 сакавіка г. г.)

го. Рыжий, рябой... Да и роста небольшого. Но сила чувствовала. Как приближается — невольно передернет, сердце в пятки уходит... А уж если взгляд на тебя бросит... Ни живой, ни мертвый, как электрическим током вдруг тебя ударит...

Иван, па яго ж словах, даслужыўся да высокіх чыноў — ні то палкоўніка, ні то падпалкоўніка. І служыў бы, відаць, і яшчэ, але...

— Берія, злодей, не одного меня наказал... Кто же думал, предвидеть мог, что он такой, что из-за него и других накажут... Всех поувольняли... Как будто мы виноваты... Мы же ничего сами не делали, выполняли то, что приказывали... И вдруг... В чем-то и мы, выходит, виноваты... Да, случалось, и власть превышали, да, случалось, наказывали, стреляли... А что же было делать? Ведь они, вся эта сволочь, Советской власти не любили, всякие пакости, гадости устраивали... Вы бы слышали, что они о товарище Сталине говорили!.. И бунтовали, да, да... Иной раз по несколько суток усмиряли... Хорошо, что права нам были даны большие... Никого не жалели... Профессора там разные, академики, писатели, генералы, даже бывшие члены ЦК... Это для нас не имело значения... Попался, падла, отвечай... Да, я не скрываю — было, что и руку приходилось приклады-

вать, и в карьер-кандей косякого сажать, и стрелять... А что же было делать? Не самому же вместо всякой сволочи садиться... Законы ведь у нас тогда были строгие... Не посмотрел, мягкотелость проявил — отвечай...

— А ці ж сям'ю ты сабе завёў? Жонку, дзяцей? — пыталі ў Івана. — Нешта жывеш ты тут адзін і ніхто да цябе не едзе?

— А зачем мне жена, дети? — ускідаў бровы, глядзеў непаразумепа на таго, хто ў яго пытаў, Іван. — Девочек можно было заказывать, выбирать. Молоденькие, каждый раз новенькая... — паказваў зубы, смяяўся Іван. — Да и не до того было. Ведь я служил, работал... Не так, между прочим, как некоторые, а с полной отдачей...

Иван атрымліваў пенсію, нікуды на працу не ўладкоўваўся. Жыў у маці, у новай, пабудаванай бацькам, хаце — маці за ім глядзела, яду варыла, адзенне мыла, радава, што не загінуў сын, знайшоўся.

— І бачыш жа, — хвалілася яна суседзям, — дужы зусім, не працуе, а грошы яму прысылаюць. І вялікія грошы — можна жыць. Не тое, што Сцяпан...

Сцяпан і праўда някай пенсіі не атрымліваў. Пасяліўшыся ў сваёй сястры — ні маці, ні бацькі ў яго ўжо не было, памерлі, так і не дачакаўшыся звароту сына, — ён, каб жыць і

карміцца, уладкаваўся ў калгас на пілараму — рэзаў дровы, бруссы, дошкі. Неяк, калі мне выпала разам з ім ісці са станцыі — я тады вучыўся ва ўніверсітэце і зрэдку наезджаў дадому пераведаць бацькоў, — мы разгаварыліся, і я не вытрымаў, спытаў у Сцяпана:

— Вы ж некалі сябравалі з Іванам... Разам у інстытут па-ступалі...

— Было, — кіўнуў галавою, зладна ўсміхнуўся, аж асклабіўся Сцяпан.

— І што — пасварыліся, чорная кошка між вамі дарогу перабегла?

— Ды быта... Хоць... Глупства, вядома, як успомніш тое, падумаеш...

І Сцяпан слова за словам расказаў, як і што было ў іх з Іванам...

...Ён, Сцяпан, вярнуўся тады ў інтэрнат, дзе жыў з Іванам і іншымі хлопцамі — студэнтамі, позна. І нешта не ў гуморы. А ў пакоі, як на тое, накурана хоць тапор вешай.

— Дакуль гэта будзе? — узарваўся ён, Сцяпан, бо сам не курыў і не цяпеў, калі пры ім курылі. — Што, нельга на калідор ці на вуліцу выйсці?

А нехта з хлопцаў вазьмі ды і скажы, паказаўшы на партрэт Сталіна, што вісеў на сцяне:

— А ён таксама курыць. І не на калідорах жа, не на вуліцы...

Сцяпан, не падумаўшы, адпарываў у гарачцы:

— Ен мне не аўтарытэт... Вядома, трэба было ўдакладніць: «у гэтай справе...» Але... Было позна.

— Як? — узвіўся, аж пабялеў, ускочыўшы з ложка, на якім сядзеў, хоць і не курыў, як усе, Іван — столькі жыл, сябравалі, а Сцяпан і не ведаў, што Іван такі. — Каб таварыш Сталін быў не аўтарытэт?!

— Спрэчка на тым быта і скончылася, — расказаў Сцяпан. — Але назаўтра пра яе ўжо ведалі... Мiane арыштвалі, завялі справу... Вядома, не пашкадавалі б. Ды... Пачалася вайна... У турму, дзе я сядзеў, чакаючы выраку, трапіла бомба... І не адна... Іншыя ўцякалі, уцёк і я... Малады ж я тады зусім быў... Куды ісці?.. Я пайшоў у бліжэйшы ваенкамат...

Усю вайну, можна сказаць, праваяваў... Двойчы быў паранены... Раз у жывот, другі раз у плячо... Да маёра даслужыўся, ордэны, медалі меў... Калі вайна скончылася, прызнаўся, павінаваўся, расказаў, як і што было ў мяне ў інстытуце, ды і далей... Думаў, улічаць мае шчырае прызнанне, даруюць... Не, не даравалі. Наадварот, за ўцёкі з турмы яшчэ шэсць гадоў нававілі... І пайшоў я па этапах. Дзе толькі ні пабываў, чаго ні рабіў... Словам... Э-э, што і казаць... І інстытут не скончыў, і ўсё астатняе... Жыў — і быта не жыў... — А Іван? — перапыніў я

Сцяпана, каб, мабыць, скіраваць размову на іншае, не расстройваць яго зусім.

— Што Іван, — махнуў рукою Сцяпан. — Ен, бачыш, у ахову самога Сталіна трапіў... Ды і потым... Ад фронту адкруціўся, пораху ні дня не нюхаў, жыццём сваім не рызыкаваў...

— І інстытут, напэўна ж, скончыў, — дадаў, падказаў я.

— Не ведаю... Не цікавіўся... Не да таго было... І так добра, што не загінуў, жыць астаўся... Бо на маіх вачах... Колькі людзей пагінула!.. І на фронце, і там, у турмах, у лагерах... Не, лепш таго не ўспамінаць...

І Сцяпан зажмурыў вочы, доўга круціў галавою, нібы сіліўся прагнаць успаміны, забыць тое, што было, што бачыў, перажыў.

— Але не, не думай, — сказаў ён праз хвіліну, нібы спахапіўшыся, — што зайздросчу я Івану... Не, не... Хоць, праўда, і крыўдна...

Больш я не пытаў ні пра што ў Сцяпана. Ды і ён ні пра што не гаварыў — ішлі да самай вёскі моўчкі...

...Яны, Іван і Сцяпан, памерлі нешта вельмі ж хутка, адзін за адным — Сцяпан ад язвы, якая перарасла ў яшчэ больш небяспечную, невылечную хваробу, Іван — ад інфаркта. І пахавалі іх на нашых вясковых могілках. Аднаго адрозж пры ўваходзе, другога — крыху далей, пад маладою, калючаю хвойкаю...

Але ўсё роўна было весела, радасць біла з вачэй. Дайшло да Круглай плошчы. Стала ружавець неба на ўсходзе. Ідзем, смяёмся, а насустрач, бачым — Андрэй. Адзін. Рукі ў кішэнях. Стаў пасрод тратура і глядзіць, збянтэжаны. «Косця!» — закрычаў. «Андрэй!» — адказаў і ты. І вы кінуліся адзін да аднаго, абняліся. Усе мы апынуліся каля вас. «Андрэй! Андрэй Ягоравіч! З Новым годам, з новым шчасцем!» — наперабой віншавалі яго. Тады ён усмінуў руку і, стаўшы тварам да паружавелага ўсходу, на ўвесь голас запытаў: «Что день грядущий мне готовит?..» Яго засыпалі пытаннямі. «Андрэй! Андрэй Ягоравіч! Чаму дзень? Год! Ён жа сёння толькі пачынаецца!» «Залатыя мае, добрыя, ненаглядныя! — адказваў Андрэй. — Які год? Пражыў дзень і хвала богу, як кажуць старыя людзі. Але дзякуй вам на добрым слове, дзякуй за добрыя пажаданні, за тое, што вы ёсць на свеце!..» Ён гаварыў нібыта ўзнёсла, з запалам, а нейкі смутак скоўваў і яго словы, і голас. Але ж Андрэй не мог доўга быць не Андрэем, уласцівыя яму гумар і жыццьялюбнасць праваліся, выбухнулі на паверхню. «Сакалочкі мае, ягадкі мае! Дайце ж усіх вас пацалую!» — усклікнуў Андрэй. І пайшлі па кругу са смехам, з жартам — абдымкі, пацалункі, нават і незнаёмыя спыняліся і, узбуджаныя нашай веселасцю, абнімаліся і цалаваліся, як са сваімі. Пасля вы з Андрэем трохі пагаварылі адзін на адзін, а потым мы ўсе разам праводзілі яго...

З той навагодняй ночы мы ведалі ўжо (ён табе сказаў), што Андрэй і Лена разышліся. Для мяне гэта было неверагодна, зусім неверагодна! Я ж ведала, як Лена любіць Андрэя. Ды і Андрэй таксама. Не хацелася верыць. Я і зараз не веру: што было нешта такое сур'ёзнае, што магло іх раз'яднаць. Проста няшчасце, насланне нейкае.

Сямейную сваю драму Андрэй цяжка перажываў. Яго прыгнятала адзіноцтва. Адчувалася, што яму хацелася б вярнуцца да ранейшага. Ды нешта стрымлівала. Чым было дапамагчы? Ён сам пра гэта не гаварыў, а падступіцца з роспытамі — як можна было? Гэта толькі сказаць лёгка — «чужую бяду рукамі развязаць», а паспрабуй, дакраніся...

Андрэй, як я ўжо гаварыла, дужа любіў дзяцей. Аж гарэў. І яны гэта адчувалі, гарнуліся да яго. Памятаеш выпадак з Кацюшай, дачушкай Мішавай? Андрэй быў святан і тамадою ў Мішы на вяселлі, дык лічыў, што Кацюша — яго ўнучка. Вот сустракаемся на вуліцы, пытае: «Ну, як Кацярына, весела з ёй?» «Весела, — кажу, — Андрэйка, ды толькі нешта крычыць наша Кацярына. Усё на руках носім. Толькі ў дзеда часам і

змаўкае». «Што ж ты раней не сказала! Ты знай, я замову ведаю. Я іх люблю. Патрымаю на руках і сціхне...» І ўвечары прыйшоў. Ты носіш Кацю па хаце, пяш ёй, як у тым кіно, а яна крычыць. Андрэй зняў паліто, памыў гарачай вадою рукі (халодныя, жака), узяў на рукі дзіця, і во дзіва — сціхла наша крыкуха. Прытулілася да Андрэя, цмокае губкамі, нібы малачка папла. «Ну, Андрэй, дружа мой, — кажаш ты, — цяпер хочаш не хочаш, а часцяком тут бываць дзедзедца. Здаю на цябе Кацю!» Андрэй усміхаецца, задаволены, глядзіць на малую. А яна ціха сапе сабе, засынаць пачынае. Пасядзелі вы, пагамацілі, пачаставала я вас мядком, што нядаўна з вёскі прывезлі. Андрэй пайшоў, а ты пасля, як толькі раскрычыцца Кацярынка, загадваеш: звані Андрэю!

І вось яшчэ... Як сумаваў ён... Я ўпэўнена — да апошняга дня сумаваў Андрэй па тым, што сталася ў іх з Ленай калісьці. Доўга ён жыў адзін, але нарэшце... Знайшла халасцяка другая... Ну, ды не буду пра гэта. А пра смутак... Было тое незадоўга перад няшчасцем. Апошнім у яго жыцці летам. Бачыліся рэдка. Летам ён на дачы, мы таксама стараліся ўцячы куды-небудзь з горада. Але прыязджалі тады-сяды. І вось аднойчы чую непадалёк ад свайго дома: «Лідачка!..» Павярнулася: ажно Андрэй! «Ну, што, суседзямі будзем, — кажа. — Ужо скоро пераеду сюды, на Захарава. Кватэру атрымаў. Вось у гэтай хароме... — Паказвае на дом побач. — На наваселле запрашаю, а пасля — без запрашэння абавязкова каб заходзілі! І памятай — чым часцей, тым лепш. Трэба бліжэй трымацца адзін да аднаго. Разумееш? Бліжэй! Бліжэй! Каб душа душу падтрымлівала. Сілкавалася духам дружба!»

Гэта быў апошні яго словы, пачутыя мною. На наваселлі Андрэем нам быць не давалася. Хутка яго не стала...

Андрэй, Андрэй! Вось пакуль твая шчыра прыхільніца і сяброўка гаварыла, перада мною зноў пралуналі гады нашай дружбы, супольнай работы (і ты, і я былі галоўнымі рэдактарамі часопісаў), сустрэч, размоў, застольных песень, аднадздушных сімпатый і антыпатый, паездкаў, выступленняў, сумесных вандровак у прыроду, і зноў ты паўстаў перада мною з вялікай літары Чалавекам, бо мала каго за ўсе часы жыцця свайго мог я паставіць побач з табою па чысціні, па шчырасці, па чуласці ў сяброўстве, па паслядоўнасці і цвёрдасці ў перакананнях, па творчым гарэні і высокай сумленнасці ў выкананні місіі чалавечай, пісьменніка, творцы. І не мог бы я сабе дараваць, калі б яшчэ раз не ўспоміў зараз, якой нялёгкай цаню даводзілася табе адстойваць сваё права быць вяшчальні-

кам Праўды, а гэта значыць і вялікай чалавечай Дабрыні. Ты быў начыста пазбавлены бесчалавечай нячуласці і няшчырасці, нікчэмнай самаўпэўненасці, хваравітай зайздроснасці і нізкапробнага інтрыганства. І ці не таму індывіды з такімі якасцямі так злосна помсцілі табе, прадракалі табе няўдачы, ненавідзелі бурную, ухваляючую рэакцыю гледачоў на спектаклях па тваіх п'есах, стараліся ігнараваць узрастаючую прыхільнасць і любоў да твайго таленту, а калі гэта не ўдавалася — любым спосабам прынізіць яго значэнне і ролю ў нашым жыцці? Памятаеш, якой атакай сустрэў хто-ніхто з'яўленне твайго камеды «Таблетку пад язык»? То было ў 1972, — у тым годзе, калі я быў зацверджаны галоўным рэдактарам часопіса

будзь з гэтага «Польмя». Стрымала мяне толькі тое, што я даў слова не каму-небудзь, а самому Пятру Міронавічу Машэраву не пашкадаваць ні энергіі, ні здольнасцей, каб часопіс «Польмя» стаў вартым яго багатых і мінудым традыцыям. Пра сустрэчу і пяцігадзінную гутарку з Пятром Міронавічам я скажу яшчэ трохі ніжэй, бо ў ёй было нямала момантаў, якія датычылі асабіста цябе. А зараз раскажу табе па парадку ўсё, чаго не сказаў табе тады, шануючы тваё сэрца, ці што не паспеў сказаць.

Хутка пасля майго прыходу ў «Польмя» ты прыніў у рэдакцыю сваю камедыю «Таблетку пад язык». Я прачытаў п'есу, як кажуць, за адзін прысест, я радаваўся і таму, што камедыя табе ўдалася, і таму, што пачатак ма-

А. МАКАЕНАК з дачкой. 3 ліпеня 1969 г.

Фота А. КАЛЯДЫ.

«Польмя». Ты не толькі гарача павіншаваў мяне з прызначэннем, але і папрэдзіў, якая чакае наперадзе нялёгка і няўдзячная праца. Бо сам ты, пабываўшы галоўным рэдактарам «Нёмана», ужо доўжыў паспытаў, які ён «салодкі», гэты хвалены рэдактарскі хлеб. Я добра разумеў цябе, паколькі, прыняўшы рэдакцыю, адразу ўбачыў, што цяжкасці ў маёй працы будуць неймаверныя. Не толькі таму, што многае ў рэдакцыі было запушчана, знаходзілася ў стане хаатычнай бяздзейнасці, самага элементарнага прымітыву і бязладдзя. А найбольш таму, што адразу ж адчуў нейкае нядабрае супрацьдзеянне, якое стрымлівала працэс нармалізацыі рэдакцыйнага жыцця. Хто-ніхто імкнуўся зрабіць галоўнага рэдактара выканаўцам ролі беспраўнага, безаблічнага статыста. Напачатку рукі мае апускаліся, і я падумаў ужо, ці не ўцячы куды-не-

ёй працы галоўным рэдактарам азнамянуецца з'яўленнем у «Польмі» выдатнага твора савецкай драматургіі. А калі сказаць, што на гэты ж час і Аркадзь Куляшоў прыніў у «Польмя» сваю новую, незабыўную паэму «Варшаўскі шлях», дык зразумееш, якія шчаслівыя пацуці поўнілі тады мае сэрца. Але, дружа Андрэй, вось тут і пачалася. Калі кар'юра нумара з твайёй камедыяй «Таблетку пад язык» і паэмай «Варшаўскі шлях» была падпісана ў друк, грывнуў гром. Мiane запрасіў да сябе ў кабінет адзін не надта высокага рангу, але дужа настурны, з вельмі хваравітай на той час яго жыцця ганарлівасцю, «дзеяч». Хоць ён асабіста для ўсіх нас уяўляў сабою абсалютны нуль, але ж з займаемага крэсла яму прагнулася даваць «напштоўныя» ўказан-

(Заначэнне на стар. 14—15).

— Валеры, пачынаючы размову, прапаную абмежаванца тэмай эстраднай музыкі.

— Паспрабуем, хоць гэта і няпроста...

— Тады без увароты. Мясце цікавіць, як ты, кампазітар, ацэньваеш сёння стан эстрадных жанраў у рэспубліцы.

— Не лепшым чынам... Жыццё дыктуе не спыняцца на дасягнутым. Успамінаю пачатак 70-ых, калі вучыўся ў кансерваторыі. Па ініцыятыве Уладзіміра Уладзіміравіча Алоўнікава быў наладжаны семінар песні. А хто ў той час пісаў для эстрады? Хіба што Лучанок, трохі Смольскі, Глебаў, першыя крокі ў гэтым жанры рабілі Захлеўны, Буднік, Зарыцкі, таксама і я. На той час семінар Алоўнікава апраўдваў сябе, на ім мы даведваліся пра законы жанру, яго асаблівасці, разбіралі асобныя творы — вучыліся прафесіі...

— Відавочна, зазірнуўшы цяпер ў Беларускую кансерваторыю, у раскладзе заняткаў наўрад ці знойдзеш нешта падобнае.

— На жаль. Становішча не дарэчнае! Я перакананы: кафедра кампазіцыі павінна павярнуцца да рэчаіснасці хоць бы профілем, амаладзіцца не толькі ў сэнсе ўзросту, але і на напрамках навучання, асвятляючы ва ўсім! Неабходныя новыя дысцыпліны, бо ў апошнія гады савецкая песня змянілася істотна, непамерна пашырыўся яе жанравы, стылявы дыяпазон. Яна зрабілася надзвычай шматлікай, павярнулася да тэхнічных дасягненняў. Эстрада развіваецца імкліва, попыт на яе велізарны, а нізкамастацкіх твораў — безліч. Але ж хто працуе ў жанрах эстрады? Выпускнікі кансерваторыі, якіх гэтак у яе сценах не навучалі ўвогуле. Як яны атрымліваюць адпаведныя веды? А хто як, усё больш практычным шляхам: вобмацкам, гадоў пяць-сем пасля кансерваторыі кожны самастойна спрабуе сябе ў розных галінах эстраднай

музыкі.

— Дарэчы, у краіне цяпер шмат папулярных кампазітараў-эстраднаў без кансерваторскай адукацыі. На іх бану прытына, добрае веданне запатрабаванняў слухачоў, адчуванне моды.

— Лічу, што грунтоўная кам-

неспадыявана ўплывае на работы ў іншых жанрах. Неяк я паслухаў у Мінску Чэслава Немэна, яго маштабную кампазіцыю «Мая айчына». Мала хто ведае, што гэты твор натхніў мяне на напісанне фрэска-карціны «Зямля бацькоў» для народ-

шук пачынаўся ў кансерваторыі, аддача кампазітара грамадству адбывалася б значна хутчэй і паўней.

— Значыць, пэўная спецыялізацыя на кафедры кампазіцыі неабходная?

— Безумоўна! Калі грамад-

ца, каб нейкі з маіх твораў выканаў Брубэк!

— Калі яго гэта зацікавіць...

— Ну, вядома! Калі твор будзе варты такога вялікага выканаўцы!.. Значыць, трэба працаваць. У час вучобы ў Гродзенскім музычэлішчы я здолеў згуртаваць музыкантаў-ададумцаў у невялікі інструментальны ансамбль, для якога сам рабіў аранжыроўкі, пісаў п'есы...

— Гэта значыць, меў такую неабходную ножную кампазітараў-эстрадніка творчую базу...

— Прытым адначасова працаваў і ў іншых, неэстрадных жанрах. А пазней, у гады студэнцтва, былі непаразумеласці. Напрыклад, атрымліваў прапанову напісаць музыку да спектакля. Але ж хто і калі мяне гэтак вучыў?! А паспрабаваць хацелася. Вось і рабіў усё вобмацкам, вучыўся на ўласных памылках, зведваючы праз практыку ўсе тонкасці пэўнага жанру. Не вучылі... Але ж музыка для тэатра, кіно не менш складаная, чым твор для сімфанічнага аркестра. Атрымліваецца: дыплом кампазітара маеш, а як арыентавацца ва ўсіх галінах гэтай прафесіі, ведаеш вельмі прыблізна.

— Ці не таму вынікі працы кампазітараў часам не пераконваюць, не сустракаюць водгукі слухачоў?

— Прафесіяналізм вызначае усё! Усё залежыць ад кампазітара. Ён, аднак, мусіць дбаць адначасова пра самыя розныя рэчы, бо сам шукае выканаўцаў, дамаўляецца наконт апаратуры, запісу, іншых «дробязяў».

— Цінава, як жа ты будзеш тлумачыць музыкантам, што ад іх патрабуецца: у кансерваторыі ж асновы аранжыроўкі для эстрады не вучаюцца?

— А хто нас вучыў, як пісаць для аркестра беларускіх народных інструментаў? Не сакрэт, што для гэтага калектыву многія творы «даводзіць да ладу» аранжыроўшчык аркестра. У эстрадзе тое ж самае. Толькі

МУЗЫКА

КОРАНЬ ПРАБЛЕМ, або Чаму Дэйв Брубэк нарадзіўся не ў Беларусі

Гутарка з лаўрэатам прэміі ЛКСМБ кампазітарам Валерыем ІВАНОВЫМ

пазітарская падрыхтоўка быць павінна. Але ці ведаюць тыя, хто вучыцца на кампазітарскім, у якіх жанрах яны будуць працаваць пасля заканчэння кансерваторыі, што ў іх будзе атрымлівацца лепш? Калі гэта эстрада, дык якая? Джаз, рок, папулярная песня, танцавальная музыка, мюзікл?.. Уяўляю сябе ў такім узросце, уласную разгубленасць перад магутнай плыню, якой з'яўляецца сёння эстрадная музыка. За што хапацца? І як? Спакусаў шмат, а ведаў мала.

— На Захадзе ўжо існуюць падручнікі з рэкамендацыямі, як трэба пісаць шлягеры. Магчыма, гэта сапраўды — той від творчасці, які не вымагае поўнага курсу аддзялення кампазіцыі?

— Эстрадная музыка ў кожным яе абліччы развіваецца перш за ўсё паводле законаў сапраўднай музыкі! Усё ўзаемазвязана. Часам жа і эстрада

нага аркестра БССР. Пасля колішніх канцэртаў Элінгтона ўзнікла задума напісаць «Настрой» — музыку для струнных, флейты і ударных.

Здараецца ж так: ты прышоў у кансерваторыю з уласным творчым багажом і імкнешся развіваць яго, не ведаючы, аднак, чым будзеш займацца пазней. Будучы кампазітар ужо ў сенах навучальнай установы павінны арыентавацца ў самых розных напрамках музычнай творчасці, у тым ліку эстраднай, у якой свае, надзвычай жорсткія законы. Каб напісаць твор, патрэбны час — «памацаць» матэрыял, паспрабаваць сябе ў розных стылях, напрамках. Кожны кампазітар шукае свой «канек». Гэта могуць быць грамадзянская песня, творы папярэдняга характару і г. д. Калі б такі вольны

става прад'яўляе павышаныя патрабаванні да эстрады, дык і вышэйшая школа павінна не заставацца ўбаку, а дбаць пра тое, каб будучы кампазітары адразу атрымлівалі асновы эстраднай музыкі, не вучыліся потым саматужна.

— Згодны, кансерваторыя павінна істотна наблізіцца да гукавой рэчаіснасці. Але што адбываецца далей, калі кампазітар выходзіць на самастойны творчы шлях?

— Пасля кансерваторыі першымі сябрамі кампазітара павінны быць дапытлівасць, нястомны пошук.

— Ці так? Ці далёка на ёй, дапытлівасці, заедзеш?

— Звольны аўтар з адчуваннем эстрады дзякуючы дапытлівасці зробіць многае, заўсёды знойдзе выканаўцаў, няхай не зусім тых, якіх хочацца, але знойдзе — гэта немалаважна. Ну, вядома, трэба імкнуцца да дасканаласці. Вось і мне хочацца

ПЫТАННЕ гэтае цяпер не выпадакова хвалюе тэатральныя колы: Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы ўвасобіў класічную Мальераву камедыю.

— А як Тарцюф?

Відавочна: і сам тэатр, і гледачы, і тэатральная грамадскасць чакалі нечага... асаблівага. Калі б можна было дазнацца, чаго іменна, дык, на маю думку, прыкладна наступнага: усё мусіла быць прыгожым, лёгкім, вытанчаным, дасціпным. Феерверкам. Пырскімі шампанскага. Нам усім — хто не мае вопыту зносін з французскім тэатрам, нам усім — хто не распешчаны ні замежнікамі, ні айчыннымі пастаноўкамі класікі, менавіта такою ўяўляецца Францыя XVII стагоддзя, стыль Мальера і тое, што ён вывеў у «Тарцюфе». Барані божа пакрыўдзіць знаўцаў французскай культуры і тых, хто мяркуе пра тэатр гэтай краіны паводле кіно. Але ж спытаем сябе: колькі французскіх спектакляў мы бачылі ў сваім жыцці? Колькі спектакляў паводле Мальера? Колькі з іх — добрых, удалых, што можна лічыць дасканалым прачытаннем класікі?

Так, вопыт наш малы — з розных прычын. Мой асабісты — таксама. Ці дастаткова яго, каб меркаваць, спрачацца альбо выносіць прысуд — строга, справядліва і непрадзюжата?

— А як Тарцюф?

На гэты раз — выведзены на сцэну рэжысёрам А. Паповым, якога запрасіў на пастаўку купалаўскі тэатр (чалавека, усімі сваімі каранямі звязанага з Беларуссю, але ўладаю лёсу паспяхова распахнуў сваё творчае жыццё ў Расіі, дзе ён узначальваў тэатры ў Краснаярску, Волагдзе і Свядлоўску, дзе атрымаў званне заслужанага дзеяча мастацтваў РСФСР). Паспрабуем зразумець яго канцэпцыю.

Знаўца еўрапейскага тэатра Г. Баяджыёў піша: «Існуе прыма, што камедыі Мальера са старэлі, што яны аднастайныя, недастаткова сур'ёзныя за зместам і не надта вясёлыя. Глыбокая памылка!». Захопленасць і

клапаціўся пра тое, каб нейкім чынам прыхаваць антыклерыкальны сэнс сваёй п'есы. Але хто зараз на гэта звяжае? Сёння таварыства можна назваць сэнс п'есы агаліць, ды каго гэта ўсхваляе?

А калі не перамагаюць, дык хутка спахопліваюцца, ажываюць і зноўку за сваё. Мінаюць гады, Тарцюфы жывуць, і патрабуецца нейкая выбуховая сітуацыя (у Мальера — умяшанне караля), каб злыдня па-

падмануць не так ужо і цяжка, але Аргона?! Уся камедыя трымаецца на яго фантастычным асяпленні. Тарцюфу ўдалося дамагчыся страшэннага пераўвасаблення нармальнага грамадзяніна і нармальнага сем'яніна:

Шчаслівы я! Бо ён сказаў:
«Ідзі за мною!»
Ён растлумачыў мне: увесь
свет наш — куча гною.
Суцешыў мне душу ягонаю
думкі ўзлёт!
Як нашае жыццё — адно
гніццё й смурод.
Дык хіба ж даражыць чым-
небудзь варта ў свеце?
Цяпер няхай памруць усё —
і маці, і дзеці,
Няхай і жонку, і брата пакладу
ў труну —
Ужо я, верце мне, і вокам
не міргну.

ТЭАТР

А як Тарцюф?

Камедыя Мальера на купалаўскай сцэне

страснасць сур'ёзнага даследчыка ўражваюць, але ж нехта ствараў прымуху! Хутчэй за ўсё, тэатральная практыка і, хутчэй за ўсё, савецкага тэатра. Сцвярджаюць, што Мальера «ў чыстым выглядзе» сёння не разумее нават «Камедзі Франсэ». А паварочваць замежную класіку «творам да сучаснасці» — справа зусім небяспечная... Праўда, мінчане памятаюць колішнія гастролі МХАТ і бліскучую пастаўку А. Эфраса, калі зала рагатала да слёз, без перадыху біла ў ладкі, а «пра сучаснае прачытанне» старалася не згадваць. Справа ў тым, што кожны класічны твор мае сваю «зорную частку» і сваю «часіну чакання». Галоўная ідэя «Тарцюфа» (а менавіта яна прынесла п'есе славу небажэспечнай, шкоднай і забароненай) — выкрыванне рэлігійнай крывадушнасці — сёння не вельмі актуальная. Мальера ў свой час «натхніла» дзейнасць ханжэй і шпіёнаў з «Таварыства святых дароў», потым пяць гадоў камедыёграф сур'ёзна

Варта ўважліва паставіцца да больш надзённых з'яў, якія выкрывае «Тарцюф», — да крывадушнасці, подласці, разбэшчанасці — заганаў, так сказаць, агульначалавечых... Тут можна згадаць і пушкінскага «Тарцюфа ў спадніцы», і ленінскіх «Тарцюфаў меншавізму», і савецкіх Тарцюфаў — эпох культуры і застою... У фінале спектакля Тарцюф выходзіць у цывільным гарнітуры нашага часу. Ён добра паголены, прычасаны, сыты, вясёлы, упэўнена паціскае рукі... Вось-вось паціскае і нам. Тарцюф жывы.

Словы «тэатр — гэта люстэрка грамадства» належыць Мальеру. Тарцюфы з іх выкрутлівасцю і ўменнем убывацца ў ласку ёсць і ў нашым грамадстве. Тарцюф купалаўскага спектакля, за рэдкім выключэннем, нікога не ашукае, бо разгаданы ўсім. Мы ці не кожны дзень бачым прыстасаванцаў і ладхалімаў, якія таксама разгаданы нам, ды ўсё адно... інтрытуюць, пляткараць, звядзюць рахункі і перамагаюць!

каралі. Сучасным Тарцюфам нават не патрабуецца талент пераўвасаблення, бо іх і так мала хто чапае...

На маю думку, купалаўскі Тарцюф без маскі — гэта сучаснае вырашэнне. На ўсялякі выпадак заручыўся сведчаннем аўтара п'есы, які настойвае на асаблівых прыкметах, — якія, паводле яго меркавання, з першага з'яўлення Тарцюфа «жывапісуюць гледачам дрэннага чалавека». Менавіта з-за гэтага можна не насіцца з пытаннем, чаму такі адкрыта непрывабны чалавек, як Тарцюф В. Філатава, мог быць прыняты і ашчасліўлены ў хаце Аргона. Ніхто з дамачадаў не хавае сваёй пагарды да Тарцюфа, ніхто не памыляецца ў ацэнцы яго маральных якасцей. Так напісана ў Мальера і так іграецца ў спектаклі. Іншае пытанне — з якога баслаўлення і з чыёй невідучасці Тарцюфы жывуць і песні пяюць?

І тут гаворка пойдзе пра рэдкае выключэнне. Пані Пэрнэль

Што ж здарылася з Аргонам? Сучаснай мовай яго стан завета «закамплексаванасцю». Хіба нам не вядомы выпадкі, калі ўсе бачаць ісціну, а адзін заціята стаіць на сваім, ды яшчэ ледзь не за героя сябе лічыць? Тыповая гісторыя для таго, хто хацеў быць падманутым. А Аргон хацеў. І патрапіў у сіло, і не думае з яго вызваляцца. Нечым яго, немаладога і спазнаўшага жыццё, задавальняе філасофія Тарцюфа!

Гэта пра канцэпцыю. А цяпер — пра жанравую прыроду спектакля.

Спецыялісты заўважылі, што сцэнічны характар класіцыстычнай п'есы (а творчасць Мальера прыпадае на эпоху класіцызму) — аднабаковы, статычны, без супярэчнасцей і развіцця. Напэўна, Мальер не зрабіўся б класікам, калі б прытрымліваўся нормаў свайго часу. Ён прызнаваў за камедыяй задачу павучаць і забаўляць, але ў межах праўды. Згадаем фарсавыя традыцыі французскага народнага тэатра, ягоную дзейную ігравую прыроду. Камедыі Мальера — «духам і пелам» з пляцаў і кірмашоў...

Рэжысёр таксама прапануе іграць фарс. Але, калі па шчы-

для яе аранжыроўшчыкаў у нас увогуле не рыхтуюць! А сучасную музыку без гэтых спецыялістаў уявіць немагчыма.

— Валеры! А ці не ўзнаіае ў цябе часам адчуванне, быццам у Белдзяржкансерваторыі проста балца таго новага, што дае музычная практыка? Ці яшчэ. Можаш уявіць сённяшняю музычную практыку, звязаную з прыкладнай музыкай (таксама сферай дзейнасці кампазітараў-прафесіяналаў), — без сучаснай электроннай апаратуры? Ці мае наша кансерваторыя для навучання элементарны сінтэзатар? Не згадваю ўжо музычны камп'ютэр...

— «Аб'ектыўныя прычыны» адсутнасці высакласнага інструментарыя, тэхнікі не сцвяжаюць. Тое, што ў свеце даўно зрабілася нормай, у нас часта лічаць не вартым увагі. Вось і атрымліваецца, што кампазітары навучаюцца ў адрыве ад сучаснасці. А хіба нармальна, што ў рэспубліцы няма сучасна абсталяванай студыі гуказапісу, а на Беларускім радыё — высокапрафесійнай студыйнай групы сучаснай арыентацыі, забяспечанай адпаведнай апаратурай? Сёння тут аркестр вымушаны рабіць тую справу, якой павінен займацца інструментальны ансамбль.

— Дый аркестр, дарчы, не вызначаецца цікавымі аранжыроўкамі. Зразумела, акампанемент адной і той жа песні ў аркестра і эстраднай групы па-роўнаць немагчыма... Так, студыя павінна быць, сучасная стаянчая апаратура, уключаючы камп'ютэр. Але пакуль усяго гэтага няма, вас, кампазітараў, будуць папракаць, што вы працуеце для мінулага. Ведаю, што ў сярэдзіне 70-ых ты пісаў актуальную тады музыку ў стылі «джаз-рок». Пачуўшы запісы, я, шчыра кажучы, быў здзіўлены высокай якасцю твораў, дакладным адчуваннем стылю. Але з эстрады яны, здаецца, так і не прагучалі...

— Не думай, што працаваць тады ў стылі «джаз-рок» было прасцей, чым, скажам, у джазе ў пнідзясцяты. Чаго я толькі тады ў свой адрас ні пачуў!

Справа не ў тым, хоць у цябе энергія ўвасобіць напісаную музыку ў жыццё або не. Справа ў тым, ці здолее ўспрыняць яе кампетэнтная крытыка. Пасля яе прысудаў часам цяжка ўтрымацца на нагах. Мне вядома такое прыняцце вопытаў у інструментальнай музыцы, калі яны безапелляльна пазначаліся цэтлікам «заходняя музыка». Урэшце, я увогуле кінуў займацца гэтай музыкай.

— Спалохаўся цяжкісцей? — Проста страціў жаданне. Але і сёння не саромеюся таго, што было напісана ў сярэдзіне 70-ых. Нават здзіўляюся, як магло так добра атрымацца. Але інерцыя ў нас выключная! І цяпер можна пачуць: маўляў, у эстраднай музыцы ўсё элементарна, прымітыўна! Калі б так... Вазьмі бэнд Фергюсона — гэта ж высокае, сапраўднае мастацтва! Ці творчасць Джорджа Бэнсана. Яго музыка складаная і па рытмах, і па гармоніях, інтанацыях, гуказдабыванні... Вунь Васіль Райчык які год вывучае сваю тэхніку! І што? Зноў цэтлікі, знаёмая пытанні: «а навошта?», «ці нашча гэта?». Вось і не надта хачу брацца за нешта для сябе новае (хоць і па-ранейшаму карыснае), бо проста не жадаю потым цярэць ад недасведчаных...

Разам з тым, выдатна разумю маладых, якія ўласнымі рукамі жадаюць «памацаць» новае. Бо для іх, маладых, кожны вопыт — гэта маленькі, але ўсё ж крок наперад. Маё пакаленне засталася верным традыцыям нашай музыкі. Але, магчыма, на месцы сённяшніх маладых і я спакусіўся б на тое, што цяпер гучыць наўкола, збудаваў бы сваю «лесвіцу», павесіў яе ў паветры з упэўненасцю, што з яе дапамогай дзясяткі вяршыняў. Глядзі, колькі вакол надзвычай цікавай, прыцягальнай музыкі! Раней такога не было, хоць я і слухаў самае рознае: «Бітлз», «Чыкага»,

«Тэмптэйшн», Чыка Карыя. Хіба ж іх можна паставіць побач з тым, што цяпер гучыць часцей за ўсё, з тым жа «метал-рокам»? Але вось што цікава: я не здолею давесці маладым, што «метал» — гэта дрэнна, і яны ніколі не пераканаюць мяне, што гэта — мастацтва.

— А ты не дапускаеш, што «хэві-метал», чарговая музычная мода, можа пакінуць пасля сябе нешта новае, раней не знаёмае?

— Магчыма. Музыка абнаўляецца бесперапынна...

— Я вось пра што падумаў. Эстрадных талентаў у нас, пэўна, не менш, чым на Захадзе. Але дзе яны знікаюць, чаму адкрыцці ў нас — рэдкасць?

— І сам здзіўляюся, чаму ў эстрадзе мы прайграем. Такого быць не павінна! Заваяваўшы сусветны аўтарытэт, маючы выдатную сімфанічную школу, айнаўна акадэмічная музыка з'яўляецца адным з заканадаўцаў у гэтай галіне. Думаю, нестабільнасць нашай эстрады звязана з недастатковай школай, пралікамі ў навучанні. Не набыўшы асноў, на высокі ўзровень не выйсці. Маю на ўвазе не толькі музычную падрыхтоўку, але і агульнакультурную. Вось для мяне «Песняры» — заўсёды адкрыццё, іх поспехі бяспрэчныя, але, думаю, калі б Мулявін меў добрую школу, базу, ён дасягнуў бы куды большага.

Музычная «гаспадарка» вымагае пераходу на рэйкі эксперыменту. Якім ён, мне бачыцца? Трэба запрашаць вядомых, папулярных выканаўцаў на часовую работу ў іншыя калектывы. Дапусцім, чаму б нейкі час высокапрафесійным спевакам не прапрацаваць з нядаўна створаным Дзяржаўным канцэртным аркестрам Беларусі? Слухачы, я ўпэўнены, зрабіліся б сведкамі надзвычай цікавых канцэртаў, а кампазітары сустрэліся б з рознымі інтэрпрэтацыямі эстраднай музыкі. Часцей за ўсё ў нас выдатныя артысты размяняюць уласны талент, марнуюць

яго на тое, каб забяспечыць філармоніі прыбытак. Хіба ж у гэтым задача мастацтва? Хіба не мы самі прыніжваем яго годнасць?

— На такое становішча, думаю, павінна звяртаць увагу музычная крытыка...

— У сённяшняй эстрадзе музыказнаўцы — гэта прапагандысты і выпрабавальнікі адначасова. Яны павінны шукаць агульную мову з тымі, хто слухае музыку. Недарэчная, на мой погляд, сітуацыя, калі ад моладзі патрабуюць слухаць класіку ў той час, калі самі выхавалі і пальцам не паварухнуць, каб пацікавіцца: а што ж гэтак захапляе моладзь? Калі ў прафесіяналаў няма імкнення даведацца пра новае, не знаёмае для сябе, што ж тады патрабаваць ад тых, каго яны вучаць або ўшчуваюць? Так мы агульнай мовы не знойдзем ніколі. Утварыліся нейкія групы, адасобленыя адна ад другой шкарлупінай вузкіх інтэрэсаў. Размову, не зрабіўшы ні кроку насустрач адзін аднаму, наладзіць немагчыма!

Да эстрады, нарэшце, неабходна паставіцца вельмі сур'ёзна. Веру, што змены да лепшага абавязкова адбудуцца. Канкураваць з заходняй папулярнай музыкай можна і неабходна, не імкнучыся ўслед за модай, а рабіць уласнае, паўнацэннае эстраднае мастацтва!

— Валеры! Я згодны не з усім, што пачуў ад цябе. Але адначу, што гэтая размова якраз і атрымалася такая, якую вымагае час. Пакуль нашы прафесіяналы не павернуцца тварам да сучаснасці, не пойдучы на гутаркі — не на лекцыі, на вучанні, а «ў народ», не адшукваючы адпаведнай, давяральной інтанацыі з усімі аматарамі музыкі, справа не паляпшыцца. І мы яшчэ доўга будзем чухаць патыліцу: чаму ж сапраўдны талент у эстраднай музыцы на нашай зямлі — з'ява рэдкая? Дык будзем жа параўноўваць, але без амбіцый, разважаючы спакойна, зацікаўлена. Дзякуй за размову.

Гутарку вёў
Дзмітрый ПАДБЯРЭЗСКІ.

расці, ці даўно нашы акцёры практыкавалі ў гэтым жанры? Ці даўно захаплялася ім публіка? Што яна наогул ведае пра адзнакі фарсу?

— А як «Тарцюф»? У сэнсе выяўленчага вырашэння? Гэтае пытанне — да мастака. Мы прывычаліся да ашаламляльных дэкарацый Б. Герлавана, але на гэты раз спектаклем займаўся пакуль не вельмі вядомы мастак У. Капылюскі. Паводле яго задумкі мы мусім убачыць на сцэне ілюстрацыю да, скажам так, кнігі вандраванняў, поспехаў і нястач групы Мальера. Згадаем, як мальераўскі тэатр запрасілі ў Парыж. Пэўна, жабрацтва, убоства і крыўляныя правінцыяльных артыстаў не ўдалося прыхваць нават Мальеру. На вялікай купалаўскай сцэне, якая разумее пад сабою Пале-Раяль (нават аздоблена на партале свечкамі), пабудаваны драўляны помост. Па спусканых металічных драгах лёгкія перасоўваюцца фіранкі-шырмы, Крэслы-фатэлі. Стол. Увесь немудрагелсты скарб-рыштунак вандроўнай групы... Беднавата. І мы, што прывычаліся атрымліваць першы эмацыянальны зрух ад сцэнаграфіі, пачынаем падазраваць: нас... абудзілі ў лапі! Дзе раскоша, габелены, зіхаценне пазалоты? Праўда, можна ўзяць дарадцам вялікага Вальтэра, які пра ўсе тагачасныя тэатры пісаў: «У нас няма ніводнага прыстойнага тэатра!» Гэта — і пра тэатр Пале-Раяля... Дык чаму «Тарцюф» мусіць іграцца ў раскошным афармленні? Я бачыла эскізы У. Капылюскага. Яны дакладныя па задуме і выкананні: над маленькім тэатрыкам Мальера — залачоная цэнзарская магутнасць каралеўскага двара... Чамусьці толькі пастановачная частка тэатра не ажыццявіла задуму мастака як мае быць.

— А як Тарцюф? Той самы, з-за якога ўсе

страці? Яго іграюць В. Філатаў і Г. Давыдзкія. Філатаўскі Тарцюф просты — як і жаўдаў Мальер, гэта дрэнны чалавек. Герой Давыдзкі больш знерваваны і злосны, менш спрактыкаваны і выкрутлівы. Паводле меркаванняў шмат якіх даследчыкаў, магутнасць Тарцюфа грунтуецца на ягонай здольнасці пераканаць: ён — прадстаўнік вышэйшых сіл бога, караля... Магутны дух. Адкуль ён? Ад сілы гіпатэтычнага ўнушэння, ад саліднасці, інтэлекту, фізічнай сілы ці чалавечага абаяння — вырашаць выканаўцаў разам з рэжысёрам. Акцёрская індывідуальнасць Філатава падказала, што можна сыграць Тарцюфа з... бюракрычнага апарату. Давыдзкія спрабуе іншы фарбы. На жаль, добра выпрабаваныя і трохі назалелыя: яго Тарцюф дзейнічае спакусаю, але гэтай зброяй не ашукаеш дый не заваюеш Аргона...

Аргон жа ў спектаклі купалаўцаў — асоба цікавая. Усе яго доблесці даўно ў мінулым, ён даўно стаміўся, ва ўсім расчараваўся і, як я ўжо заўважала, саспеў для таго, каб быць ашуканым. Можна быць, захапленне Тарцюфам — апошняе намаганне неяк разнастаіць жыццё? Ён не галава сям'і, а толькі ягоны цень. Ніхто з ім не лічыцца, ніхто па-сапраўднаму не баіцца. Можна было б кінуць напрок А. Мілаванаву за тое, што ён ігнаруе мальераўскую трагікамедыю прасвятлення, але ў гэтым вырашэнні і ў гэтым спектаклі трагікамедыя матывы — залішня.

Выключна рэдкая шанца ролі Марыяны і яе выканальніцам. На гэты раз поспех А. Іваннікавай — бяспрэчны. Далікатна і дасціпна сыграная прасценная гісторыя пра тое, як паслухмяная дачка разрываецца паміж натуральнымі страсцямі і пачуццём абавязку. Камедыянае — «паразумење»

Аргона і Марыяны — адна з лепшых сцен у спектаклі.

Такой самай лёгкай камедыянасці чакаеш і ад выканальніцы ролі Эльміры. Па-жагоночку прывабная Эльміра А. Ельшэвіч крыху замаруджаная, млявая. Прычынаю таму ці шлюб з чалавекам сталага веку, ці нездароўе, пра якое з пачуццём распавядае Дарына... Дакладна скажаць цяжка. Другой выканаўца, Т. Пузіноўскай, роля пакуль проста не ўдалася.

Цікавая падалася ў спектаклі і работа Л. Давідовіч. Яна быццам працягнула галерэю сваіх адметных беларускіх кабет — спрытных на язык і ўчынак. Толькі і ў яе, і ў другой выканаўца — Г. Фёдаравой, асяроддзе зусім іншае. Іх французжанкі-Дарыны добра ведаюць свае вартасці і ўмеюць імі карыстацца. Дарына Л. Давідовіч смелая таму, што яна, а не Аргонава жонка, гаспадыня ў хаце. Яна выгадала дзяцей Аргона, і дзецці ставяцца да пакаёўкі як да маці. Дый Аргон не надта зле на Дарыну, больш таго — ён урэшце рэшт з радасцю прымае яе бок.

Прыёмам клаўнады карыстаюцца Г. Маляўскі (Клеянт), В. Манаў (Валер) і А. Уладзімірскі (Даміс). Гэта — даніна згаданым традыцыям фарсу. Больш таго: вядомыя мне спробы сыграць такія прамалінейна выпісаныя ролі ў рэалістычным ключы пакуль не ўдаваліся.

— А як Тарцюф?

Размаўляе па-беларуску? Цудоўна. Моўная культура гэтага спектакля заслугоўвае найвышэйшай ухвалы, хоць і дасталася акцёрам нялёгка. Пераклад Р. Бардуліна адметны і музычны. Есць магчымасць атрымаць асалоду ад самога гучання беларускай гаворкі, хоць і трэба заўважыць, што вершы недастаткова сцэнічныя. Акцёрам даводзіцца ці прыстасоў-

вацца да іх, ці пад сябе «падганяць». Упершыню за апошні час прыйшося добра папрацаваць і галавою, і языком — па-сапраўднаму прафесійна прапрацаваць над моваю.

Заслона адлучылася. Спектакль скончыўся. Гледачы раззіліся. Але фарс... зацягнуўся. На месцы даверлівага і ашуканага Аргона цяпер — пастаноўчык спектакля А. Папоў. І, натуральна, вынікае, што гэтая рэцэнзія — не на спектакль, а на ўчынік. Сутыкненне даверлівага з крывадушнасцю — тэма «Тарцюфа» — ужо абавязкова ў нашым побаче. Як той казаў, проза.

А. Папоў быў запрошаны на Беларусь, з ім быў заключаны дагавор. Умовы дагавора не выкананы. Я, шчыра кажучы, зусім не разумею, чаму вопытнаму і заслужанаму рэжысёру трэба даваць у тэатры выпрабавальны тэрмін, тым больш, што выпрабаванні і не было. У тэатры была чарговая праца над чарговаю п'есай.

Мне могуць запрэчыць: маўляў, чакалі падзеі, адкрыцця... Але чаму новы чалавек з першага разу лавінен здзіўляць і захапляць? Праца з незнамым калектывам, прызвычайванне, вывучэнне, урэшце, побы на чамаданых... Вось тры бы — цярылісці, мудрасці, кляпатліваці...

Бачыла я спектаклі А. Папова ў іншых тэатрах. Ён мае добрую прафесійную школу. Метадалогія ягонае працы блізкая і зразумелая купалаўцам, але ў далейшых планах тэатра ягонае прозвішча не згадваецца...

Што гэта? Адзнака высокай патрабавальнасці ці звычайны капрыз адміністрацыі? Мне падаецца, што разавыя пастаноўкі яшчэ ніколі не вызначылі тых, хто варты купалаўскае сцэны. Толькі за апошнія гады няўдача напаткала тут Л. Хейфеца, А. Смелякова, Б. Эрны, Я. Радамьсленскага, С. Данчанку, М. Шыйко... А яны — таленавітыя людзі. Можна, ўсё значна прасцей: трэба было «разумецца-спрацоўвацца» не на адным спектаклі?

— А як «Тарцюф»? — папытаець у мяне. Я думаю, што спектакль павінен жыць. Канчатковы адказ даць глядач.

Тацяна АРЛОВА.

ВІНШУЕМ!

Спаўняецца 70 гадоў вядомаму байкапісцу Эдуарду Валасевічу. Праўленне СР БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя і новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама зычаць юбіляру ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

ПА СЛЯДАХ

ВЫСТУПЛЕННЯ «ЛіМа»

«НА ЎСІХ АДНА «МЕЛОДИЯ»...»

У артыкуле пад таю назвай даследавалася праблема выпуску і распаўсюджвання беларускіх грампласцінак («ЛіМ» за 15.01.88 г.). Ян паведамілі нашаму тэатраў і музычных устаноў Міністэрства культуры БССР, вастрыня, надзёнасць і складанасць праблемы не змяняюцца. Але зроблены канкрэтныя захады, каб да 70-годдзя ўтварэння БССР рэспубліка атрымала разнастайную падборку новых грампласцінак. Якім чынам?

З сярэдзіны студзеня на працягу месяца ў Мінску зноў працавала перасоўная апаратная з фірмы «Мелодія»: рабіліся новыя запісы беларускіх выканаўцаў. Апроч таго, рэдактар рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі МК БССР Л. Мурашка разам з прадстаўніцамі фірмы Л. Садыхавай выявілі высакласнасныя фанаграмы, запісаныя на Беларускім радыё, якія таксама можна скарыстаць для вытворчасці пласцінак. Дырэктарам Беларускага рэспубліканскага Дома грампласцінак В. Тоўсцікам ужо зацверджаны спіс пласцінак, запланаваных да юбілею рэспублікі. Спіс немалы, але абавязваем яго цалкам.

Юбілейны альбом з 2-х пласцінак (першая — Акадэмічны народны хор БССР імя Г. Цітовіча, Акадэмічны народны аркестр імя І. Жыновіча, другая — артысты Беларускай эстрады, сярод якіх «Верасы», «Слэры», Я. Еўдзімаў, М. Скорынаў і інш.).

«Паўлічка» — спектакль Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы (2 пласцінкі).

«Свята» (у выкананні ансамбля народнай музыкі запісаны інструментальныя п'есы і песні).

«Купалінка» (вакальны кватэрт выконвае беларускія народныя песні).

Заслужаная артыстка БССР В. Пархоменка.

Акадэмічны народны хор БССР імя Г. Цітовіча.

Мінскі камерны аркестр, саліст заслужаны артыст БССР Г. Забара (творы Л. Абелівіча, Г. Вагнера, П. Альхімовіча).

Акадэмічны сімфанічны аркестр БССР (творы Я. Глебава, Д. Смольскага).

Беларускія народныя казкі. Вершы беларускіх паэтаў.

Кожны з гэтых дыскаў мусіць мець тыраж 2 тысячы экзэмпляраў. Большымі тыражамі — 5 тысяч — замоўлены пласцінкі Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі (інструментальна-эстрадна-музычна-беларускіх кампазітараў), «Песняроў», дуэта выканаўцаў аўтарскай песні мінчан Г. і Б. Вайханскіх, «Беларуская песня-87», а таксама дыск рок-групы «Сюзор'е» (10 тысяч экзэмпляраў).

Названыя пласцінкі павінны з'явіцца ў продажы ў чацвёртым квартале гэтага года. Так што, паважанячы чытачы, арыентуйцеся на лістапад: мабыць, ён прынясе пэўны музычны ўрадак.

АДДЕЛ МУЗЫКІ «ЛіМа».

Была капліца ў Куцавічах...

У тамах «Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» помнікі выглядаюць як цацачкі: прыбраныя, дагледжаныя, цалюцікія. І думкі нават не ўзнікаюць, што на справе можа быць наадварот. Аказваецца, можа, і па прыклады не трэба далёка хадзіць...

Не дае спакою ўбачанае на Ашмяншчыне. Чацвёрты том «Збору...» па Гродзенскай вобласці быў выдадзены летась. У ім ёсць фотаздымак драўлянай капліцы ў ашмянскай вёсцы Куцавічы, адмыслова зрубленай нашымі продкамі. На жаль, на момант выдання кнігі помніка ўжо не існавала: восенню 1985 года яго разбурылі.

Як гэта адбылося? Як магло здарыцца? Аказваецца, усё было вельмі проста: падагналі трактар, зачэпілі тросам — і распласталася па зямлі, стала грудай абломкаў памяць майстравіц дзядоў нашых і прадзедаў.

Галоўны віноўнік учыненага — тагачасны начальнік вытворчага ўчастка калгаса «Рассвет» Марыя Грыцэвіч. Барвенні з унікальнага помніка ў хуткім часе леглі ў зруб яе новага дома. Будматэрыял, хоць і стара-

даўні, аказаўся моцны і добра прыдаўся для новага будаўніцтва.

Ашмянскі народны суд аштрафаваў Грыцэвіч на 700 рублёў. Штраф — нікчэмны, бо страты тут не так матэрыяльныя, як маральныя. Аднак жа, дайце веры, Гродзенскі абласны суд і ў гэтым іску адмовіў, на грамадзянку Грыцэвіч накладзены штраф на суму толькі 70 рублёў...

Што ж думаюць з гэтай нагоды тыя, хто абавязаны быць пільна стаяць на варце народнай каштоўнасці, берагчы яе і ахоўваць? У праўленні калгаса «Рассвет», Навасёлкаўскім сельскім Савеце, на тэрыторыі якіх знаходзіцца вёска Куцавічы, у райвыканкоме і ў Ашмянскім раённым аддзяленні таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры лічаць: калі няма на будынку ахоўнай дошкі, зна-

чыць, не помнік. Але ж не было на капліцы ў Куцавічах ахоўнага знака з-за ўпушчэння тых жа мясцовых улад.

Старыя звычкі часоў нігілістычнага стаўлення да спадчыны, на жаль, жывучыя. Замахаў на культурную спадчыну няма, «чорны спіс» папаўняецца. Вось некалькі прыкладаў. Мядзельскі раён, вёска Вузла: разабрана драўляная царква. У 1984 годзе згарэлі старажытныя цэрквы ў Цімкавічах Капыльскага раёна і ў вёсцы Альшаны Столінскага раёна. Разабрана царква ў вёсцы Дастоева Іванаўскага раёна, звязаная з гісторыяй роду Дастаеўскіх. Разбураны вятрак пад Хойнікамі, вадзяны млын у Шкунціках Шаркоўшчынскага раёна.

Многія існуючыя помнікі знаходзяцца ў непрыглядным стане. Зірніце, напрыклад, што робіцца побач з руінамі Гальшанскага замка. Што ж гэта, як не забыццё і пагарджанне тым, чаму няма кошту?

У нас у рэспубліцы мы маем асобныя прыклады, якія павінны стаць агульным правілам. Успомнім, напрыклад, той жа Мірскі замак, Спаса-Ефрасінеўскую царкву ў Полацку. Ёсць і другія помнікі, што паўстаюць з небыцця. Так, вяртаюцца яны да жыцця цяжка, пакутліва, марудна. Але іншага шляху няма. Павінен быць адноўлены і помнік архітэктуры ў Куцавічах.

А. КЛЯШЧУК.
Фота аўтара

Такою была капліца.

Справа — Гальшанскі замак.

ПОМНІЦЬ, ВЕДАЦЬ, ЗБЕРАГАЦЬ

Рэспубліканскі савет Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры і праўленне Саюза журналістаў БССР падаялі вынікі рэспубліканскага творчага конкурсу на лепшае асвятленне ў друку, па радыё і тэлебачанню пытанняў аховы, выкарыстання і прапаганды гісторыка-культурнай спадчыны, прысвечанага 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. Дыпламамі I ступені Рэспубліканскага савета таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры і грашовымі прэміямі ўзнагароджаны рэдакцыі газет «Чырвоная змена», полацкай аб'яднанай «Сцяг камунізму», глыбоцкай раённай «Шлях перамогі». Дыпламамі II ступені і грашовымі прэміямі адзначаны рэдакцыі газет «Мінская праўда», аршанскай аб'яднанай «Ленінскі прызыў», смаргонскай раённай «Светлы шлях», ваўкавыскай раённай «Знамя Окцябры», шматтыражнай Мінскага вытворчага аб'яднання «Атлант» «Рабочее слово». Дыпламы III ступені і грашовыя прэміі атрымалі рэдакцыі газет «Гродзенская праўда», «Вячэрні Мінск», слонімскай раённай «За перамогу камунізму», капільскай раённай «Слава працы», слуцкай раённай «Шлях Ільіча». Дыпламамі, грашовымі прэміямі адзначаны таксама журналісты і пазаштатныя карэспандэнты В. Арлова, Л. Маліноўская,

В. Кіслёў, У. Хачырашвілі, А. Шышкевіч, С. Навумчык. Сёлета праводзіцца новы конкурс на лепшае асвятленне ў друку, па радыё і тэлебачанню пытанняў аховы, выкарыстання і прапаганды помнікаў гісторыі і культуры, які прысвечана 70-годдзю ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі. Асабліва важна новага конкурсу з'яўляецца тое, што рэдакцыі газет, тэлебачання і радыё вылучаны ў асобныя групы для заахвочвання. Конкурс праводзіцца ў два туры. У ходзе першага праводзіцца адбор матэрыялаў, прадастаўленых рэдакцыямі абласных, аб'яднаных, гарадскіх, раённых і шматтыражных газет, тэлебачання і радыёвяшчання. У ходзе другога тура рэспубліканскае журы разглядае адабраны матэрыялы абласных газет, тэлебачання і радыёвяшчання, а таксама матэрыялы 5 рэдакцый газет і 3 рэдакцый радыёвяшчання, ад кожнай вобласці і горада Мінска. Рэспубліканскія газеты і часопісы, тэлебачанне і радыёвяшчанне свае матэрыялы на конкурс прадастаўляюць у Рэспубліканскі савет таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры па адрасе: 220029, г. Мінск, вул. Старажоўская, 15. Вынікі конкурсу падводзіцца да 1 снежня 1988 года. Для ўзнагароджання пераможцаў устаноўлены дыпламы і грашовыя прэміі.

СЕМІНАР ПАЧАЎ РАБОТУ

На дошцы аб'яў у калідоры навукова-вытворчага аб'яднання «Белрэстаўрацыя» з'явіліся тры старонкі друкаванага тэксту з не зусім звычайнай назвай «План навуковага семінара «Праблемы гісторыі матэрыяльнай культуры Беларусі XIV—XVIII стст.». Разлічаная на год, праграма семінара прапанавала 23 даклады 15 даследчыкаў па розных галінах матэрыяльнай культуры таго часу, што застаецца па-за межамі ўніверсітэцкіх і інстытутных курсаў не толькі ў нашай рэспубліцы, але, бадай, і ў краіне. Адбыліся першыя пасяджэнні семінара, якія тычыліся агульных праблем вывучэння матэрыяльнай культуры XIV—XVIII стст., нумізматыкі, аналізу палітычнай і эканамічнай гісторыі Вялікага княства Літоўскага ў афіцыйных тэорыях і падручніках. Галоўныя напрамкі дзейнасці семінара вызначыў яго старшыня, намеснік загадчыка навукова-даследчага праектнага бюро аб'яднання А. Трусаў. Гэта пошукі адметных рысаў матэрыяльнай культуры беларусаў сярод суседніх этнакультур, высвятленне сувязі культуры

горада і вёскі XIV—XVIII стст., назіранні за эвалюцыяй і маральным рэчаў штодзённага ужытку на працягу перыяду феадалізму. Не пакінуў аб'яваўныя слухачоў даклад дыктара гістарычных навук, загадчыка кафедры гісторыі БССР Мінскага інстытута культуры А. Грыцэвіча, які пазначыў асноўныя вехі гістарыяграфіі Вялікага княства Літоўскага. Варта адзначыць, што не засталася ўбану моладзь. Райком намсамола разнамоўляў план навуковага семінара, даўшы яго да шырокага ведама, і тыя, хто жадае больш ведаць пра бацькаўшчыну, пра сучасныя праблемы яе вывучэння, знайшліся. Зроблены першыя крокі. Два разы ў месяц па чацвяргях у плаці гадзін вечара збіраюцца ў зале «Белрэстаўрацыі» па вуліцы Максіма Горкага навукоўцы, каб падзяліцца думкамі, абмеркаваць надзённыя праблемы. Так будзе да лета, калі «поле» пазаве археолагаў у дарогу, калі апусцеюць аддзелы, а ў верасні, калі збіраюцца пасля экспедыцый удзельнікі семінара, ён працягне дзейнасць. І. СІНЧУК.

3 ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ «ЛІМА»

Васіль САХАРЧУК

Позняе сталенне

За позняе сталенне папракалі,
а мы віны не адчувалі ў тым,
што хісткі час расклаў ужо на шалях
усе,
нат не пражытыя гады.

Надоўга западаюць словы майстра,
яны й цяпер — параграфы з праграм.

Дырэктар школы адкрываў нам
заўтра,

казаў узнёсла:
«Я зайздросчу вамі»

Ды зайздрасць тую
не цяну і ў грош я.

Як спалучыць бяздумнасць і наіў?
Не па сваёй віне жыццё ён
прыхарошваў,
не па сваёй у вочы нам хлусіў.

Нас прывучалі прывыкаць да масак.
Танчэла веры ў будучае ніць.
Нас прывучалі з несусветных казак
высновай незвычайных рабіць.

Што ж — папракайце нас за позняе
сталенне,
а кожны, хто не спаў,
з адкрытаю душой
гатовы пастаяць за пакаленне,
што ў бой ідзе з паўпраўдай-
паўхлуснёй.

Таму й свяцейшым абавязкам лічым
і гаварыць,
і біць штодня ў званы,
што не бывае праўды шматаблічнай,
бо шматаблічнасць — маскарад
маны.

Ачышчальны вецер, дзьмі,
працінай наскрозь штомоцы!
З выпадковымі людзьмі
зводзіў лёс —
і неаднойчы.

Сповідзь васьмі табе мая:

будзь заўжды такім суровым,
каб не стаў камусь і я
чалавекам выпадковым.

Адзіны верш —
а як ён ярка свеціць!
Адзіны верш —
а як душа баліць!
Што спела б нам дуда твая,
Пазце,
каб пан цябе не «здаў у маскалі»?

Нямала ты зазнаў зняваг, пагарды.
Дуда твая і плача і пяе.
У іншых ёсць і кабары і барды,
і ўсе яны —
сучаснікі твае.

Ды што прымерваць геній твой
да іншых,
і ты заззяеш бронзай між вякоў,
бо стаў легендай горкай,
акрыліўшы
у звонкім кове
песню жаўрукоў.

Пяюць і сёння жаўрукі ў Крашыне.
расою краскі м'яюцца ў траве...
Напісанае ў вогнішчы не гіне,
напісанае ў памяці жыве.

Не спакой
Лёсы людскія кладуцца на вагі,
людзей раз'ядае грыбок непавагі
да хлеба, да маці, да спадчыны
роднай,
да мовы, а значыць, і да народа.

Жыву неспакоем, каб гэты грыбок
нутро майго сына не з'еў незнарок.

Святлана КАРОБКІНА

Наша груша ўся чырвоная
Познім лістападным днём...

Слова вымаўлю чароўнае, —
Мо зіма абыздзе дом,
Мо мароз не стукне
ў студню...

Навальніцаю снягоў
Прыйдзе белы-белы студзень
У свой час...

Бакі стажкоў
Ўвямнуцца, абскубуцца...
Выйдзе з лесу лясяня
І захоча апынуцца,
Дзе шануюць шчэ каня,
Дзе хаціна, як старая,
Смутак тоячы, стаіць,
Дзе дарога, што вяртае
Тое ўсё, чым жыць ды жыць...

Хвароба робату б ці манекену,
Дык не, чамусьці гне і гне,
Гняце і дорыць целу ленасць,
Не адступае ад мяне.
Змаганюся, — а што тут зробіш,
Не паддаюся, не хачу
Хадзіць, нібы жалезны робат,
І за падзеямі сачу.
Чытаю новыя газеты,
Старыя кнігі, — сувязь ёсць,
Як быццам з іншае планеты
За мною сочыць ноччу хтось...

Не стане верным здрадлівае сэрца,
Не стане раптам, восенню, вясна...
Ты думаў, — дараваць магу
бясконца...

Лічы — цябе зраклася я сама.
Не здрадзіла, таму і не дарую.
Навошта кляты, — кляты ўсе — хлусня.
Дарогу сам сабе ты выбраў тую,
Дзе воз з пасагам, ды няма каня.

Не трэба аб'едкамі птушак карміць,
Насыпце ім чыстага зерня,
І птушкі вас будуць за гэта любіць,
Дарыць, каб пісалася, пер'е.

Не трэба штохвілю на неба глядзець:
Шлях Млечны прарочыць прыродзе
Усё, што павінны і мы разумець.
Хто сэрцам да гэтага дойдзе,
Не будзе за фортку аб'едкі кідаць,
Бо нават дзіце разумее,
Што мы, як і птушкі, павінны лятаць,
А васьмі жа — не кожны уме...

Алесь УСЕНЯ

Слалі нам рабочыя Берліна
Прывітанне шчырае з экрана:
Раптам у здзіўленні голас маці:
— Немцы! Ну якія ж гэта немцы?!
Гэта ж людзі! Глянё, яны ў
цывільным...
Немцаў бы адрозу я пазнала...

Сон

Сорак памятных год.
Трывожна.
Дымна.
Трэск саламяных стрэх.
Неба. Сонца. Зямля.
Прыгожа.
І мяне вядуць на расстрэл.
Вось і ўсё,
І ва ўпор з аўтаматаў.
Я стая ля апошняй мяжы.
Ах, як хораша пахне мятай!
Ах, як хочацца,
Хочацца жыць!
Хто прымусіць застыць імгненні?
Дзе мне мужнасці ўзяць і сілі?
Перад імі
Я стая на калені,
Стаў я літасці ў іх прэсіць...
Як жа раніцу я сустрану?
Як з людзьмі сустракацца мне?
Ну чаму, ну чаму ж і стрэлу
Не паспеў я пачуць
У сне...

ЗБОРНИК літаратурных партрэтаў «Ісці да чалавека», напісаных Аркадзем Русецкім, адрозніваецца ад іншых падобных выданняў, што ўбачылі свет адначасова з ім. І не толькі таму, што аўтар яго, кандыдат філасофскіх навук, які займаецца даследаван-

арыентаванасць ва ўмовах саваецкай рэчаіснасці, выяўляецца праз высокую ўчынку, а чалавек не губліць сваёй годнасці і застаецца Чалавекам у складаных, нават трагічных абставінах.

Гэта таксама адно з праўдзінна ўсім вядомай быўшаўскай

3 ВІЦЕБСКІХ КРЫНІЦ

Кніга пра пісьменнікаў-землякоў

нем праблем беларускай мастацкай культуры, зрабіў сур'ёзную пробу пра ў галіне літаратурна-мастацкай крытыкі. Ёсць адрозненне куды больш істотнае. Аркадз Русецкі разважае не проста пра творчасць пісьменнікаў, блізкіх яму па свайму светапогляду, светаўспрымання, а гаворыць пра кнігі літаратараў, якія нарадзіліся ў адной вобласці.

І Васіль Быкаў, і Уладзімір Караткевіч, і Анатоль Вялюгін, і Рыгор Барадулін, і Генадзь Бураўкін, і Янка Сіпакоў, і Анатоль Вярцінскі, і Сяргей Законнікаў родам з Віцебшчыны. Зразумела, гэты факт сам па сабе яшчэ нічога не значыць, тым не менш пры ўважлівым працытанні іхніх твораў — а гэта і робіць аўтар — можна заўважыць, што аб чым бы ні расказвалі, ні пісалі згаданым пісьменнікам, сразным лейтыватам праходзіць праз іх творчасць прывязанасць да родных мясцін. Выяўляецца яна, праўда, па-рознаму. У адных выпадках, напрыклад, у паэту, адчуваецца ў апяванні рэальна, блізкіх і дарагіх з маленства. У празаікаў сувязі гэтыя куды больш апасродаваныя. Прыцягненне родных мясцін — у самым шырокім, вядома, сэнсе — імкненне раскрываць шматграннасць жыцця людзей, адметнасць іх учынкаў і паводзін з пазіцыі народнай маралі, таго ўяўлення аб народным характары, што замацавалася ў свядомасці ад шматлікіх сустрэч з землякамі.

Гаворка, канечне, ідзе не аб нейкай рэгіянальнай літаратуры ці, скажам, нейкай абласной школе. Зроблена ўдалая спроба, разглядаючы канкрэтныя мастацкія індывідуальнасці, адначасова паказаць часасную карціну творчасці пісьменнікаў-землякоў. У гэтым спісе па праву першым прадстаўлены В. Быкаў. Прывязанца, калі чытаеш артыкул «Праўда на ўсё жыццё», напачатку з'яўляецца і некаторая няўпэўненасць: а ці здолее аўтар сказаць пра сусветна вядомага пісьменніка нешта сваё, іншымі не заўважанае, ці пераадолее хрэстаматыйнае ўяўленне аб В. Быкаве як летапісцу мінулай вайны.

Адразу скажу: А. Русецкі пераадолеў хрэстаматыйнасць ўяўлення аб творчасці В. Быкава. Прытым з поспехам, адмовіўшыся ад разважанняў аб усіх яго творах і вылучыўшы сярод іх аповесць «Знак бяды». І, пэўна, не толькі таму, што за гэты твор пісьменнік удасгоены звання лаўрэата Ленінскай прэміі, у аповесці «Знак бяды» важны расказ і пра вяртальны падзеі, і пра тое, што адбылася ў канцы трыццаціх гадоў. Аб трыццаціх сёння гаворыцца і пішацца шмат. Але ў той час, калі ствараўся «Знак бяды», пра такі перыяд маўчалі. В. Быкаў жа «праз успаміны галоўных герояў Цяпаніды і Патра Багацкаў... паказвае перыяд масавай калектывізацыі на Лепельшчыне, складаны 1937 год». «Такія рэспекцыя, — значае Аркадз Русецкі, — на наш погляд, зусім заканамерная і апраўданая. Тым больш, што падзеі 30-х гадоў не спрачаюцца, не скругляюцца вострыя праблемы, у якіх фарміраваліся характары герояў. І дзякуючы гэтаму мы больш зразумеем галоўную думку аповесці: патрыятызм людзей, які атрымаў сацыяльную

праўду. Тым самым выхапленна істотнае ў творчасці пісьменніка. На гэтым — «праўда на ўсё жыццё» — і пабудаваны літаратурны партрэт В. Быкава.

Разважаючы ж пра творчасць У. Караткевіча («Праз гісторыю ў сучаснасць»), Аркадз Русецкі, наадварот, падыходзіць да яе, як да з'явы сінтэтычнай, звяртаючыся і да паэзіі, і да прозы, і да драматургіі пісьменніка. Але і тут ёсць зыходны момант — стаўленне У. Караткевіча да гісторыі народа, адлюстраванне гэтай гісторыі, высвечванне на гістарычным фоне лёсу народа і такіх выдатных прадстаўнікоў, як Кастусь Каліноўскі.

Астатнія літаратурныя партрэты таксама пададзены аб'ёмна, з выхадам на праблемны аналіз, хоць Аркадз Русецкі не спрабуе, як кажуць, ахапіць неахопае. Напрыклад, гаворачы пра А. Вялюгіна («Яго спелае лета»), крытык у асноўным разглядае вялюгінскую Ленінію, і ў першую чаргу вядомаму паэму «Вецер з Волгі», што стала прыкметнай з'явай у беларускай паэзіі.

У паэзіі Р. Барадуліна на першы план вылучае прывязанасць аўтара да роднай яму Ушаччыны, аб чым, дарчы, сведчыць і назва артыкула «Заўсёды помніць родныя сценкі». Але гэта не значыць, што спрашчаецца разуменне творчасці аднаго з самых цікавых сучасных паэтаў. На яе Аркадз Русецкі глядзіць як на з'яву: «Творчасць пісьменніка аб паэты характарызуецца яе прыналежнасцю да часу, да вопыту эпохі, увабленага ў асабістым мастацкім вопыце, новым пастаянным выяўленнем назапашанага духоўнага скарбу. Сёння можна з упэўненасцю сведчыць, што ўсім гэтым патрабаванням у поўнай меры адпавядае паэзія Р. Барадуліна. Абвостранае пачуццё патрыятызму ў спалучэнні з высокім мастацкім майстэрствам, яго імкненне паўсядзённа спасцігаць Радзіму «абсяг», бачыць жыццё «неруш» і спазнаць яго «нагбом», сведчыць аб актыўнасці грамадзянскай і творчай пазіцыі паэта».

Дзякуючы кнізе А. Русецкага, чытач пашырыць сваё ўяўленне аб творчасці Г. Бураўкіна («Маладосць душы»), Я. Сіпакова («Бачыць чалавека»), А. Вярцінскага («Ісці да людзей»), С. Законнікава («Пад уважлівым позіркам Радзімы»). Кожны з гэтых літаратурных партрэтаў нясе на сабе адбітак непаўторнасці, адметнасці таго ці іншага пісьменніка. Хоць, скажам на праўду, хацелася б больш шырокай размовы аб паэзіі Г. Бураўкіна. Адчуваецца пэўная фрагментарнасць ва ўражаннях аб творчасці С. Законнікава.

Гаворачы пра жанрава-стыльваю асаблівасць зборніка, заўважу, што Аркадз Русецкі выкарыстоўвае і форму інтэр'ю — большасць партрэтаў заканчваюцца гаворкай аўтара з пісьменнікамі аб актуальных праблемах літаратуры і жыцця. Ёсць магчымасць прасачыцца, як самі творцы ставіцца да надзённых пытанняў сучаснасці, як іх задуму знаходзяць сваё мастакоўскае выяўленне.

«Ісці да чалавека» — кніга (яна выдадзена ў «Мастацкай літаратуры»), напісаная прамым чалавекам, улюбленага ў літаратуру, даследчыка ўдумлівага і дасведчанага.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

У ГАСЦЯХ — «ГОСЦІЦА»

Вясна, вясна! Што вынесла? — Сыр і масла, — Каб зіма згасла! Гуканнем вясны пачаў сваё выступленне дзіцячы фальклорны калектыў «Госціца» Беларускага радыё і тэлебачання на «Сакавіцкіх вяснях» у Доме літаратара.

Усяго два гады існуе гэты калектыў, якім кіруе Ларыса Сімаковіч, але паспеў ужо заваяваць прыхільнасць і папулярнасць у глядачоў. Асабліва запамінальнай для ўдзельнікаў ансамбля была паездка ў Маскву, дзе «Госціца» пазнаёміла масквічоў са старажытным абрадам нашага народа — налядкамі. Нядаўна калектыў высту-

піў у тэлеперадачы «Песню брыце з сабой». Узрост удзельнікаў ансамбля — ад чатырох да пятнаццаці гадоў. Усе яны з задавальненнем спяваюць малавядомыя беларускія народныя песні, выступаюць перад ветэранамі Вялікай Айчыннай вайны, даюць шматлікія канцэрты ў школах сталіцы.

На вечары выступілі артысты Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы З. Белыхавіч і А. Гарчуеў. Са сцягам В. Сакавіна жанчын павіншавалі пісьменнікі Г. Дзмітрыеў, М. Скрыпка, Л. Прокша, укладальнік кнігі «Песня о женщине» В. Вільтоўскі.

А. РУНЕВІЧ.

Тыя радкі пра захопленых у Прычарнамор'і ўзброенымі воймі трох незвычайных палонных з музычнымі інструментамі, якія палонныя называлі гусямі, а візантыйскія гісторыкі VI стагоддзя нашай эры — фусямі, мог чытаць і сам Францішак Скарына. І называлі сябе тыя палонныя славянамі, і гаварылі, што няма жалеза ў іх краіне і што, не ведаючы вайны і любячы музыку, яны вядуць жыццё мірнае і спакойнае, — з гусямі ў руках...

«Донеже от прирождения...»

Індывідуальнасць Францішка СКАРЫНЫ

Алег ЛОЙКА

Гісторыя, кажуць, не паўтараецца. Але, відаць, не ўсе людзі хочучы ў гэта верыць. Ва ўсякім выпадку, думаецца, што быў сярод тых людзей і Францішак Скарына, калі праз дзесяць стагоддзяў — 6 жніўня 1517 года ў чэшскай Празе таксама ўзяў у свае рукі «Гуслі» — скончаны ім друкам у гэты дзень «Псалтыр». У прадмове да яго малады друкар тлумачыў, што назву сваю яго першадрук займеў ад інструмента, падобнага да полацкіх гусяў, толькі што дзесяціструнных, зварок які бы прынароўлены дзеля ўсхвалення дзесяці біблейскіх заповедзяў.

Больш ці менш струнаў было на полацкіх гусях — якая розніца! Галоўнае, што гуслі былі выбраны маладым друкаркам у той час, калі быў ужо і шлях Альгердаў — з яго роднага Полацка да Крэўскіх, потым Медніцкіх, потым Вострабрамскіх варотаў у Вільню. Шлях Альгердаў — шлях мяча, што прадаўжаў шляхі ваяў, гайсаўшых ад Прычарнамор'я да Палесся і некалі паланіўшых і населінікаў суровай паўночнай, якія так любілі ракатанне гусяў.

Выбар, аднак, адбываўся не ў Празе: ён быў зроблены яшчэ ў Полацку — у Сафіі, як тады называлі Сафійскі сабор, у галубіцы пры ёй — напэўна, той дзе свой «Псалтыр» — рукапіс — пісала Ефрасінія Полацкая. Шлях Ефрасіні да «Гусяў» быў праз келлю. Келля, як і меч, не паланіла скаляра-палацаніна, хоць яго паланіла кніга, якая была ў руках царкоўнікаў. І яго жыццё пачыналася з дачыненняў з царкоўнікамі, каб ахвяраваць сябе на ўслугу пасольству, каб уступіць у вельмі складаныя ўзаемаадносіны з царкоўнікамі, свецкімі феодаламі і ўвогуле з людзьмі на зямлі, з богам — нібы існым у небе.

Думаецца, што не вельмі цяжка здагадацца, паўтарэння ў гісторыі чаго прагнуў Скарына, беручы ў рукі свой «Псалтыр». Праз 10 стагоддзяў, якія мінулі над Балтыкай, шмат што змянілася ля Заходняга Акіяна, як называлі Балтыку нашыя продкі. І славяне даўно ўжо на той час агоралі руду, пазналі меч, — мячоў стала куды больш, чым гусяў; нічэнку іх куды больш, чым музыкі. І верыў Скарына, што ў гісторыі паўтараецца не толькі злое, цёмнае, але і добрае, светлае: паўтараецца, павінна паўтарацца і музыка, любоў да яе і толькі да яе, бо чалавек на гэтым свеце павінен жа прагнуць быць чалавекам, павінен жа прагнуць мудрасці, пекнаты, гармоніі. Павінен! А

калі чалавек не разумее таго, што ён павінен, то трэба даць яму гэтае разуменне, абудзіць у ім гэтае разуменне. Так менавіта пачынаўся Скарына — будзіцель, кніжнік, асветнік, пачынаўся на скрыжальях мудрасці і музыкі, веры ў мудрасць чалавека і красу мелодыі і літары, пачынаўся як гістарычная асоба і непаўторная індывідуальнасць.

На жаль, да апошняга часу на Скарыну як індывідуальнасць мы часта пазіраем яшчэ, так скажам, зверху ўніз, а не

найменш удзячна мы Сярэднявекую, хоць яму 6 мы павінны былі быць, на мой погляд, у большай ступені ўдзячныя, чым Антычнасці. І якраз ці не ў сувязі з агульнай недаацэнкай Сярэднявекую мы і цягнем Скарыну ў «чыстыя» дзеячы Адраджэння, каб высакародніць яго, бо якое ж, маўляў, высакароднае гэтае Сярэднявекую, што ў нас асацыіруецца з інквізіцыяй, езуітамі, талмудзістамі, і толькі. Асацыіруецца не без прычын: бо яно якраз з найбольшай сілай сябе

знізу ўверх: пазіраем са свайго XX стагоддзя праз XVIII, XVII, другую палову XII, а не хоць бы з XV, XIV стагоддзяў, — прычым, адасабляючы ад Асветніцтва XVIII ст. і ад Барока і ад XIII — XV стагоддзяў як «класічнага», скажам мы ў дужках, сярэднявечнага для Заходняй Еўропы Сярэднявекую. Скарыну мы пераважна звязваем толькі з Адраджэннем, толькі з Рэфармацыяй, маючы разгалінавана распрацаванае разуменне шкалы духоўных каштоўнасцей Адраджэння, і акрэслена, некалькі заштампаванае ўжо бачанне тыпажу адраджэнскага дзеяча; маючы нарматыўнае разуменне Рэфармацыі і тыпажу яе дзеячаў. І не часта яшчэ, таго не заўважваючы, як бы ўіскаем, удаўліваем у рамкі клетчак адпаведных — схемаў Адраджэння. Рэфармацыя непаўторную матэрыю духоўнасці Скарыны, думаючы, што ўзвышаем, узвылічваем яго, а на самай справе прыніжаем, не бачачы сапраўднай цэльнасці яго індывідуальнасці — арганічнай, натуральнай, якая толькі ж дэфармуецца ад прымераў да фігуры Скарыны то шатаў Леанарда да Вінчы, то сутаны Марціна Лютэра.

Сённяшняя найпершая задача скарыназнаўства бачыцца, такім чынам, перадусім у канкрэтызацыі агульных яго тэзісаў, у высветленні рэальна-гістарычнага сэнсу нашых першасных слоў аб Скарыне-асветніку, гуманісце, дзеячу ўсходнеславянскага яднання.

Што дае найперш погляд на Скарыну ў гістарычнай перспектыве «знізу»? Ён дае найперш мажлівасць убачыць Скарыну ў сваім часе, які быў ні горшы, ні лепшы, чым які-небудзь іншы гістарычны час, і для Скарыны натуральны, у якога ён быў, як мы любім гаварыць, на пряднім краі. Таго часу яшчэ не называлі тады сярэднявекавым і не было яшчэ тады няўдзячных ацэнак сярэднявекую, якімі яно абрасла з часам. І быў у сваім часе Скарына, як рыба ў вадзе, а ў вадзе, як у вадзе — стрыжнявая плынь, завалды, невады. Скарына быў на стрыжні, трапляў у невады, а ў канцы яго — выкінула і на бераг, бо з роднай стыхіі на схілы Градчан. Ды час Скарыны быў яго часам, яго ўлоннем, — з мацярынскага ўлоння сярэднявекую ў яго развіцці на землях сённяшняй Беларусі ад X да XVI стагоддзя і вылоньваўся Скарына як велічная постаць.

Якія мы, усё-такі, у сваім часе часта фанабэрлівыя! Як мы часам недаацэньваем часоў мінулых! І асабліва чамусьці

ва ўсіх гэтых цемрашальскіх іпастасях выразіла. Але, якраз спараджаючы такіх дзеячаў, як Скарына, Сярэднявекую выражала і зусім іншую — перадавую, святлістую, магутную сваю існасць.

І так, Скарына — асветнік. Яго асветніцтва — апагей развіцця сярэднявековага рэлігійнага асветніцтва. Пачатак гэтага асветніцтва ў Белай Русі быў звязаны з літаратурнай дзейнасцю Ефрасіні Полацкай і Кірылы Тураўскага, агон, кажучы тэрмінам сярэднявековай творы риторыкі, — з асветніцкай дзейнасцю Скарыны — першадрукара, публіцыста, паэта. І то было рэлігійнае асветніцтва не чалавека ў сутане, а ў доктарскай манты. Яно працягвала рэлігійна-асветніцкія традыцыі Кіеўскай Русі і было ў перамяніцы з багамільствам, стрыгольніцтвам і ерассю Жыдоўстваў — асабліва ж з тымі ерасямі, якія Ноўгарадскі епіскап Генадзій называў «літоўскімі, акаяннымі». Ды ўласна ерассю рэлігійна-асветніцкай дзейнасці Скарыны не стала, бо яна ўзвышалася над царквой, касцёлам, пратэстанцкім зборам. І рэфармацыя яна не спарадзіла, бо яе клопат быў не аб царкве як арганізацыі, а больш усеагульны, больш універсальны.

Мудрасць, на якую абапіраўся Скарына, была кніжнаю і народнаю, — народная — практычна-жыццёвая, кніжная — біблейскаю і арыстоцэлеўскаю. Мы часам як бы забываемся, што ў адраджэнні антычных аўтарытэтаў у Адраджэння заслуга не з першых, бо на іх на ўсім працягу свайго развіцця абапіралася і Сярэднявекую, і на падвалінах арыстоцэлеўскай мудрасці засталіся не толькі схаласты, але і Аўгустын і Тамаш Аквінскі, і шмат у чым секулярызаваная мудрасць кніжнікаў Францыі XIII—XIV ст. Сам Скарына сцвярджаў, што мудрасць бажэсвенная і арыстоцэлевая ёсць нібы ўсёю мудрасцю свету, бачачы яе змясцілішчам «Біблію». Але сам Скарына ў сваёй грамадскай і практычнай дзейнасці зыходзіў з мудрасці куды шырэйшай, чым у «Бібліі», як ужо гаварылася, і з кніжнай і з народнай. Само ж скарынаўскае ўзвелічэнне «прамудрасці божай» было і, можа, дасюль засталася самым патэтычным узвелічэннем розуму ўвогуле. І сапраўды, хто больш абсалютызваў рацыё і яго сілу, ці рэлігійны асветнік Скарына ці дзеячы Асветніцтва — энцыклапедысты XVIII ст., — гэта яшчэ пытанне.

(Заначэнне на стар. 14—15).

«ПОНЕЖЕ ОТ ПРИРОЖЕНИЯ...»

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 13).

Складанасць праблемы індывідуальнасці Скарыны найперш у тым, што Скарына і быў дзецішчам Сярэднявекі і як бы не быў ім, ні то блудны ў яго сын, ні то падкідны. І гэта няцяжка зразумець, калі ўспомніць пра асобу Скарыны як прадстаўніка ўсееўрапейскай інтэлігенцыі, якой былі ў яго час людзі, падобныя да яго. Гэта ўжо ў XIII—XIV ст. ва ўніверсітэтах Францыі тая інтэлігентны гаварылі, што радзіма чалавека там, дзе веды. Становіцца ўсееўрапейскім інтэлігентам, Скарына з Полацка падаваўся ў Кракаў, Падую, Прагу, і гарады і гэтыя сталі яго радзімай, бо нарадзілі яго як інтэлігента. Ды знаходзячы сабе ўсе новыя радзімы за межамі радзімы, Скарына ніколі не забываўся аб горадзе, у якім нарадзіўся, аб зямлі, у якой нарадзіла яго маці, аб мове, з якою бог у свет яго пусціў. Французскія гуманісты сваёй глыбокай ведаў як бы забіралі радзіму ў сваіх вучняў. Лаціна як мова еўрапейскай сярэднявекі культуры нібы забірала ў навучэнцаў сваіх радзіму. Само дагматычна-рэлігійнае сярэднявекі навучанне з пракламываннем таго, што чалавек на свеце — толькі госьць, што яго вечны дом — неба, таксама забірала ў прававернага хрысціянна яго радзіму. Ды ні Кракаўская Акадэмія і Падуанскі ўніверсітэт, ні лаціна, ні бог не забралі ў Скарыны радзімы, і ён у радзімай слове ласку да сваёй радзімай зямлі выпяў, становіцца пры гэтым ужо не ся-

рэднявекі чалавекам.

Выпеў жа Скарына сваю любоў да радзімы з вывучкай сярэднявекі. А то была вывучка немалая. Бо само ж еўрапейскае рэлігійнае асветніцтва было проста пры абагаварэнні кніжнасці, слова, вуснамі аднаго са сваіх прадстаўнікоў заяўляючы: «Я ведаю двух багоў — Хрыста і славеснасць» (Эрмалая Барбара), вуснамі ж другога аб'яўляючы рыторыку рамяством, што суседнічае з геніяльнасцю. Менавіта з веданнем усіх правіл рыторыкі напісаны Скарынай яго гімн роднай зямлі, які пачынаецца словамі: «Понеже от прирождения...» І мы яшчэ не ўчынілі вельмі просценькай справы — не разгледзелі гэтага шэдэўра, што пачынае нашу нацыянальную пазію, у яго сувязі з таямніцамі курсуса плануса і курсуса веласка, прыёмаў інверсіі, раз'яднання, усячэння, леднаразовага паўтарэння аднаго ж і таго ж слова, найдалейшага захавання клаўзул — перападу дыхання, клаўзул элегічных, клаўзул рыфмаваных і ўсіх астатніх правіл рыторыкі, якая ў выпадку са Скарынай сапраўды аказалася ў суседстве з геніяльнасцю.

Еган Гутэнберг — бацька друкарскага варштата — казаў, што друкарства ёсць навук над навукі, мастацтва над мастацтвам. Скарына, пражны мудрасці, не мог не рынуцца да навукі над навукі — да друкарства, а маючы ў душы прагу пекнаты, ён браўся за друкарства як за мастацтва над мастацтвам. І ён быў разам з тым сьвядом сярэднявекі ўзвышэння майстра

як тварца формы, цудадзея, падобнага да бога-тварца. І адсюль вынікала формула дзеяння Скарыны-друкара — да мудрасці праз «Біблію», і да красы — праз «Біблію», да стварэння «Бібліі» як красы. І недзе так ці інакш суджэнні абярталіся, не маглі не абяртацца і ў выніку паперадзе мудрасці і красы з зыхоткім німам ахінулася паняцце «стварэння», «тварэння».

Скарына быў чалавекам, які гістарычнае значэнне сваёй друкарскай дзейнасці цалкам разумеў. Найпершы паказчык таго — наяўнасць канкрэтных датаў друку — менавіта найбольш гістарычных — першых, заключных. Пры тым нават і наяўнасць спецыяльнага выбару даты, асабліва першай — 6 жніўня 1517 года, дня Спаса, Прэображэння, далучэння да святла Фаворскага. Будучы прававерным хрысціянінам, Скарына не мог працаваць у гэты дзень ці паказваць праваслаўнаму, што ён на свята працаваў. Але Скарына не зважаў на забароны, бо яму важная была сімволіка: шэсць дзён бог ствараў свет, шостага скончана ім, Скарынай, стварэнне «Псалтыра», 6-га жніўня — свята Спаса-вратавання, дзень дзеяў вяртання душы яго «Псалтыр»; 6-га — свята Прэображэння — пераўтварэння, дзень дзеяў пераўтварэння душы, стварэння новых душы, адрыў іх ад цемры і далучэння да святла — «Псалтыр!» Паняцце «пераўтварэння», «тварэння» ставілі думку на ўзровень з паняццем «стварэння», а гэта ўжо набліжала чалавека да бога, адбывалася збліжэнне бога-тварца і чалавека-тварца. І Скарына як тварца сваёй друкаванай «Бібліі», не мігнуўшы вокам, акрамя выяваў на гравюрах падобных бога і яго прарокаў, змяшчае ў «Бібліі» і свой партрэт, а на адным з дрэварытцаў перад богам прадстаўляе ўласна сабе, укланяючыся, з апушчаным долу зрокам, як і належыць прававернаму хрысціяніну. Ды такое было ўжо не ў рамках дагматычнага сярэдня-

векі, бо падымала чалавека з ніцасці, з праху — да бога, ставіла чалавека паруч з богам. То было абагаварэннем чалавека, то было алагейнай старонкай у развіцці рэлігійнага асветніцтва на Беларусі, як і варыянт супражэння тут гэтага ж асветніцтва з красой.

Парыванні Скарыны да прыгожага былі часам проста ашаламляльнымі. Пад павеамі Адраджэння? Так, пад павеамі, але, можа, у большай ступені ад прыроджанага, ад укараненага ў характары нашых продкаў, ад таго, што ўжо было ў беларускім сярэднявекі. Прагу мудрасці вясчаў для нашых продкаў Кірыла Тураўскі: «Сладко бо медвеный сот і добро сахар, обою же добре книгий разум», а прагу красы да К. Тураўскага ўяўлілі ўжо хадакі, што выбіралі Кіеўскай Русі веру і пра якіх у летапісе чытаем: «Приходом в немци, и видехом в храмах многи службы творящы, а красоты не видехом никооеже».

І тут для нас немалаважны факт, што якраз частка названага летапісу з толькі што цытаванымі словамі лічыцца ўключанай у яго з недайшоўшага да нас Полацкага летапісу. І так, і дзеля спаталення прагі красы сваіх суайчыннікаў ствараў характава пражскай «Бібліі» Скарына, ствараў «Біблію», кажучы словамі У. Караткевіча, украснай, памятаючы і пра Красную, самую магутную башту Полацка і пра Красны мост з Верхняга Замка ў Залатоце. «Краснае» было для Скарыны «прекрасным», хоць чырвоная фарба была для яго таксама прыгожай, бо «Песні песняў» друкаваў дзвюма фарбамі — і будзённай руплівай чорнай, і — для ўшэхі вока — чырвонай, святочнай.

Пасля гэтага становіцца цалкам зразумелым, чаму «Біблія» Скарыны не магла не легчы на стол як краса і шрыфт, і буквіч-ініцыялаў, і гравюр, заставак. Душа Скарыны інакш не магла.

1621 годам датуецца верш Яна Казіміра Пашкевіча з пачатковымі іх радкамі: Полска квітнет лаціною,

Литва квітнет русчиною... Вобраз квету, ён асабліва стасуецца да русчыны Скарыны, да яго «Бібліі», у якой кветкі стылізаваныя і жывыя паперадзе вобразаў фауны. Зноў жа ў сваіх адносінах да прыроды Скарына сярэднявекі ці адраджэнскі, ці адно райскімі ўстаюць з гравюр і буквіч сонца і месяца, кветкі і дрэвы? Сабакагаловымі чалавекам Скарына не палюхае. Стылізаваныя кветкі на яго партрэце — гэта найперш узоры полацкага малявання. Нацыянальная стыхія, нацыянальны дух тут у Скарыны самыя адкрытыя, самыя моцныя, як і выява яго пачуццяў захвалення надзвінскім шматквешцем — васількамі, рамонкамі, кацюшымі, канваліяй, званочкамі, шпшыняй. І якраз у гэтай сваёй неабыхавасці да прыроды Скарына ўжо — не чалавек сярэднявекі, а ў пачатку прыроды менавіта родных мясцін — зноў жа партрэт свайго Надзвіння.

І тут мы можам адно здзівіцца, як такі дзейны чалавек, як Скарына, мог так заваставаць увагу сваіх гравёраў, чалавечнікаў, калі не сам ён быў мастаком-выканаўцам, на тым, што ў стане руху не вельмі ўбачыш, запомніш. А самога ж Скарыну мы ніяк не можам уявіць у стане сузіральным, бо ён — сам рух, само дзеянне пад дэвізам: вера без справы, без дзеяння — мёртва. Вера ў Скарыны была ў бога, ды не меншая — у сваю справу, у свой розум і пастулаты, сфармуліраваныя асталым Паўлам: «Кожны павінен разумець нас», «Маючы... надзею, мы дзейнічаем з найвялікшай апантанасцю».

Скарына быў у сваім дзеянні апантаным да авантурніцтва. Яго друкі ў Празе і Вільні былі ўсё ж чынам яго маладосці, і Скарына ніяк не мог хацць таго, каб у памяці нашчадкаў гэты ягоны чын застаўся нібы забаўка, грахі ягонай маладосці, а не вялікі пачатак усяго яго жыцця, тым больш, што сам ён, Скарына, не мог не імкнуцца да выдатнага, поўнасцю завершанага, дасканалыга, па-

Размова з Андрэем Макаёнкам

(Працяг. Пачатак на стар. 8—9).

ні і, хочаш не хочаш, кожны, каго ён выклікаў, павінен быў выслухоўваць яго саматужныя прамудрасці. Ды што табе гаварыць? Ты ж сам крывёю ўласнага сэрца вызнаў ягоныя грубыя, беспадстаўныя дамаганні. Дружа! Чаго толькі ён не плёў тады ў адрас тваёй камедыі і ў адрас галоўнага рэдактара, які падпісаў яе ў друк! А заадно — і ў адрас паэмы «Варшаўскі шлях», — як толькі ў яго паварочваўся язык называць таленавітыя, самабытныя творы заганнымі, шкоднымі, непатрэбнымі народу! Ён крычаў, што я не меў права пасылаць гэтыя творы ў друк без узгаднення, што я шмат разоў з гэтай прычыны пашкадую, бо ён яшчэ доўга будзе сядзець у «сваім» крэсле і мая вольнасць не будзе так сабе даравана. «Я знаю, — прышчыўся ён, — хто-ніхто хоча, каб я пайшоў адсюль, але я яшчэ доўга буду тут заставацца, маё вока яшчэ доўга будзе бачыць заганы літаратуры!» Калі б ведаў ён, як мала яму засталася казырыцца! Праз тры ці чатыры месяцы ён вылезеў з займаемага крэсла, як гнілы нікудышны корак, бо партыя не магла доўга цягнуць такога самаўлюбёнага, нікчэмнага дэмагога і бюракрата. Але гэта сталася праз некалькі месяцаў. А ў тых дні быў у сядле і запатрабаваў, каб «Таблетку пад язык» і «Варшаўскі шлях» рэдакцыя зняла з нумара. Разумееш? Рэдакцыя! Каб у яго лапкі былі чысценькія! Такі быў у тых часы метад! Я з абурэннем і катаржычна адмовіўся... Каб было табе зразумела, на якім нападе адбылася размова, перадаю літаральна

ўрываек з той «гутаркі».

У адказ на яго дамаганне зняць і камедыю і пазму я спытаў:

— У цябе тут у кабінэце ёсць магнітафон?

Ён узвіўся:

— Гэта што за пытанне?! Пры чым тут магнітафон?!

— А пры тым! Я хачу, каб было запісана на плёнцы, што я пасылаю цябе... да тае мацеры!

Вось, тут, дарагі дружа, я з задавальненнем пакідаю на момант раз'ятранага «дзеяча» і скажу табе колькі слоў аб тым, што гаварылася ў Пятра Міронавіча Машэрава, калі ён прыняў мяне перад зацвярджэннем на пасаду галоўнага рэдактара. Што Пётр Міронавіч вельмі шанаваў цябе і даражыў тваім талентам, — пра гэта я ведаў раней. Але пачуць, як ён выказваўся, успамінаў пра цябе — з якім бацькоўскім, братнім клопатам! — гэта адкрылася для мяне ўпершыню і вельмі хвалююча!

Пётр Міронавіч, як нам усім вядома, быў зацкаўленым чытачом нашай літаратуры, добра знаў яе лепшыя (ды і з «не лепшымі» не мінаў пазнаёміцца!) здабыткі і іх стваральнікаў. Амаль усіх больш ці менш прыкметных сваёй творчасцю пісьменнікаў ведаў у твар, з многімі быў знаёмы асабіста. Яму былі блізкія і дарагія кожная сапраўдная ўдача таго ці іншага празаіка, паэта, драматурга ці крытыка, з кожным творцам ён не мінаў пры выпадку пагаварыць, параіцца, умеў даведацца пра пісьменніцкія планы, задумы, цяжкасці, патрэбы, не цураўся дапамагчы, калі бачыў, што патрэбна яго дапамога, параіць,

падказаць нешта, ад чагось зацерагачы. Таму і ў час той нашай сустрэчы з Пятром Міронавічам гучалі клопаты аб пісьменніках, аб поспехах беларускай літаратуры, яе ўдзеле ў поспеце камуністычнага будаўніцтва, аб яе новых узлётах, аб тым, якія роля і абавязкі ў развіцці літаратуры перыядычнага літаратурнага друку, часопісаў, газет. Пётр Міронавіч то з натхненнем, з пад'ёмам раскаваў пра герою працоўных будняў, то маляваў планы новага будаўніцтва, сацыяльнага, духоўнага ўзбагачэння жыцця савецкага чалавека, то з гневамі, нават з абурэннем гаварыў пра недахопы, якіх магло б не быць, калі б кожны камуніст, кожны працаўнік з поўнай аддачай сіл і здольнасцей рабіў даручаную справу. Тое ж, безумоўна, і ў літаратуры... І я з радасцю павадамляю табе, Андрэй, што ўвесь час у размове прысутнічала тваё імя. Не адзін раз Пётр Міронавіч успамінаў камедыі Андрэя Макаёнка: «Вот здрава, вот каб усе пісьменнікі так адчувалі свой час, патрэбы грамадства...» І не адзін раз перапынаў размову і гаварыў: «Перадайце, калі ласка, Андрэю Макаёнку, што я з неярплівасцю чакаю яго новую камедыю!» «Прашу вас, скажыце Андрэю Макаёнку, што яго новай камедыі даўно пара быць на сцэне!» «Новая камедыя Андрэя Макаёнка вельмі цікавая! І многія мясціны былі ўжо амаль гатовыя. Чаму не канчае?! Яна нам вельмі патрэбная!»

З гэтых і іншых заўваг я зразумеў, што размова, безумоўна, ішла пра «Таблетку пад язык». Пётр Міронавіч чакаў яе, ведаў пра ход працы над ёй, хваляваўся, што заканчэнне п'есы затрымліваецца. І вось, калі п'еса была скончана і пайшла ў друк, асобныя людзі распачалі супраць яе сапраўдную вайну. З камедыяй «Таблетку пад язык» учынілі грубае, беспардоннае «забараняльніцтва». І яе, і пазму «Варшаўскі шлях» — творы, якія смела можна назваць гордасцю нашай літаратуры, — пакамандаўска, адміністрацыйна знялі з часопіснага нумара. Пакарысталіся тым, што Пётр Міронавіч Машэраў

быў у адпачынку, і справілі баль сваёй зламывасці і вераломства, дэманструючы самыя нізкапробныя вартасці чыноўнае прыроды. Я, безумоўна, быў упэўнены, што гэтая «перамога» ваўрачых мяшчан ад культуры — з'ява кароткачасовая, і так яно і здарылася: прыхаў Пётр Міронавіч, і ўсё стала на свае месцы — і камедыя «Таблетку пад язык», і паэма «Варшаўскі шлях» праз колькі нумароў выйшлі да чытача на старонках «Польмя». Але, дружа мой, хоць я і стараўся цябе сукалоць, усё ж адчуваў, якога сардэчнага болю, якой цяжкай дэпрэсіі гэтая непрыглядная гісторыя табе каштавала. Адчуваў і ведаў, бо, хоць і сукалоў цябе, але ж і сам вызнаў і глушыню бяссонных начэй, і нервовую непрыкаянасць, і прызнаюся, прыкрою душэўную збянтэжанасць: што ж можна зрабіць, каб такое не паўтаралася?..

Якое шчасце, Андрэй, што ў сваім рашучым наступе за перабудову ўсіх сфер дзейнасці нашага грамадства партыя строга асудзіла падобныя камандна-адміністрацыйныя метады кіраўніцтва літаратуры і мастацтвам! І як шкада, што ты не можаш на ўсю магутнасць свайго таленту пакарыстацца сягоння ўсімі сугучнымі часу заваёвамі нашага ладу жыцця — перабудовай, дэмакратызацыяй, публічнасцю, раскаванасцю душэўных і духоўных сіл чалавечых уземаадносін, — не адзін трыумф чакаў бы цябе сягоння на тваім слаўным творчым шляху! Зноў і зноў я ўслухоўваюся душою ў твой голас, бачу твай праніклывы погляд, тваё смелае макаёнкаўскае зазіранне ў самыя глыбінныя працэсы жыцця, — і зноў, і зноў востры смутак працінае сэрца: колькі, я ўпэўнены, карыснага, добрага, таленавітага ты аддаў за нашай перабудовай, нашаму гістарычна-ачышчальнаму, наступальнаму руху наперад!.. Колькі на-носнага, застойлівага, бюракратычнага, злачынага, непрымальнага для жыцця савецкага грамадства адкрыла нам публічнасць і галоснасць, — і як патрэбен зараз партыі, народу востры

мятаючы, як і ўсё Сярэднявечча, прыказку:

— усё, што складаецца з трох, выдатнае. І па гэтым так настэрна, так смела і без перадыху дзейнічаў Скарына, прагнуўшы трэцяга свайго друку. Рызыка пры гэтым была яго накіраваннем, і ў рызыцы сваёй ён быў прыгожы, бо не быў індывідуалістычны, меркантильны, эгаістычны, як на той час унікальны індывідуалізм, меркантилізм, што вялі да абатварэння дуката, будучы ў «голай» сваёй існасці «чыстым» прадуктам Адраджэння як эпохі росту буржуазных вытворчых адносін. Старэйшае па часу скарынаўскае бачанне чалавека пры богу як богу роўнага, у прамудрасці божаў, дасканаласці, думачы, сапраўды прывабнае буржуазнай маралі, спароджанай пенязем, які збыдлаўся, становіцца чыстаганам, трапляючы ў рукі ліхвары і абясцэняваючыся, пры абясцэненні сваёй ішчэ больш эксплуатацыю эксплуатаемых узмяццяючы. І тым больш рызыкаўна «падцягваць» індывідуальнасць Скарыны да характарыстык заходнеўрапейскага Адраджэння, бо ўсходнеславянскае Адраджэнне — гэта зусім не дубль Адраджэння заходнеўрапейскага, а з'ява цалкам аўтаhtonная, арыгінальная, на сваім гісторыка-культурным падлеб'і, хоць пад уплывам заходнеўрапейскага Рэнесансу яно фарміравалася. І што гэта так, у цэлым вельмі хораша лішні раз даказвае таксама і гісторыя росту Скарыны як індывідуальнасці, якую ў агульных штыхах мы акрэслілі б так: пад павямай заходнеўрапейскага гуманізму сын улоння асобнага, для Заходняй Еўропы — варварскага, падаецца ў само гарніла заходнеўрапейскага гуманізму, але, прайшошы яго, вяртаецца ў сваё радзімае Сярэднявечча, каб стаць тут у шэраг першых дзеячаў усходнеславянскага Адраджэння. «Варвар застаўся варварам!» — маглі злосна гаварыць пры гэтым яго супраціўнікі, але Скарына на самой справе вырас у найярчэйшы квет сярэднявечча.

невяковай русчыны, што ўступала ў сваё Адраджэнне, — русчыны, звязанай, па-першае, з агульнаславянскім зместам, які ёсць у «Бібліі», па-другое, з прагай нашых продкаў музыкі, лепаты, мудрасці, дасканаласці, гармоніі.

Ды гаворачы пра індывідуальнасць Скарыны, мы павінны бачыць яе і ў розных чарговых іпастасях: полацкі скаляр, кракаўскі бурсак, чалавек у манты, Адсей у манты і ў купецкім сінім кабаце або ў кажуху, лекар, каралеўскі сакратар, сакратар віленскага біскупа Яна, каралеўскі батанік на Градчанах. Адзёнка, аднак, унутранага свету яго не змяняла, як не змянялі яго і няўданы.

Багемская камора на Градчанах Скарыну не мілавала. Але трагічна яго фігуру рабіла не гэта: самавыгнанцам ён быў на Градчанах. Не банітам, як казалі гады, бо ніхто яго не асуджаў на выгнанне за здраду, як толькі ён сам сябе сваёй адлучкай у Маскву, у якую ён не накіравацца не мог, толькі ў Маскве бачыць мажлівасць поўнага ўвядзення свайго, поўнага зварэння ідэі свайго жыцця. У Маскву Скарына паехаў, як вядома, пасля поўнага свайго выйгрышу ў так званай познаньскай эпапеі, пасля атрымання ім ад караля Жыгімонта дзвюх прывілей. У любым горадзе мог з ласкі караля асесці Скарына, любую малую ці вялікую справу рабіць, вызвалены ад юрысдыкцыі ўсіх чыноў і ад падаткаў таксама. Ды Скарына выбраў горад, які каралям Жыгімонтам не прадугледжваўся. Сам выбар гэтага горада перакрэсліваў прывілей Жыгімонта, а тым больш хаджэнне ў яго. Але так як ідэя жыцця Скарыны, справа Скарыны не магла канчаткова здзейсніцца без далучэння да ўсяго абсягу ўсходніх славян, Скарына пайшоў у Маскву. А не пайшоў бы ён у яе, ці б сцвердзіў ён сябе як дзеяч яднання трох братніх народаў не мячом, а кнігай — мудрасцю, пекнатой, ідэяй гармоніі?

Фёдара Курцына ў Маскве ўжо не было. Максім Грэк

быў у затачэнні. Паміраў у Волаку Ламскім ці памёр ужо вялікі князь Васілій Іванавіч. І была сустрэча з мітрапалітам Данілам, і Скарынава мара аб трэцядруку згарэла ў звычайным сярэднявечным вогнішчы. І было гэта тым, што Сярэднявечча адхіляла Скарыну ад сябе, хоць ён быў з яго ўлоння. І то ў Маскве быў кароткі фінал таго адхілення, бо яго пачатак быў у Вільні. Феадалізм увайшоў тут у поўную сваю сілу не дзеля таго, каб спрыяць ідэі Скарыны з яго службай пасольству, з яго мірнай місіяй кніжніка. І па гэтам Скарыну і не падумалі падтрымліваць ні князь Канстанцін Іванавіч Астрожскі, ні Радзівілы, ні Альбрэхт Гаштаўт, ваявода віленскі, канцлер Вялікага княства Літоўскага. Усе яны былі з цёмнымі сіламі сярэднявечча, а не са светлатой, роўна як і іх мажнаўладская магутнасць на ўзыходзячай лініі развіцця мясцовага феадалізму народжанай. І такім чынам і ў гэтай сувязі Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае нібы незаконнанароджанага сына свайго Скарыну ад сябе адкідала; Скарыну адкідалі ад Беларусі цёмныя феадальныя сілы Беларусі. У гэтым была драма і трагедыя Францішка Скарыны як выдатнай індывідуальнасці.

Ды дух яе заставаўся непераможным. Не сумняваемся, што прага трэцядруку турбавала Скарыну і на Градчанах, і таму ён сышоў і з іх. Нойштадт — назва апошняга горада, вядомага нам на жыццёвым шляху Францішка Скарыны. Нойштадт!.. Новы горад!.. Красамоўна, ой, як красамоўна ж вяжацца назва таго горада да сімвалікі навизны, адкрывальніцтва новых шляхоў і новых часінаў. Скарына не быў бы Скарынай, каб ён не шукаў Нойштадта. Бо ў пошуках новага найперш і выяўляла сябе ўся светлата Францішка Скарыны як індывідуальнасці, як вялікага грамадскага дзеяча, як першадрукара, як мысліцеля, мастака і маэстра эпохі ўсходнеславянскага Адраджэння.

сатырычны талент, такі талент, якім валодаў ты! Час ідзе, і чым больш аддаляецца дзень, які забраў цябе ад нас, твайх сяброў і папелнікаў, тым больш адчуваецца, як не хапае нам таго выкрывальнага пафасу, той бескампраміснай сцвярдальнай пазіцыі, якія былі падуладны табе, драматургу палымянага ўзлёту мыслення і паучэння!.. І разам з тым — як патрэбен у нашых творчых шэрагах чалавек, які ў гэтыя бурлівыя дні прымаўся б усімі шчырымі працаўнікамі літаратуры як носбіт грамадскага, таварыскага сумлення, як чалавек — далёкі ад сцвярдальнасці і групаўшчыны, фанфаронства і пазёрства, самалюбавання і самапахвальбы, — а які шчодрое багацце сэрца бескарыслыва аддаваў бы ўсім, хто стаіць у адным з ім творчым страі, прыносіў бы падтрымку кожнаму, хто яе чакае. Ты быў такім, Андрэй! Ты ўмеў і заўважаць самотнасць душы таварыша і знайсці яму сучаснае слова; і ўбачыць нараджэнне новага таленту і падаць яму руку дапамогі, як добры, чулы настаўнік; і мог адкрыта, чэсна выказаць абурэнне там, дзе другія праходзілі міма. Ты быў таксама і незвычайны для нашага часу феномен — не прапуская без увагі, знаходзіў час і ахвоту прачытаць творы сваіх калег, таварышаў і сяброў, і не толькі прачытаць, але і выказаць аб іх сваю думку.

Да канца дзён не забудзецца мне, дружа Андрэй, як радаваўся ты, калі з'явілася ў друку мая кніга «Кніга ста песень», адзначаная потым Дзяржаўнай прэміяй, з якой чуласца гаварыць пра паэму «Трыпутнік», аповесць «Вандрунае шчасце», пра вершы, якія, бывала, спынялі тваю сяброўскую ўвагу...

А колькі разоў бачыў я тваё зацікаўленае, усхваляванае стаўленне да творчасці калег па драматургічным цеху! Хоць бы трохі ўсім нам такой выбуховай неабіякавасці, якую, напрыклад, наглядна і неаднойчы, калі ты гаварыў пра маладога Аляксея Дударава, прадракаючы яму шчаслівую драматургічную будучыню... Не шкадаваў ты добрых слоў Алясю Петраш-

кевічу, Міколу Матукоўскаму, Івану Чыгрынаву, нават некаторым яшчэ толькі-толькі «пачынаючым» драматургам. Мне яны былі або зусім, або амаль невядомыя, а ты ўжо адкрыў іх — прачытаў іх першыя п'есы і веў з імі сапраўдную шчырую настаўніцкую працу...

І разам з тым памятаю, як абураліся ты творчай непераборлівасцю аднаго ўжо немаладога аўтара, які, стварыўшы адну даходлівую п'есу, пачаў потым вырабляць бяздумныя, адна на адну падобныя, п'есы-аднадзёнкі. «Што трэба чалавеку! — хваляваўся ты. — Першая п'еса пайшла добра, грошай хапае, дык чаго ж ты спяшаешся, за чым гонішся? Трэба з ім пагаварыць. Пра ўсё скажу адкрыта, сур'езна!..»

А колькі прачытаў ты рукапісаў, пакуль быў галоўным рэдактарам «Нёмана»! І было ж гэта не проста прачытанне, а шчырая работа розуму і сэрца, ускладанне на алтар літаратуры ўсіх маральных сіл, адыманне ад сваёй творчай працы немаладога душэўнага патэнцыялу. Эх, дружа Андрэй! Дзіву трэба давацца, з якой кавалерыйскай лёгкасцю апісвае хто-ніхто тваё жыццё, фіксуючы ўвагу на многа чым дробязным і неабавязковым, часцей за ўсё прыцягнутым на патрэбу абыякавасці, і «забываючы» сказаць, што ты быў волат працы, творчага гарэння, грамадзянскага, партыйнага выяўлення сваёй высокай пісьменніцкай асобы. Што ж, час, дружа, усё ставіць на свае месцы!.. Ты ж ведаеш пра выпадак, калі пра Сяргея Ясеніна з'явіўся паскудны пасквіль «Роман без вранья...» У ім пра вялікага паэта Расці напаставана столькі зласлівага, столькі брыдлага, столькі подленькага. І тады, у той далёкі час, гэты так званы «раман» хадзіў па руках, і тады абыякава зларадна хіхікаў: «Ага, дык ён жа не лепшы за нас, ату яго, ату!..» Але прайшлі гады, і дзе ён зараз, той «Роман без вранья», і дзе той Марыенгоф, стваральнік гэтага таннага пасквіля? Няма іх, як быццам і не было зусім, а светлы, чысты, праменьлівы, звонкагалосы пясняр Расці Сяргей

Ясенін стаў любімым паэтам усіх народаў нашай краіны, усіх у свеце, каму дарага сапраўднае паэзія!

Застанецца, дружа Андрэй, і тваё імя, як імя палымянага сына свайго народа, непадкупнага рыцара праўды, гняўлівага, але не зласлівага, суровага, але і шчырага і пашчотнага, гатовага на любую ахвяру дзеля душэўнасці і хараства.

Як і раней, хоць і цяжэй з кожным годам гэта рабіць, бываю я на сваёй радзіме, Андрэй. Маці мая стала ўжо зусім старэйшая, аслабела, але памятае да драбніц, як ты бываў у нас у гасцях, памятае твой голас, вясёлы смех, усё памятае. Калі я сказаў ёй, што хачу напісаць пра цябе, ды нешта замарудзілася мая праца, яна накарала: «Кінь усё, а гэта зрабі. Ад светлай памяці святлей у сэрцы робіцца. Беражы святло гэтае, сынок, да канца беражы!..» Вось і пішу, Андрэй, і зноў, і зноў я клічу цябе, як толькі паўстаюць у сэрцы пытанні, на якія толькі адзін ты мог даць праўдзівы адказ, як толькі ўскальхне душу любімае паэтычнае слова, якім мы радаваліся з табою ў адно супольнае дыханне...

Прыехаўшы на радзіму, стаю разам з табою над светлай ракой майго маленства і маладосці, над Сажовай прэзрыстай імклівай плыню, над зялёнымі, духмянымі берагамі і бачу ўсе мясціні, дзе бывалі калісьці з табою, пулялі ў глыбіню ракі блешні, радаваліся жыццю, гаварылі пра свае дні, пра будучыню, шукалі адказы на многія пытанні.

Вунь стаіць дуб разложысты, дзе ты рагатаў на ўвесь лугавы закутак, калі даўжэзны выкрутлівы шчупак, схапіўшы тваю блешню, выскачыў з вады, стаў, нібыта спрактыкаваны лаўкач, на хвост, паматляў зубастай папшчаю і, вызваліўшыся такім чынам ад кручой, нырнуў у глыбіню. «Ну і артыст! Ну і мастак! Вот каму б Моціна сыграць!» — рагатаў ты...

А вунь пад тымі вязамі мы сядзелі з мясцовым бакеншычым, і ты з запалам гаварыў яму пра свой фелетон «Карасёва адысея», які з'явіўся

перад гэтым у «Звяздзе». Бакеншыч, пасмяяўшыся, расказаў табе пра мясцовы выпадак браканьерства, і ты ўважліва слухаў і ўсё пытаўся.

А вунь на той ажынавай грыве мы сядзелі, стаіўшыся, глядзелі, як выводзіла цяцёрка сваіх малых — пакупацца ў цёплым кургановым пасочку. І ты гаварыў, шчаслівы, пра харастовы зямлі, радасць жыцця, і я быў удзячны табе.

І раптам — хоць і гляджу на Сож, а бачу зусім іншы малюнак: зала пасяджэнняў у Саюзе пісьменнікаў, канцаецца партыйны справаздачна-выбарчы сход, мы стаім у чарзе па бюлетэні для тайнага галасавання. І ты гаворыш, што ўжо скончыў новую камедыю, пра якую расказаў раней, і мы дамаўляемся, што роўна праз тры дні (час, патрэбны для перадрукавання на машыніцы) ты прыносіш п'есу ў «Полымя»... Але якраз праз тры дні цябе не стала...

Дружа, дружа... Хоць усе мы і ўсведамляем, што не ў нашай уладзе адхіліць непазбежнае, ды ўсё роўна немагчыма стрымаць боль сэрца, немагчыма заглушыць трагічныя пытанні: чаму, навошта, для чаго? Чаму адыходзяць непаўторныя, прыгожыя людзі, навошта настае хвіліна, калі чалавек, поўны багатых творчых задум, планаў, цікавых вострых сюжэтаў, знаходак, вобразаў, калізій, разнастайных сцэнічных варыянтаў, поўны яркіх духоўных сіл і таленту — раптоўна вымушаны пакінуць любы свет, усё, чым даражыў і захапляўся, дзеля чаго не пашкадаваў нічога, да апошняй крывіні сэрца?

Стаю побач з табою, гляджу ў твой светлы, адухоўлены твар, гавару з табою, хачу і не магу не верыць: ты — жывы, і словы твае — жывыя, існыя, сапраўдныя, а боль сэрца не сціхае, і пытанні смутку гучаць і не змаўкаюць: чаму, навошта?!

Калентыў штотыднёвіна «Літаратура і мастацтва» смуткуе з прычыны смерці былой супрацоўніцы рэдакцыі КОНАНАВАЙ Валіцыі Міхайлаўны.

НА АБСЯГАХ КУЛЬТУРЫ

ЦІ МОЖА існаваць культура без культурных адносін? У апошнія гады ў гэтым пытанні мы стараемся разабрацца. Бо сапраўды: многанациональнасць — унікальная рыса нашай савецкай культуры, і вывучаючы матэрыялы нядаўняга Пленума ЦК КПСС, першую чытату з прамовы М. С. Гарбачова я сабе перапісаў таку:

«Сапраўдны інтэрнацыяналізм, сапраўдная дружба

латышкага вучонага, перакладчына. Яшчэ яе называюць паўнамоцным прадстаўніком дружбы нашых народаў — латышкага і беларускага.

А пачалося ўсё ў Мірэдзі Абалы з Полацка, з Палаты, з той рэчкі, якая і перакладаецца з латышкай мовы як паводкавая, паўнаводная.

Калісьці крывічы-палачане накіравалі на балцкія землі. І сёння толькі археолагі ў курганах, філолагі ў мовах могуць выявіць рэха

патрыярхальнай абшчыны, у XI—XVII стагоддзях — феадальнай сядзібы (дарэчы, мае Мёры і Майёры на Рыжскім узмор'і таксама ў роднасці).

Гэта я ўсё пішу для таго, каб чытачы лепш зразумелі радок з нядаўняга пісьма нашага прыязнага сябра з Рыгі Мірэдзі Абалы: «...Вось чаму я ў Беларусі пачуваюся так добра: гэта ж радзіма маіх продкаў!»

«Культура» нацыянальных адносін да нядаўняга

лютага 1923 года. (Значыць, нядаўна ёй споўнілася 65 гадоў.) Камсамольская актывістка, яна толькі выпадкова не загінула ў турме ад рук нямецка-фашысцкіх акупантаў. Пасля вайны скончыла Латвійскі ўніверсітэт і стала працаваць у Інстытуце мовы і літаратуры Акадэміі навук. Будучы нандыдатам філалагічных навук, даследуючы творчасць Райніса, Судрабална, адкрыла для сябе і пераняла іх шчырую любоў да Беларусі. І з Полацка, куды Мірэдзі Абала была запрошана на святкаванне 450-годдзя беларускага кнігадрукавання, пачалася яе служба латышка-беларускаму пабрацімству.

Даследчычая работа натуральна перайшла ў перакладчыцкую. Пра творчы набытак Мірэдзі Эдуардаўны можна прачытаць у першым томе «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі». Напішу пра нядаўняе. Летась за ўдзел у выданні поўнага акадэмічнага збору твораў Яніса Райніса ў 30-ці тамах ёй было наддана званне лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Латвійскай ССР. Летась здала ў выдавецтва «Ліесма» чарговы рукапіс перакладаў з беларускай мовы. Адрэдагавала на грамадскіх пачатках пераклад В. Сёмухі драмы Я. Райніса «Агонь і ноч», якая сёння выходзіць у «Юнацтве».

Услед за рыжкімі беларусам Пятром Масальскім (гэта М. Абала адрэдагавала яго перакладчыцкую кнігу «Дайны») яна спрабуе скласці латышка-беларускі слоўнік. Але ёсць пытанне: хто выдавец? Засталася ж нявыдадзенай па-беларуску кніжка Д. Віксана і М. Абалы «Дружба, умацаваная ў вяхах» — пра беларуска-латышскія гістарычныя і літаратурныя сувязі.

Цяжка перакласці імя Мірэдзі Абалы. У ім — свячэнне, мігценне, ззяненне. Гэтым імем называюць чалавека, каб ён быў радасным і вясёлым. Такія і ёсць у жыцці Мірэдзі Абала-Яблыня з яе шчырым сэрцам сябра-суседа.

Сяргей ПАНІЗНІК.

з 14 па 20 сакавіка

14 сакавіка, 19.25
«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»
Агляд крытычнай пошты тыдня.
14 сакавіка, 19.50
«ШАНУЙЦЕ ПЕСНІ СВАЕ»
Сустрэча з народнай спявачкай Н. Бурак з вёскі Ахонава Дзятлаўскага раёна Гродзенскай вобласці.
15 сакавіка, 20.15
«МУЗЫКА МАЕЯ РЭСПУБЛІКІ»
Канцэрт камерна-інструментальнага ансамбля Беларускага тэлебачання і радыё пад кіраваннем Я. Валасюка.
У праграме творы Аладава, Глебава, Вагнера, Туранкова, Семянякі, Суруса, Пукста.
Вядучая — музычны каментатар Э. Язерская.
15 сакавіка, 21.50
«ЛІРА»
Мастацка-публіцыстычная праграма.
Тэма перадачы — мода і грамадства.
Вядучы — рэдактар У. Сцепаненка.

16 сакавіка, 20.20
«ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ»
Вершы У. Караткевіча чытае Г. Кухальская.
16 сакавіка, 21.50
У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ
А. Мдзівані. «Дзвін Давыдаў».
Спектакль Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР.
Рэжысёр-пастаноўшчык Б. Утораў.
18 сакавіка, 19.45
«РАДЗІМІЧЫ»
Літаратурна-мастацкі часопіс з Гомеля.

Вас чакае сустрэча з маладым мастаком У. Лосевым і пісьменнікам В. Ткачовым. Пачуеце новыя песні Е. Акуліна і пазнаёміцеся з літаратурным гуртком Жлобінскага дзіцячага дома.
19 сакавіка, 16.15
«МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫВАЛА...»
Да 70-годдзя ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі. Успамінае А. Заваіна.
19 сакавіка, 18.00
«МЕТРАНОМ»
Некалькі відэасюжэтаў з удзелам папулярных артыстаў савецкай і зарубежнай эстрады. Сярод удзельнікаў праграмы — кампазітар Ю. Семяняка, паэт У. Карызна, артысты М. Жылюк, І. Адзіноца, Я. Еўданімаў, В. Пархоменка, амерыканская джазавая спявачка А. Франклін.
Вядучая — музычны каментатар Э. Язерская.

20 сакавіка, 16.00
«МІНСК МУЗЫЧНЫ»
Р. Шуман. «Рэквіем». Выконвае Дзяржаўная акадэмічная харавая капэла БССР імя Р. Шырмы і Дзяржаўная акадэмічныя сімфанічны аркестр БССР.
Каментарый Л. Барадзіной.
20 сакавіка, 19.20
«У НЯДЗЕЛЮ ВЕЧАРМ»
«Снарбонка беларуская». Фальклорна-этнографічная праграма з удзелам народных музыкантаў.
20 сакавіка, 22.50
«СУСТРЭНЕМЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
Эстрадна-музычная праграма.

А Б'Я В Ы

БЕЛАРУСКАЯ ДЗЯРЖАЎНАЯ КАНСЕРВАТОРЫЯ ІМЯ А. В. ЛУНАЧАРСКАГА АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС НА ЗАМЯШЧЭННЕ ВАКАНТНЫХ ПАСАД ПРАФЕСАРСКА-ВЫКЛАДЧЫЦКАГА СКЛАДУ (ДЛЯ ТЫХ, ХТО МАЕ МІНСКУЮ ПРАПІСКУ):
Кафедра педагогікі і псіхалогіі заг. кафедр — 1
Кафедра тэорыі музыкі дацэнт — 1
Тэрмін падачы заявы адзін месяц з дня апублікавання аб'явы. Заявы і дакументы згодна палажэнню аб конкурсе накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220030, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30. Даведкі па тэл.: 22-49-42, 26-06-70.

САБРЫС-НАДЗЕЙНЫ СУСЕД

народаў магчымы толькі пры глыбокай павазе да годнасці, гонару, культуры, мовы і гісторыі кожнага народа, шырокіх сувязях паміж імі. Мы павінны ўсяляк садзейнічаць далейшаму расшырэнню кантактаў нацыянальных культур, іх узаемнаму ўзбагачэнню, іх уздыму і росквіту».

Паўтараю гэтыя словы, і праз іх сэнс стараюся ацаніць латышка-беларускія гістарычныя і культурныя сувязі, якія даўно вывучаю. Сёння прыгадаю толькі адно імя. І гэтага будзе дастаткова, каб узнадзеяцца: «Крыніца нашай сілы — у свабодным развіцці нацыянальных культур, узбагачэння духоўным вопытам браціх народаў і ўсяго чалавецтва».

Добрых дваццаць гадоў творчых стасункаў з Беларуссю ў Мірэдзі Абалы —

тых вяноў, калі пачалося наша аднанне. Хачу падкрэсліць: не ўзаемнае вынішчэнне, не выцясненне, а павязь, лучо, менавіта аднанне або дыфузію, калі ўжыць замежнае слоўца. Я сам з Прыдзвіння, і школіла наша месцілася ў вёсцы Латышы, а ў Латышкі бегаў я ў гасці да цёткі Наталы, якая была замукам за Юзікам Путро (путра — латышка наша).

А што тычыцца курганоў-гарадзішчаў, то яскравы прыклад гістарычнаму спадарожніцтву ёсць у вёсцы Пруднікі Пявляцкага сельсавета майго ж Мёрскага раёна. Там у гарадзішчы выяўлены два культурныя гарызонты. У ніжнім знойдзена кераміка, бліжняя да керамікі паселішчаў Прыбалтыкі, у верхнім — усходнеславянская ганчарная кераміка. У II—X стагоддзях тут было ўмацаванае паселішча

часу прымала надта ж натагарычымі выноў: мне, як беларусу, хацелася як мага большага праяўлення беларускасці, латышу — латышкасці і так далей. Але ж ніякай кітайскай сцяной сёння не адмяжэўся ад супольства свету. Ад Дастаеўскага, Твардоўскага або Уліта не «паменее», а толькі «пабалее», калі мы будзем шанаваць іх беларускі радавод. І калі мы «падзелімся» з Мірэдзі Абалай культурным слоём пранаветных курганоў, легендамі валатоўка — Палата ад гэтага не стане плытчайшай. А вось Дэвіну-Даўгаву, здаецца, уратавалі ад заталпення толькі сумесныя намаганні латышоў і беларусаў. Вось гэта і ёсць не папяроява, а жыццёвыя, канкрэтныя правы інтэрнацыяналізму.

Гэтай вялікай ідэі чалавечнасці ад самага пачатку сваёй свядомай работы і служыць Мірэдзі Эдуардаўна Абала. Нарадзілася яна 23

любоўю аналізуецца ім архаеалагічных вандровак па Беларусі даследчык не толькі шукае стаянкі, курганы, гарадзішчы, але і рупна запісвае мясцовыя легенды, любіць пагутарыць з дзядзямі, зацікавіць сваімі пошукамі школьнікаў. Шмат добрага ён рабіў і робіць для маладых навукоўцаў, дзеліцца з імі сваім багатым вопытам, надае ўпэўненасці і разважлівасці. А яшчэ — актыўная грамадская дзейнасць у Беларусі і таварыстве аховы помнікаў гісторыі і культуры.

Дарэчы, мала, пэўна, хто ведае, што М. Чарняўскі паслужыў пратэстам вобраза палымнага збіральніка роднай даўніны Мар'яна ў кнізе «Чорны замак Альшанскі» У. Караткевіча.
Пра ўсё гэта захацелася згадаць менавіта ў гэты дні, калі Міхасю Міхайлавічу споўнілася пяцьдзесят.

А скончы гэтыя нататкі словамі з адной ягонае кнігі: «Нашы далёкія продкі: мужныя паліяўнічы і воіны, руплівыя збіральнікі і рыбаі, працавітыя земляробы і жывёлаводы — перадалі паходнае жыццё сваім нашчадкам. На працягу доўгіх тысячагоддзяў пераходзіла яна ад пакалення да пакалення. Ажно пакуль не трапіла да нас з вамі. Каб мы трымалі яе высока і не давалі пагаснуць. Каб памяталі пра мінулае і клапаціліся пра будучае».

Эдвард ЗАЙКОўСКІ, кандыдат гістарычных навук.

КАБ НЕ ПАГАСЛА ПАХОДНЯ

Яшчэ ў студэнцкія гады прачытаў я ў часопісе «Маладосць» аповесць «Бурштынавая пацерка», напісаную ў форме дзённіка. Уразіла здольнасць аўтара, археолага-навукоўца, бацьчы ў час вандровак сваю зямлю паюнацкі свежымі вачамі, з пачуццём шчыльнай непасрэднасці пранікаць у глыбіні роднай гісторыі.

Так сталася, што пасля шмат гадоў даўно працаваць разам з аўтарам той аповесці — Міхасём Чарняўскім. Не перастаю здзіўляцца апантанасці і шчырасці, з якімі гэты чалавек займаецца сваёй любімай справай. Не толькі беларускія археолагі, але вучоныя Саюза і краіны народнай дэмакратыі высока ацанілі манграфію М. Чарняўскага, прысвечаную помнікам Панямоння ў каменным веку. Перш чым напісаць гэтую кнігу, прайшоў ён не адну тысячу кіламетраў па слядах старажытных паселішчаў, правёў раскопкі многіх з іх. М. Чарняўскі зрабіў здабыткі навуковай, культурнай грамадскасці ўнікальныя помнікі — крэміздабыўныя шахты ў пасёлку Краснасельскі пад

Ваўкавыскам, дзе яшчэ задоўга да нашай эры працавалі людзі.

Акрамя манграфіі, даследчык напісаў дзесяткі навуковых артыкулаў для часопісаў і зборнікаў. Адкрыццём для многіх галін навукі, а перадусім гісторыі, мастацтвазнаўства з'явіліся знойдзеныя ў часе раскопак і навукова апісаныя М. Чарняўскім скульптурныя выявы чалавеча, птушак і звераў неалітычнай эпохі. Наперадзе — кніжка пра паселішчы на тарфяніках Паўночнай Беларусі, якія вывучаюцца ўжо больш за два дзесяцігоддзі. Здабыткам навуцы стала мноства старажытнейшых прыладаў працы, начыння, бытавых прадметаў і добра захаваных мастацкіх вырабаў з дрэва, рогу і косці. І ўсім гэтым помнікам — больш за чатыры тысячы гадоў!

Вабіць М. Чарняўскага мастацтва. І сведчаннем таму — не толькі яго запамінальныя гумарыстычныя малюнкi на старонках друку, але і аўтарства ў калектыўнай працы «Гісторыя беларускага мастацтва», дзе дбайна і з

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адназначнага сакратара — 33-19-85, адрэда публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, адрэда пісьмаў — 33-19-65, адрэда крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, адрэда прозы і паэзіі — 33-22-04, адрэда тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, адрэда музыкі — 33-21-53, адрэда выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, адрэда народнай творчасці і мультасветработы — 33-24-62, адрэда інфармацыі — 33-24-62, адрэда мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, нарэнтарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісы рэдакцыя не вяртае.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.
«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»
Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.
Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01095 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.
Рэдакцыйная калегія:
Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЉСКІ, Віктар ТУРАЎ.
Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОЎ**.